Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 4 (1983)

Αφιέρωμα στη Μικρασιατική Καταστροφή

Η γαλλοτουρκική προσέγγιση του 1921: Το σύμφωνο Franklin-Bouillon και η εκκένωση της Κιλικίας

Γιάννης Γ. Μουρέλος

doi: [10.12681/deltiokms.40](https://doi.org/10.12681/deltiokms.40)

Copyright © 2015, Γιάννης Γ. Μουρέλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μουρέλος Γ. Γ. (1983). Η γαλλοτουρκική προσέγγιση του 1921: Το σύμφωνο Franklin-Bouillon και η εκκένωση της Κιλικίας. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 4, 211–276. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.40>

Η ΓΑΛΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ 1921

ΤΟ ΣΥΜΦΩΝΟ FRANKLIN - BOUILLON ΚΑΙ Η ΕΚΚΕΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΙΑΙΚΙΑΣ

Έχοντας σάν επίκεντρο τὸ σύμφωνο *Franklin-Bouillon* ἢ συμφωνία τῆς Ἀγκυρας, ὅπως ὀνομάζεται συχνότερα, ἡ μελέτη πὸν ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ μιὰ ἐνδρύτερη ἀνασκόπηση τῶν σχέσεων τῆς Γαλλίας μὲ τὸ ἐθνικιστικὸ κίνημα τῆς Τουρκίας στὴν περίοδο 1919-1922. Τὸ σχετικὸ ὕλικὸ πὸν χρησιμοποιήθηκε εἶναι ἀποκλειστικὰ ἀρχεακὸ καὶ ἀνήκει στὰ ὅπουργεῖα τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἑλλάδας. Εἶναι ἄφθονο, ἀποκαλυπτικὸ καὶ δίνει τὶς ἀληθινές του διαστάσεις σὲ ἓνα πρόβλημα πὸν θεωρεῖται σάν μιὰ ἀπὸ τὶς βαθύτερες αἰτίες τοῦ ἄδοξου τέλους τῆς ἐλληνικῆς περιπέτειας στὴ Μικρασία¹.

Ἡ ἀνάμειξη τῆς Ἑλλάδας στὴν ὅλη ὑπόθεση ἴσως φανεῖ περιορισμένη. Ὅμως ἡ γαλλοτουρκικὴ προσέγγιση δὲν ἀποτελεῖ ἀπλὴ λεπτομέρεια τοῦ Μικρασιατικοῦ Ζητήματος. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια τὴ δομὴ τοῦ προβλήματος, γιὰ τὶς διεθνεῖς του διαστάσεις πὸν ἀποδίδουν τὴν τελικὴ Καταστροφὴ στὴ

1. Θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τὶς Διευθύνσεις τῶν Ἀρχείων τοῦ Quai d'Orsay, τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τῆς Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης. Ἡ συγκομιδὴ στοιχείων καὶ ἡ συγγραφή τῆς μελέτης θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ πραγματοποιηθοῦν δίχως τὴν εὐγενικὴ φιλοξενία πὸν οἱ ὑπηρεσίες αὐτὲς μοῦ παρεῖχαν. Βλέπε ἀναλυτικὸ πῖνακα ἀρχεακῶν πηγῶν στὸ τέλος. Ἡ μετάφραση τῶν ξενόγλωσσων κειμένων πὸν παρεμβάλλονται ἔγινε στὴ δημοτικὴ. Γιὰ τὰ ἐλληνικὰ κείμενα διατηρήθηκε ἡ γλώσσα τῆς ἐποχῆς. Βλ. σχετικὸ χάρτη στὸ τέλος τοῦ τόμου.

Βιβλιογραφία: Ἐνδεικτικὰ, ἀναφέρω ὀρισμένες μελέτες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες υἱοθετήθηκε ἡ κατευθυντήρια γραμμὴ: 1) C. Andrew - A. S. Kanya-Forstner, *France Overseas. The Great War and the Climax of French Imperial Expansion*, Λονδίνο 1981, 2) H. Cumming, *Franco-British Rivalry in the Post-War Near East*, Ὁξφόρδη 1938, 3) J. Ducruet, *Les capitales européennes au Proche-Orient*, Παρίσι 1964, 4) Y. Mourélos, *Les rapports gréco-turcs de 1908 à 1923*, Παρίσι 1975, 5) Harold Nicolson, *Curzon, The Last Phase (1919-1925). A Study in Post-War Diplomacy*, Λονδίνο 1934, 6) M. Llewellyn-Smith, *Ionian Vision. Greece in Asia Minor (1919-1922)*, Λονδίνο 1973, 7) J. Thobie, *Intérêts et impérialisme français dans l'Empire ottoman (1895-1914)*, Παρίσι 1977.

Συντομογραφίες: A.E.: Affaires Étrangères, A.Y.E.: Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, D.B.F.P.: Documents on British Foreign Policy, χ.ἀ.: ἔγγραφο χωρὶς ἀριθμὸ, π.ῆ.: ἡμερομηνία σύμφωνο μὲ τὸ βουλιακὸ (παλαιὸ) ἡμερολόγιο.

σύγκρουση των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή της Ἑγγύς Ἀνατολῆς, τὴν ἐπομένη τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Τὸ πρόβλημα τῶν γαλλοτουρκικῶν σχέσεων ἀποτελεῖ ἐπομένως, γιὰ τὴν ἐλληνικὴ πλευρά, μιὰ πραγματικότητα ιδιαίτερα σημαντικὴ γιὰ τὴ μετέπειτα τραγικὴ ἐξέλιξη τῶν καταστάσεων.

Ἡ πρώτη ἐνότητα τῆς μελέτης (Δεκέμβριος 1919-Μάρτιος 1921) διαπραγματεύεται τὶς ἐπαφὲς τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης μὲ τὸ κεμαλικὸ κίνημα ἀπὸ τὴ γέννησή τους ὡς τὴν ὑπογραφή, στὸ Λονδίνο, μιᾶς πρώτης συμφωνίας πού, ὅμως, δὲν μῆνκε ποτὲ σὲ ἐφαρμογή. Ἡ δεύτερη (Μάρτιος-Ὀκτώβριος 1921), ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν περιγραφή τῶν δύο ἀποστολῶν τοῦ Γάλλου μεσολαβητῆ *Henri Franklin-Bouillon* στὴν Ἀγκυρα καὶ τῶν διαπραγματεύσεων πού κατὰ ληξαν στὴ σύναψη ὁριστικῶ συμφώνου γιὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας ἀπὸ τὸ γαλλικὸ στρατὸ κατοχῆς. Ἡ τρίτη (Ὀκτώβριος 1921-Ἰανουάριος 1922), ἀναφέρεται στὴν ἐφαρμογὴ καὶ στὶς ἐπιπτώσεις τοῦ συμφώνου. Περιλαμβάνει τὶς διεθνεῖς ἀντιδράσεις, τὴν ἔξοδο τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν Κιλικία, τὴν ἐκκένωση τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τοὺς Γάλλους καὶ τὴν παράδοση, ἀπὸ τοὺς τελευταίους, ποσότητος πολεμικοῦ ὀπικοῦ στοὺς Τούρκους ἐθνικιστές.

Α. Οἱ πρώτες γαλλοτουρκικὲς ἐπαφὲς (Δεκέμβριος 1919-Μάρτιος 1921)

Στὸ διάστημα 1910-1919, ἡ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας στὸ θέμα τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀποτελεῖται, ὅπως θὰ φανεῖ πιὸ κάτω, ἀπὸ μιὰ σειρά ἀδικαιολόγητων ὑποχωρήσεων καὶ ἀδέξιων χειρισμῶν.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα, ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ παρουσία τῆς Γαλλίας στὸ ὡρο τῆς Μικρασίας καὶ τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ἦταν ἐντυπωσιακὴ: 60% τοῦ Ὀθωμανικοῦ Δημόσιου Χρέους βρισκόταν κάτω ἀπὸ γαλλικὸ ἐλεγχον, ἐνῶ ἡ συμμετοχὴ τῶν κεφαλαίων στὴ βιομηχανικὴ καὶ στὴν ἐμπορικὴ ἀνάπτυξη τῆς Αὐτοκρατορίας (ἐπέκταση τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου, ἐκμετάλλευση τοῦ ὀρυκτοῦ πλοῦτου, λειτουργία τῶν λιμανιῶν, μονοπώλιο τοῦ καπνοῦ) ἔφτανε τὸ 53,5%. Κύριος δίαυλος διοχέτευσης τῶν κεφαλαίων αὐτῶν γιὰ τὶς ἐπενδύσεις ἦταν ἡ Ὀθωμανικὴ Τράπεζα (*Banque Ottomane*), πού βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὸν ἐλεγχον τῶν Γάλλων. Γιὰ πολλοὺς, ὅμως, ἡ ἥθικὴ καὶ ἡ πολιτιστικὴ ἐπιρροὴ τῆς Γαλλίας στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἦταν πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ της παρουσία. Ἀπὸ τὸν 15' αἰῶνα, ἡ Γαλλία εἶχε ἐπωμισθεῖ τὸ ρόλο τοῦ προστάτη τῶν χριστιανικῶν μειονοτήτων τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ ρίζες αὐτῆς τῆς «ἐκπολιτιστικῆς ἀποστολῆς» (*mission civilisatrice*) χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν σταυροφοριῶν. Φορέας γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ἦταν ἡ καθολικὴ θρησκεία. Τὸ 1914, στὰ

σχολεία των διαφόρων γαλλικών ιεραποστολών φοιτούσαν πάνω από 90.000 μαθητές, ενώ τα γαλλικά, ή περισσότερο διαδεδομένη ξένη γλώσσα, είχαν σχεδόν καθιερωθεί σαν ήμειπλήσιμη γλώσσα του 'Οθωμανικού Κράτους.

Οι αδέξιοι χειρισμοί της κυβέρνησης του Παρισιού συνετέλεσαν στην απώλεια, μέσα σε μια δεκαετία, όσων πλεονεκτημάτων είχαν αποκτηθεί κατά τη διάρκεια ολόκληρων αιώνων. 'Η Γαλλία, παρά την αναμφισβήτητη οικονομική και πολιτιστική της υπεροχή, δεν είχε αντιμετώπισει ποτέ στο παρελθόν την 'Οθωμανική Αυτοκρατορία σαν χώρο εφαρμογής μιᾶς κλασικής αποικιακής πολιτικής, με την έννοια της εδαφικής προσάρτησης και της συστηματικής αξιοποίησης. 'Η ιδέα αυτή εμφανίστηκε για πρώτη φορά μόλις το 1911 και προήλθε από τη βεβαιότητα ότι ο διαμελισμός της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν πια φαινόμενο αναπόφευκτο. 'Η κοινή γνώμη άρχισε να πιστεύει ότι η απώλεια της 'Εγγύς 'Ανατολής θα αποτελούσε πλήγμα για το γόητρο της Γαλλίας. 'Ετσι, με τη συμπαράσταση του 'Αποικιακού Κόμματος (*Parti Colonial*) και όρισμένων επιχειρηματιών κύκλων, όπως των εμπορικών επιμελητηρίων της Λυών και της Μασσαλίας, άρχισαν να ιδρύονται σταδιακά διάφοροι σύλλογοι και οργανώσεις με στόχο τη διάδοση της κατάλληλης προπαγάνδας για την επίτευξη των επεκτατικών βλέψεων της Γαλλίας στην 'Εγγύς 'Ανατολή. Τα δνόματα είναι χαρακτηριστικά: «Σύλλογος της Γαλλικής 'Ασίας» (*Comité de l'Asie Française*), «Σύλλογος Γαλλίας-Ανατολής», (*Comité France-Orient*), «Σύλλογος του Λιβάνου» (*Comité Libanais*), «Σύλλογος Dupleix» κ.λ., ενώ κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου έκανε την εμφάνισή της στο Κοινοβούλιο μιᾶ ομάδα σκληροπυρηνικών οπαδών της αποικιακής πολιτικής, στην οποία δόθηκε χαρακτηριστικά ἡ ονομασία «Συριακό Κόμμα» (*Parti Syrien*). 'Ηγετικά στελέχη όλων αὐτῶν τῶν ὁργανώσεων ἦταν ἐπιχειρηματίες, στρατιωτικοί, πολιτικοί (μεταξὺ τῶν ὁποίων μετέπειτα ὑπουργοὶ καὶ πρωθυπουργοί) καὶ διπλωμάτες (άνωτατοι ὑπάλληλοι τοῦ Quai d'Orsay). 'Ολοι τους ἀπόβλεπαν στὴν προσάρτηση τῶν ἐδαφῶν ποὺ περικλείονταν: βόρεια ἀπὸ τὴν ὁροσειρὰ τοῦ Ταύρου (σύνορα Καππαδοκίας-Κιλικίας), δυτικά ἀπὸ τὴ Μεσόγειο, νότια ἀπὸ τὴν ἔρημο τοῦ Σινάι καὶ ἀνατολικά ἀπὸ τὴν ἔρημο τῆς Συρίας. Περιλάμβαναν, δηλαδή, ὁλόκληρη τὴ Συρία μετὰ τὴν πετρελαιοφόρο περιοχὴ τῆς Μοσούλης, τὴν ἐπαρχία τῆς Κιλικίας, τὸν Λίβανο καὶ τὴν Παλαιστίνη.

'Η ιδέα τοῦ διαμελισμοῦ τῆς 'Οθωμανικῆς Αυτοκρατορίας ἀπὸ τίς Μεγάλες Δυνάμεις ἀποκτίθησε νέες διαστάσεις ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σχεδὸν τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου. 'Απὸ τίς πρώτες ἀπόπειρες διαίρεσης τοῦ ἐδάφους σὲ ζώνες ἐπιρροῆς ὑπῆρξε τὸ γαλλοβρετανικὸ σύμφωνο Sykes-Picot ποὺ ὑπογράφηκε τὸν Μάιο τοῦ 1916: ἐπειτα ἀπὸ τὸν τερματισμὸ τοῦ πολέμου, ἡ Γαλλία θὰ ἀναλάμβανε τὴ διοίκηση τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας καὶ τοῦ Λιβάνου. Στὴ βρετανικὴ σφαίρα ἐπιρροῆς θὰ περνοῦσε τὸ νότιο τμῆμα τῆς Μεσοποταμίας μετὰ τὴν

περιοχή της Βαγδάτης. Τέλος, τὰ ἐδάφη πού βρίσκονταν νότια ἀπὸ τὶς περιοχές αὐτές, θὰ σχηματίζαν μιὰν ἀραβικὴ ὁμοσπονδία πού, μὲ τὴ σειρὰ της, θὰ χωριζόταν σὲ ζῶνες ἐπιρροῆς.

Τὸ σύμφωνο Sykes-Picot δὲν ἱκανοποίησε ἀπόλυτα τοὺς Γάλλους. Τὰ νότια ὄρια τῆς δικῆς τους ζώνης ἀντὶ νὰ φτάνουν μέχρι τὸ Σινάι, σταματοῦσαν στὸ λιμάνι τῆς Ἀκρας. Ἐτσι, τὸ θέμα τῆς διοίκησης (οὐσιαστικὰ τῆς προσάρτησης) τῆς Παλαιστίνης παρέμενε σὲ ἐκκρεμότητα. Τὰ πράγματα χειροτέρευαν τὸ 1917, ὅταν βρετανικὸς στρατός, προσερχόμενος ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή, ὕστερα ἀπὸ νικηφόρο ἐπίθεση πού εἶχε ἐξαπολύσει ἐναντίον τῶν Τούρκων. Στὴ Συρία, οἱ Ἀγγλοὶ ἐνέργησαν μὲ ἔμμεσο τρόπο, τοποθετώντας στὴ Δαμασκὸ μιὰν ἀραβικὴ Κυβέρνηση πού κρατοῦσαν γερὰ κάτω ἀπὸ τὸν ἑλεγχό τους. Ἐτσι, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1918, μὲ τὸν τερματισμὸ τοῦ πολέμου καὶ μὲ ἐπικείμενες τὶς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν εἰρήνη, ἡ στρατιωτικὴ κατοχὴ ὁλόκληρης σχεδὸν τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς εἶχε ἐνισχύσει σημαντικὰ τὴ θέση τῶν Ἀγγλῶν. Τόσο ἡ κυβέρνηση τοῦ Λονδίνου ὅσο καὶ ὁ πρωθυπουργὸς David Lloyd George προσωπικά, ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ ἐκμεταλλευτοῦν στὸ ἔπακρο τὴν ὑπεροχὴ πού τοὺς εἶχαν ἐξασφαλίσει οἱ τελευταῖες ἐξελίξεις.

Στὴ Γαλλία, ἡ κοινὴ γνώμη, δοκιμασμένη ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ Μεγάλου Πολέμου, δέχτηκε σχεδὸν ἀδιαμαρτύρητα τὴν ἀπώλεια τῆς Παλαιστίνης καὶ τὸν κίνδυνο πού ἐγκυμονοῦσε γιὰ τὴ Συρία. Οἱ λιγοστὲς ἀντιδράσεις προέρχονταν ἀπὸ τοὺς διάφορους συλλόγους, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς ὀργανωμένους ὁπαδοὺς τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς, καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ Quai d'Orsay, τὸ ὁποῖο ἡ κυβέρνηση (στὴν οὐσία ὁ πρωθυπουργὸς Georges Clemenceau) κρατοῦσε συστηματικὰ στὸ περιθώριο τῶν διαπραγματεύσεων. Αὐτὴ ἡ ἐντυπωσιακὴ ἀδιαφορία τοῦ Clemenceau γιὰ τὶς ὑποθέσεις τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς, καθὼς καὶ ὁρισμένοι ἐσφαλμένοι χειρισμοὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης, ἐμελλαν νὰ ἔχουν σοβαρότερες συνέπειες γιὰ τὰ γαλλικὰ συμφέροντα.

Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1918 ὁ Clemenceau δέχτηκε νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὴ Συρία τὴν περιοχὴ τῆς Μοσούλης καὶ νὰ τὴν παραχωρήσει στοὺς Βρετανούς. Σὰν ἀντάλλαγμα, οἱ Ἀγγλοὶ ἀναγνώρισαν τὰ δικαιώματα τῆς Γαλλίας στὴ Συρία, στὴν Κιλικία καὶ στὸν Λίβανο. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα δῶρο λάθος τῆς γαλλικῆς διπλωματίας. Ἡ Γαλλία δεχόταν ὑποσχέσεις γιὰ μιὰ κατάσταση πού εἶχε ἤδη κατοχυρωθεῖ ἀπὸ τὸ σύμφωνο Sykes-Picot, ἀνεξάρτητα ἂν στὸ μεταξὺ τὰ ἐδάφη αὐτὰ εἶχαν καταληφθεῖ ἀπὸ βρετανικὸ στρατό. Τὸ τίμημα ἦταν βαρὺ: τὴ ἀπώλεια μιᾶς πετρελαιοφόρου περιοχῆς, ἡ ἀξία τῆς ὁποίας ἦταν ἀνεκτίμητη. Ὅταν ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ συνειδητοποίησε τὸ μέγεθος τῆς παγίδας, ἦταν πιά ἄργα. Μερικὲς προσπάθειες γιὰ ἐπαναποποθέτηση τοῦ προβλήματος μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης ὑπῆρξαν ἄκαρπες. Ἡ ὑπόθεση

τῆς Μοσούλης εἶχε χαθεῖ γιὰ τὴ Γαλλία, δημιουργώντας στὸ Παρίσι μιὰν αἰσθησιὴ πικρίας γιὰ μιὰ τόσο ἀδικαιολόγητη ἀπώλεια.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1919 ἡ βρετανικὴ κυριαρχία στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴ βρισκόταν στὸ ἀπόγαιό της. Οἱ Γάλλοι εἶχαν ἐγκαταλείψει τὶς διεκδικήσεις τους στὰ ζητήματα τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Μοσούλης καί, τὸ κυριότερο, εἶχαν ἀρχίσει νὰ πιστεῦουν στὴν ἀνάγκη σύναψης κάποιας γενικότερης συμφωνίας μὲ τὴ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς. Νοοτροπία ποὺ εἶχε ἐπεκταθεῖ μέχρι τοὺς διαδρόμους τοῦ Quai d'Orsay, ὅπου κάποτε ἐπικρατοῦσε πλήρης ἀδιαλλαξία. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦσαν, ὅπως πάντα, οἱ σύλλογοι ποὺ συνέχιζαν τὴν προπαγάνδα γιὰ μιὰ γαλλικὴ ζώνη ποὺ θὰ περιλάμβανε τὴ Συρία, τὴν Κιλικία, τὸ Κουρδιστὰν καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Μοσούλης. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ὅμως, οἱ ἀποικιοκρατικοὶ κύκλοι ἄρχισαν κι αὐτοὶ νὰ ἀσχολοῦνται περισσότερο μὲ τὸ πρόβλημα τῆς διοίκησης τῶν γαλλικῶν κτήσεων, ἔστω καὶ ἂν αὐτὲς εἶχαν πάρει μιὰ μορφὴ κάπως πῶς περιορισμένη.

Ἐτσι, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1919, στὶς περιοχὲς τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας καὶ τοῦ Λιβάνου, οἱ βρετανικὲς δυνάμεις ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ γαλλικὸ στρατὸ κατοχῆς ποὺ ὑπαγόταν στὴ νεοσύστατὴ Στρατιὰ τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς (*Armée du Levant*) μὲ ἔδρα τὴ Βηρυττό. Σύντομα, ὅμως, οἱ Γάλλοι βρέθηκαν ἀντιμέτωποι μὲ ἓνα πρόβλημα ποὺ δὲν εἶχαν προβλέψει: τὴ δυναμικὴ ἀντίσταση τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος, ἀρχὴ τοῦ ὁποίου ἦταν ἡ παρεμπόδιση κάθε μορφῆς ἱμπεριαλιστικοῦ ἐπεκτατισμοῦ ποὺ ἀποσκοποῦσε στὸ διαμελισμὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους. Οἱ συγκρούσεις τῶν Γάλλων μὲ τοὺς Τούρκους ἐθνικιστὲς συστηματοποιήθηκαν γρήγορα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σχηματιστεῖ στὴν Κιλικία ἓνα κανονικὸ μέτωπο ἐπιχειρήσεων.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1920, τὸ Ἀνώτατο Συμμαχικὸ Συμβούλιο ἀνάθεσε ἐπίσημα πιά στὴ Γαλλία τὴν ἐντολὴ (*mandat*) γιὰ τὴ διοίκηση τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας καὶ τοῦ Λιβάνου. Ἡ σύντομη περίοδος ὕφεσης στὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὴ Γαλλία καὶ στὴ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ τερματίστηκε περίπου τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὅταν στὶς γαλλικὲς βουλευτικὲς ἐκλογὲς ἐπικράτησε ὁ «Ἐθνικὸς Συνασπισμός» (*Bloc National*), προκαλώντας τὴν πτώση τοῦ Clemenceau. Στὴν ἐξουσία ἀνέβηκαν πολιτικοὶ ποὺ τοὺς διέκρινε ἓνας ὑπέρμετρος ἐθνικισμὸς καὶ ποὺ εἶχαν πρόσφατα ἀσπαστεῖ τὴν ἰδεολογία τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Μερικοὶ εἶχαν ἀναδειχθεῖ καὶ κατὰ τὴν προηγούμενη διοίκηση, ὅπως ὁ Philippe Berthelot, διευθυντὴς πολιτικῶν ὑποθέσεων τοῦ Quai d'Orsay, καὶ ὁ Robert de Caix, σύμβουλος στὸ ἴδιο ὑπουργεῖο γιὰ θέματα τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς καὶ κυριότερος ἐπικριτὴς τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς τοῦ Clemenceau. Τὴν ἐπομένη τῶν ἐκλογῶν, ὁ πρῶτος προβιβάστηκε σὲ γενικὸ γραμματέα τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐνῶ ὁ δεῦτερος τοποθετήθηκε στὴ Βηρυττό ὡς γενικὸς γραμματέας τῆς γαλλικῆς ἀρμοστείας στὴ Συρία. Ὅπαδοὶ τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς διορίστηκαν ἐπίσης σὲ ἄλλες οὐσιαστικὲς θέσεις: ὁ στρατηγὸς Henri Gouraud ὡς

υπατος αρμοστής στη Συρία, ο Louis Barthou ως υπουργός Στρατιωτικῶν καὶ ὁ κόμης de Peretti ως διευθυντὴς πολιτικῶν ὑποθέσεων τοῦ Quai d'Orsay. "Ολοὶ τοὺς εἶχαν διατελέσει στελέχη τῶν διαφόρων συλλόγων καὶ δὲν ἀπόβλεπαν παρὰ σὲ ἓνα μόνο σκοπὸ: τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κλονισμένου γοήτρου τῆς Γαλλίας στὸ χῶρο τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Ἡ σύγκρουση μὲ τὴ Μεγάλη Βρετανία ἦταν ἐπόμενο νὰ γνωρίσει μιὰ νέα κρίσιμη φάση ὀξύτητας.

Ἀπὸ τὴν ἀνοιξή τοῦ 1920, ἡ νέα γαλλικὴ κυβέρνηση υἱοθέτησε μιὰ καινούρια πολιτικὴ: προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσαι τὰ συμφέροντά της, μεταμορφώθηκε σὲ ὑπερασπιστὴ τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας. Ὁ τεμαχισμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους ἔπρεπε νὰ περιοριστεῖ στὸ ἐλάχιστο, γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἓνα ἰσχυρὸ τουρκικὸ κράτος. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἦταν καὶ ἡ ἰδεολογία τοῦ κεμαλικοῦ κινήματος. Ἡ ἰδέα μιᾶς προσέγγισης μὲ τοὺς Τούρκους ἐθνικιστὲς ἄρχισε, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, νὰ ἀποκτᾷ ὁπαδοὺς στὸ Παρίσι. Ὑπῆρχαν ἐνδείξεις ὅτι ἡ ὑπόθεση τῆς Κιλικίαςμποροῦσε νὰ διευθετηθεῖ μὲ τὴν παραχώρηση, π.χ., τῆς ἐπαρχίας στὴν Τουρκία. Σὰν ἀντάλλαγμα, ἡ Γαλλία θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἐγγύηση τῶν Τούρκων γιὰ τὴν κατοχύρωση τῶν οἰκονομικῶν της συμφερόντων σὲ ὁλόκληρὴ τὴν ἐπικράτεια πού ἐλεγχε τὸ κεμαλικὸ κίνημα.

Μιὰ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἐθνικιστὲς εἶχε πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1919, ὅταν ὁ τότε Γάλλος ὑπατος ἀρμοστής στὴν Παλαιστίνη, François Georges-Picot, εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὴ Σεβάστεια. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὅμως, ὁ Μουσταφὰ Κεμάλ παρούσκιζε περισσότερο τὴν εἰκόνα ἐνὸς κινήματος, παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ μιᾶς ὑπεύθυνης κυβέρνησης. Γι' αὐτὸ, ἡ Γαλλία ἀπόφυγε νὰ προχωρήσει σὲ συγκεκριμένους προτάσεις².

Ἡ ἐναρξὴ τῶν ἐχθροπραξιῶν στὴν Κιλικία προκάλεσε μιὰ δευτέρη ἐπαφὴ, τὸν Μάιο τοῦ 1920. Πρωταγωνιστὴς τῇ φορᾷ αὕτῃ ἦταν ὁ Robert de Caix. Σκοπὸς τῆς ἐπίσκεψής του στὴν Ἀγκυρα ἦταν ἡ ἐναρξὴ διαπραγματεύσεων μὲ τοὺς Τούρκους, γιὰ τὴν ἐπίτευξη μιᾶς προσωρινῆς ἐκεχειρίας στὸ μέτωπο τῆς Κιλικίας. Οἱ συνομιλίες πῆραν μιὰν ἀπρόβλεπτη τροπὴ καθὼς ὁ Κεμάλ ἐπιχείρησε, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ ἀρχίσει διάλογο πού θὰ κάλυπτε τίς τουρκικὲς ὑποθέσεις στὸ σύνολό τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ προσπάθησε νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴν παρουσία τοῦ Γάλλου ἐπισήμου γιὰ νὰ ἀρχίσει διαπραγματεύσεις μὲ μιὰν ἀπὸ τίς Μεγάλες Εὐρωπαϊκὲς Δυνάμεις. Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο συλλογισμό, ἐπικεντρω τῶν διαπραγματεύσεων αὐτῶν θὰ ἦταν ἡ ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς ἐθνικιστικῆς κυβέρνησης.

Διαπιστώνοντας τὴν ἐπιμονὴ τοῦ συνομιλητῇ του νὰ μὴν παρασυρθεῖ σὲ συζητήσεις γιὰ τίς ὁποῖες δὲν εἶχε ἐξουσιοδοτηθεῖ, ὁ Κεμάλ προσπάθησε νὰ

2. *A.E. 170*: Ἀνυπόγραφη σημείωση τῆς 24.12.20. Γιὰ τὴ μέχρι στιγμῆς γενικὴ τοποθέτηση τοῦ προβλήματος, ἀντλήθηκαν ἐκτενῆ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πρόσφατη μελέτη τῶν Chr. Andrew καὶ A. S. Kanya-Forstner, *ὁ.π.*, κεφάλαια ἀρ. 3-5 καὶ, κυρίως, ἀρ. 6-9.

κερδίσει τουλάχιστον όρισμένα όφέλη στο συγκεκριμένο πρόβλημα της Κιλικίας. Οί δυο πλευρές συμφώνησαν, τελικά, στην εκκένωση της επαρχίας από τις δυνάμεις κατοχής, με αντάλλαγμα σημαντικές οικονομικές παραχωρήσεις για τὰ γαλλικά συμφέροντα. 'Η εκκένωση θά ήταν σταδιακή και θά κάλυπτε τὸ σύνολο της Κιλικίας και τῶν ἐδαφῶν πού γειτόνευαν με τὴ Συρία (περιοχή 'Αιντάμπ³ - Κιλίς). 'Ανακεφαλαιώνοντας τις έντυπώσεις από τὸ ταξίδι του στην "Αγκυρα, ó de Caix κατάληγε στην ἐξῆς διαπίστωση:

«'Ισως τὸ θέμα της ὑπογραφῆς ἐνὸς τοπικοῦ διακανονισμοῦ με τοὺς ἐθνικιστὲς νὰ εἶναι λεπτὸ τῇ στιγμῇ πὸν τὸ γενικότερο πρόβλημα της εἰρήνης με τὴν Τουρκία παραμένει σὲ ἐκκρεμότητα. Διὸ προσοπτικές προσφέρονται τώρα στοὺς Συμμάχους: νὰ συμφωνήσουν γιὰ τὴν ἐπιβολὴ της συνθήκης εἰρήνης στοὺς κύκλους της "Αγκυρας ἢ νὰ ἀφήσουν τὰ πράγματα ὅπως ἔχουν και νὰ ἐπιχειρήσουν σταδιακὰ νὰ ἀρχίσουν διαπραγματεύσεις μαζί τους (. . .) Εἶναι φανερό πὸς ἡ κατάσταση θὰ ἐξεληχθεῖ κάπως ἔτσι. 'Επομένως θά ήταν ἀμέλεια ἀπὸ μέρους μας νὰ μὴν ἀποφύγουμε στὸ μεταξὺ ἀψιμαχίες (στὴν Κιλικία) πὸν οἱ "Αγγλοι και οἱ 'Ιταλοὶ δὲν μοιράζονται μαζί μας»⁴.

'Απὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη, ὁ δρόμος γιὰ μιὰ προσέγγιση εἶχε ἀνοίξει. Οἱ γαλλικὲς ἀρχὲς τῆς Συρίας ἄρχισαν νὰ ἐξετάζουν σοβαρὰ τὴν πιθανότητα μιᾶς συμφωνίας με τοὺς Τούρκους. Στις 3 'Ιουνίου 1920, ὁ ὑπατος ἀρμοστής, στρατηγὸς Henri Gouraud, ἐκφραζόταν ὡς ἐξῆς:

«Τὸ σχέδιο συνθήκης εἰρήνης με τὴν Τουρκία⁵ ἐδνοεῖ τόσο πολὺ τὴν 'Ελλάδα (. . .) ὥστε εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποτραπεί μιὰ αἱματηρὴ σύγκρουση (ἀνάμεσά τους). Γι' αὐτὸ καλὸ εἶναι νὰ μὴν καθυστεροῦμε (. . .) Θὰ ήταν πρὸς ὄφελός μας ἂν τὸ ὑπουργεῖο τῶν 'Εξωτερικῶν ἔθετε τίς βάσεις γιὰ μιὰ συνεννόηση με τοὺς κεμαλικούς, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας θὰ ήταν ἡ ὁριστικὴ κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν με τίς γαλλικὲς δυνάμεις (στὴν Κιλικία)»⁶.

Διὸ μέρους ἀργότερα, στην Κωνσταντινούπολη, ὁ ὑπατος ἀρμοστής τῆς Γαλλίας, Jules Defrance, ὑποστήριξε τὴν ἴδια πολιτικὴ:

3. Σημερινὸ Γκαζιαντέπ.

4. Α.Ε. 113: 'Εκθεση τοῦ Robert de Caix σχετικὰ με τὴν ἀποστολὴ του στην "Αγκυρα, 7.6.20.

5. 'Εννοεῖται ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν πὸν δὲν εἶχε ἀκόμη ὑπογραφεῖ.

6. Α.Ε. 170: Gouraud πρὸς Millerand, 1150-1151 τῆς 3.6.20.

«Εἶναι καιρὸς ποὺ εἶχα προτείνει τὴ σύναψη ἐνὸς τέτοιου συμφώνου μετὰ τῇ μετριοπαθῇ πτέρυγᾳ τῶν ἐθνικιστῶν. Βασικὴ προϋπόθεση, ὅμως, εἶναι ἡ ὑπογραφή μιᾶς γενικῆς συνθήκης εἰρήνης, οἱ ὅροι τῆς ὁποίας θὰ γίνονταν ἀποδεκτοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους (...) Ἀποτέλεσμα τῆς συνθήκης, σήμερα, εἶναι ὅτι οἱ περισσότεροὶ Τούρκοι ἔχουν ἀκολουθήσει τὸ ἐθνικιστικὸ κίνημα. Ἄν δὲν ἐπιφέρουμε οὐσιαστικές τροποποιήσεις στοὺς ὅρους τῆς συνθήκης, δὲν ἔχουμε ἐλπίδες γιὰ μιὰ ἐναρξη διαπραγματεύσεων μαζί τους»⁷.

Ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, ποὺ τελικὰ ὑπογράφηκε στὶς 10 Αὐγούστου 1920, περιεῖχε, πράγματι, ὅρους εὐνοϊκοὺς γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Τουρκίας τὴ συνθήκη ὑπέγραψαν μόνο οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ σουλτάνου. Οἱ κεμαλικοὶ ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα τους. Τὴν ἴδια μέρα, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία ὑπέγραψαν ἓνα τριμερὲς σύμφωνο ποῦ, μετὰξὺ ἄλλων, κατοχύρωνε τὴν ἐντολὴ γιὰ τὴ διοίκηση τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας στὴ Γαλλία καὶ τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Παλαιστίνης στὴν Ἀγγλία.

Ἡ Γαλλία δέχτηκε νὰ ὑπογράψει τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν προκειμένου νὰ ἀποσοβηθεῖ μιὰ διάσπαση ποὺ διαγραφόταν ἀναπόφευκτη στοὺς κόλπους τοῦ συμμαχικοῦ συνασπισμοῦ. Σύντομα, ὅμως, ἄρχισε νὰ ἀποζητᾷ τὴν εὐκαιρία ποὺ θὰ προκαλοῦσε μιὰν ἀναθεώρηση τῶν ὅρων. Ἡ συνθήκη αὐτή, ἀπὸ τὴ φύση της, ἐξυπηρετοῦσε περισσότερο τὰ ἐλληνοβρετανικὰ συμφέροντα. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1920, τὴν πρωθυπουργία ἀνάλαβε ὁ Georges Leygues, βετεράνος τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς, ἀρχηγὸς τοῦ «Συριακοῦ Κόμματος» στὴ βουλὴ καὶ ἐπίτιμος πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Γαλλίας-Ἀνατολῆς (*Comité France-Orient*)⁸. Οἱ ὁπαδοὶ μιᾶς πολιτικῆς περισσότερο ἐνεργητικῆς στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴ ἄρχισαν νὰ πιέζουν καὶ πάλι τὴν κυβέρνηση γιὰ μιὰ προσέγγιση μετὰ τὸν Κεμάλ. Καθὼς, μάλιστα, ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἀπόβλεπε στὴν ἐπίτευξη τῆς κυβερνητικῆς ἐνότητας τῆς Τουρκίας, μιὰ ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν ἦταν προηγουμένως ἀναγκαία γιὰ νὰ κερδιθεῖ ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν Τούρκων⁹.

Τὴν ἀφορμὴ ποὺ τόσο ἐπίμονα ζητοῦσε ἡ Γαλλία, πρόσφεραν οἱ ἐλληνικὲς ἐκλογές τοῦ Νοεμβρίου 1920, ποὺ προκαλέσαν τὴν πτώση τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ τὴν ἄνοδο τῆς παράταξης τῶν βασιλοφρονῶν στὴν ἐξουσία. Ἡ ἐπ'ἀνόδος στὸ ἐλληνικὸ προσκήνιο πολιτικῶν ποῦ, κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμο, εἶχαν ἐκφράσει γερμανόφιλα αἰσθήματα, ἦταν πρώτης τάξεως εὐκαιρία γιὰ τὴ γαλλικὴ κυβέρνησις νὰ ἀποδεσμευτεῖ ἀπὸ τοὺς ἐνοχλητικοὺς περιορι-

7. *A.E. 170*: Defrance πρὸς Millerand, 916-917 τῆς 5.6.20.

8. Πλήρης ὀνομασία: «*Comité France-Orient. Association nationale pour le développement du prestige, de l'influence et des intérêts français dans les pays orientaux*».

9. *A.E. 170*: Ἐπιστολὴ τοῦ Συλλόγου Γαλλίας-Ἀνατολῆς πρὸς τὸν Leygues, 24.11.20.

σμούς που της επέβαλλε η συνθήκη των Σεβρών¹⁰. Έτσι, στα κυβερνητικά παρασκήνια, παράλληλα με τη γενική καταδίκη του αποτελέσματος των ελληνικών εκλογών, δημιουργήθηκε μια κίνηση υπέρ της προσέγγισης με την κεμαλική Τουρκία¹¹. Από τους κύριους συντελεστές υπήρξε ο φραγκολεβαντίνας πρώην πρόεδρος της επιτροπής εξωτερικών υποθέσεων της βουλής και πρώην υπουργός Προπαγάνδας, βουλευτής Henri Franklin-Bouillon. Κάτοχος των μεθόδων της προπαγάνδας, ο Franklin-Bouillon άναπτυξε άρχικά τις απόψεις του μέσα από τις στήλες της εφημερίδας *Matin*. Άργότερα, όμως, έφτασε μέχρι να προτείνει άνεπισημα στην κυβέρνηση ένα σχέδιο δράσης στην Έγγυς Ανατολή. Σύμφωνα με αυτό, η Γαλλία έπρεπε να άποσύρει τις δυνάμεις κατοχής από την Κιλικία, σάν χειρονομία καλής θέλησης άπέναντι στην Τουρκία. Καθώς, μάλιστα, η συνθήκη των Σεβρών δέν είχε άκόμη επικυρωθεί από κανέναν, η γαλλική κυβέρνηση μπορούσε εύκολα να δικαιολογήσει τη στάση της στους ύπόλοιπους Συμμάχους. Άπέναντι στους κεμαλικούς, ο νέος προσανατολισμός της γαλλικής πολιτικής θά έπαίρνε τη μορφή ενός πρώτου βήματος για τη σύναψη μιās συμφωνίας¹².

Γενικότερα, ένας λόγος που προκάλεσε την έκρηξη του τουρκόφιλου ρεύματος στη Γαλλία υπήρξε και η διπλή έπαφή που είχε σημειωθεί άνάμεσα στην έθνικιστική Τουρκία και τη Σοβιετική Ένωσή. Ήδη, από τó καλοκαίρι του 1920, βρίσκονταν στη Μόσχα εκπρόσωποι των κεμαλικών για διαπραγματεύσεις με στόχο τη σύναψη συμφώνου φιλίας. Τόν Οκτώβριο έφτασε στην Άγκυρα σοβιετική άποστολή για τόν ίδιο σκοπό. Στις πρωτεύουσες της Δύσης επικράτησε η γνώμη ότι οι διαπραγματεύσεις δέν έπρόκειτο να καρποφορήσουν, λόγω της προτίμησης του Κεμάλ για άνάλογες πρωτοβουλίες που θά προέρχονταν από τη μεριά των Συμμάχων¹³. Πάντως, ο κίνδυνος για τη γαλλική πολιτική διαγράφηκε διπλός: οι άρχες της σοβιετικής επανάστασης είχαν άποκτήσει ύποστηρικτές στους κόλπους του κεμαλικού κινήματος. Ή μερίδα αυτή, που άποτελούσε την άκραία παράταξη, μπορούσε να προβάλει αντιρρήσεις για μια ένδεχόμενη προσέγγιση με τους Γάλλους. Κυρίως, όμως, η Γαλλία διέτρεχε σοβαρό κίνδυνο να χάσει την προνομιούχο θέση της πρώτης Εύρωπαϊκής Δύναμης που θά συνθηκολογούσε με τόν Κεμάλ. Άναπόφευκτη επίπτωση θά ήταν η άπώλεια των οικονομικών προνομίων που πρόσφερε μια τέτοια θέση.

Ή κυβέρνηση του Παρισιού άποφάσισε ότι έπρεπε σύντομα να δοθεί κάποια λύση στο ζήτημα της Κιλικίας. Οι εκεί γαλλικές δυνάμεις ήταν έπαρκείς για

10. *A.E.* 73: Billy πρὸς Briand, 47 τῆς 23.1.21.

11. *D.B.F.P.* (35): Cheetam πρὸς Curzon, 464 τῆς 8.2.21.

12. *A.E.* 170: Προτάσεις τοῦ Franklin-Bouillon πρὸς τὴ γαλλικὴν κυβέρνησιν, 9.12.20.

13. *D.B.F.P.* (4, 6, 46): Rumbold πρὸς Curzon, 13 τῆς 6.1.21. Περὶ τὴν συνομιλίαν Crowe-Fleuriau στὸ Foreign Office, 7.1.21. Curzon πρὸς Rumbold, 206 τῆς 2.3.21.

μικὴν ἀποτελεσματικὴ ἀντιμετώπιση τῶν συμμοριῶν τῶν ἀτάκτων ποὺ δροῦσαν στὴν ἐπαρχία αὐτὴ καὶ στὰ βόρεια σύνορα τῆς Συρίας. Ἦταν, ὅμως, ἀμφίβολο ἂν θὰ μπορούσαν νὰ ἐμποδίσουν μιὰ καλύτερα ὁργανωμένη ἐπίθεση τῶν κε-
μαλικῶν, κάτι ποὺ ἔπρεπε κανεὶς νὰ περιμένει μὲ τὴν εἴσοδο τῆς ἁνοιχτῆς τοῦ
1921. Σὲ διάστημα ἐνὸς χρόνου, οἱ γαλλικὲς δυνάμεις κατοχῆς εἶχαν ἀυξηθεῖ
ἀπὸ 22.000 σὲ 34.000 ἄνδρες. Οἱ ἀπώλειες ἀνέρχονταν σὲ 6.500 περίπου ἄν-
δρες καὶ οἱ ἐπιχειρήσεις τῆς Κιλικίας εἶχαν στοιχίσει στὸ γαλλικὸ Κράτος
324.623.000 φράγκα. Κατάσταση ποὺ ὀδήγησε τὸν ὑπουργὸ Στρατιωτικῶν
Louis Barthou νὰ γράψει πρὸς τὸν Leygues τὰ ἑξῆς:

*«Ἡ Στρατιὰ τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς δὲν διαθέτει τὰ μέσα γιὰ νὰ ἀντε-
πεξέλθει μὲ ἐπιτυχία (. . .) Πρὸς τὸ παρὸν ἀντέχει, ἀλλὰ αὐριο μπορεῖ
νὰ ὑποκύψει λόγῳ ἔλλειψης ἐνισχύσεων. Ἐφόσον ἡ ἐνίσχυσή της εἶναι
πρόγραμμα ἀδύνατο, δὲν μένει παρὰ νὰ συνθηκολογήσουμε τὸ γρηγορότερο
μὲ τὸν Κεμάλ»¹⁴.*

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Leygues δὲν ἔκρυβε τὸν ἀληθινὸ προσανατολισμὸ τῆς
κυβέρνησής του:

*«Ἡ πολιτικὴ μας πρέπει νὰ τείνει πρὸς τὴ διάλυση τῶν παρεξηγήσεων
ποὺ ὀδήγησαν τοὺς ἐθνικιστὲς νὰ μᾶς ἀντιμετωπίσουν δυναμικά, σὲ μιὰ
περιοχὴ ποὺ κατέχομε προσωρινά, ἀλλὰ ποὺ εἴμαστε ἀποφασισμένοι
νὰ παραχωρήσουμε στὴν Τουρκία μόλις ἐπικυρωθεῖ ἡ συνθήκη τῶν Σε-
βρῶν (. . .) Ἡ συμφωνία μεταξὺ Γάλλων καὶ Τούρκων γιὰ τὸ θέμα τῆς
Κιλικίας θὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς δυσκολίες ὅταν λυθεῖ τὸ σύνολο τῶν
προβλημάτων ποὺ ἔχουν προκύψει ἀπὸ τὴ γενικότερη συνθήκη εἰρήνης
μὲ τὴν Τουρκία. Τὸ κυριότερο ἐμπόδιο γιὰ ἓναν τοπικὸ γαλλοτουρκικὸ
διακανονισμὸ ἀποτελοῦν οἱ διεθνεῖς δυσκολίες ποὺ δημιούργησε ἡ συνθή-
κη τῶν Σεβρῶν. Οἱ περιστάσεις αὐτὲς ἐξηγοῦν καὶ γιατί οἱ συνομιλίες
τῶν κ.κ. Georges-Picot καὶ de Caix στὴ Σεβάστεια καὶ στὴν Ἀγκυρὰ
δὲν εἶχαν θετικὸ ἀποτέλεσμα»¹⁵.*

Αὐτὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία ἐκτίμηση τῆς κατάστασης ἀπὸ τὸν Γάλλο
πρωθυπουργό. Στις 17 Ἰανουαρίου, ἡ κυβέρνηση ἀνατράπηκε. Ὑστερα ἀπὸ
μιὰν ἀποτυχημένη προσπάθεια τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς, Raoul Peret, νὰ σχη-
ματίσει νέα κυβέρνηση, τὴν πρωθυπουργία ἀνάλαβε ὁ Aristide Briand. Λίγες
μέρες ὠρτίτερα, ὁ καινούριος πρωθυπουργὸς εἶχε δηλώσει ἐμπιστευτικὰ ὅτι

14. A.E. 114: Barthou πρὸς Leygues, ἔκθεση ἀρ. 24 τῆς 11.1.21. Barthou πρὸς Briand,
ἔκθεση ἀρ. 913 τῆς 18.2.21.

15. A.E. 137 - A.E. 170: Leygues πρὸς Gouraud, 48-50 τῆς 12.1.21.

σὲ περίπτωση ποὺ ἀνέβαινε στὴν ἐξουσία σκόπευε νὰ ἐπιμείνει ἰδιαίτερα σὲ δυὸ θέματα: στὴν ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τῶν Σεβρών καὶ στὴ σύναψη συμφωνίας μὲ τὸν Κεμάλ¹⁶.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ οἱ Τούρκοι ἀνάπτuζαν μιὰν ἀπροσδόκητη ὕσo καὶ ἀνέλπιστη πρωτοβουλία. Στὶς 8 Ἰανουαρίου ἔφτασε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴ Ρώμη ὁ Ἀχμέτ Ριζᾶ, ποὺ εἶχε διατελέσει στὸ παρελθὸν πρόεδρος τοῦ ὀθωμανικοῦ κοινοβουλίου. Σκοπὸς τοῦ ἦταν νὰ συναντηθεῖ μὲ πρόσωπα ποὺ βρίσκονταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας καὶ νὰ ἐξετάσει μαζί τους τὴ διερεύνηση ἐνὸς τρόπου συνεννόησης ἀνάμεσα στοὺς κύκλους τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῆς Ἀγκυρας καί, κυρίως, τὶς δυνατότητες ἐπαφῆς μὲ τὴ Γαλλία γιὰ τὴ ρύθμιση τοῦ ζητήματος τῆς Κιλικίας¹⁷. Ὁ Ἀχμέτ Ριζᾶ, προτοῦ πάει στὴ Ρώμη, εἶχε περάσει ἀπὸ τὸ Παρίσι, ὅπου ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τὸν Leygues. Ἀπὸ τὴ συνάντηση αὐτὴ εἶχε διαπιστώσει ὅτι καὶ ἀπὸ τὴ γαλλικὴ πλευρὰ ὑπῆρχαν στοιχεῖα ποὺ ἐνθάρρυναν τὴν ἐναρξὴ διαπραγματεύσεων¹⁸. Τὸ κυριότερο πρόσωπο μὲ τὸ ὁποῖο συναντήθηκε στὴ Ρώμη ἦταν ὁ Ἰζαμί μπέης, εἰδικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ Κεμάλ γιὰ τὴν ὁργάνωση καὶ τὸ συντονισμὸ τῆς προπαγάνδας τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος στὶς χῶρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Χάρη στὶς ἰταλικὲς ἀρχές, ὁ Ἰζαμί μπέης εἶχε ἐπιπλέον τὴ δυνατότητα ἀπευθείας ἐπικοινωνίας μὲ τὴν Ἀγκυρα μέσω τηλεγράφου¹⁹.

Στὶς 10 Ἰανουαρίου οἱ Τούρκοι ἀνακοίνωσαν ἀπὸ κοινοῦ τοὺς ὅρους τοὺς σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς Κιλικίας: ὁργάνωση μεικτῆς χωροφυλακῆς κάτω ἀπὸ τὸν ἑλεγχὸ Γάλλων ἀξιωματικῶν, ταυτόχρονη ἐκκένωση τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τὸ γαλλικὸ στρατὸ καὶ τὶς δυνάμεις τοῦ Κεμάλ, τέλος, ἀναπροσαρμογὴ τῶν νοτιοανατολικῶν συνόρων μὲ τὴν παραχώρηση τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀιντάμπ στὴν Τουρκία. Ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ ἀντέταξε τὶς προτάσεις τῆς στίς 12 Ἰανουαρίου. Δέχτηκε τὴν ἰδέα τῆς ὁργάνωσης μεικτῆς χωροφυλακῆς καὶ τῆς παραχώρησης τοῦ Ἀιντάμπ, ζήτησε, ὅμως, ἡ ἐκκένωση τῆς Κιλικίας νὰ πραγματοποιηθεῖ σὲ δυὸ στάδια. Πρῶτα ἀπὸ τοὺς κεμαλικούς καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴ Στρατιὰ τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Ζήτησε, ἐπίσης, ἐγγυήσεις ἀπὸ τὸν Κεμάλ ὅτι οὐκ ἀρεμπόδιζε κάθε ἐπίθεση ἢ ὁργάνωση προπαγάνδας σὲ βάρος τῆς γαλλικῆς κατοχῆς στὴ Συρία. Τέλος, διευκρίνισε ὅτι, πέρα ἀπὸ τὴ σύναψη ἐνὸς τοπικοῦ διακανονισμοῦ μὲ περιορισμένη ἐφαρμογὴ, δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ

16. *A.E.* 73: Billy πρὸς Briand, 27 τῆς 18.1.21. *A.Y.E.* A5/II: Μεταξᾶς πρὸς Πάλλη, 8052 τῆς 15.1.21, χ.ἀ. τῆς 15.1.21 καὶ 16.1.21, 75 τῆς 21.1.21. Billy πρὸς Πάλλη, 14 τῆς 19.1.21. *D.B.F.P.* (12): Ὑπόμνημα Nicolson σχετικὰ μὲ τὴν ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τῶν Σεβρών, 18.1.21.

17. *A.E.* 162: Barrère πρὸς Leygues, 51-58 τῆς 10.1.21. *A.Y.E.* A5/VI (1): Μεταξᾶς πρὸς Πάλλη, 27 τῆς 19.1.21. *D.B.F.P.* (17): Curzon πρὸς Hardinge, 243 τῆς 24.1.21.

18. *A.E.* 162: Ἐπιστολὴ Ἀχμέτ Ριζᾶ πρὸς Κεμάλ, 19.1.21.

19. *A.E.* 162: Barrère πρὸς Leygues, 88 τῆς 15.1.21.

ἀρχίσει μὲ τοὺς Τούρκους, χωριστὰ ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους Συμμάχους, διαπραγματεύσεις μὲ στόχο τὴν ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τῶν Σεβρών²⁰.

Ὁ Ἀχμέτ Ριζᾶ χαρακτηρίσει τὴν ἀπάντηση τῶν Γάλλων ἰδιαίτερα ἱκανοποιητικὴ καὶ ἐξέφρασε τὴν πεποίθηση ὅτι ὁ Κεμάλ θὰ ἀκολουθοῦσε τὴν ἴδια γραμμὴ μὲ προθυμία. Ἡ ὀθωμανικὴ διάσκεψις τῆς Ρώμης ἔληξε στὶς 22 Ἰανουαρίου. Οἱ Τούρκοι συμφώνησαν μεταξὺ τους γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας στὸ σύνολο τῆς Μικρασίας (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ζώνης τῆς Σμύρνης, τῇ διοίκησης τῆς ὁποίας εἶχε ἀναλάβει ἡ Ἑλλάδα), γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῆς ἀνατολικῆς Θράκης στὴν Τουρκία, καὶ γιὰ τὴν προστασία τῶν χριστιανικῶν μειονοτήτων, ὅπως εἶχε διατυπωθεῖ ἀπὸ τὶς πρόσφατες διεθνεῖς συνθήκες²¹.

Δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ δώσει κανεὶς ἰδιαίτερη σημασία στὶς συνομιλίες τῆς Ρώμης. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν, πρόκειται κυρίως γιὰ μιὰ πρωτοβουλία ποὺ ἀνάπτυξαν οἱ κύκλοι τῆς Κωνσταντινούπολης, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ ἐδραιώσουν τὴν ἀνύπαρκτη ἐξουσία τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀνταπόκριση τῶν Γάλλων ὑπῆρξε συγκρατημένη καὶ σχετικὰ ἀσαφής. Γιὰ τὴν κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ, ὁ δρόμος γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος τῆς Κιλικίας κατ'ἀρχὴν στὴν Ἀγκυρὰ χωρὶς νὰ περνᾷ προηγουμένως ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κεμάλ δὲν γνωστοποίησε σὲ καμιά στιγμὴ τὶς ἀπόψεις του. Ἀποφασισμένοι νὰ παραμερίσει ὅποιονδήποτε συμβιβασμὸ μὲ τὴν ἐξουσία τῆς Κωνσταντινούπολης, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος εἶχε, στὴν οὐσία, διακόψει κάθε ἐπικοινωνία μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ σουλτάνου²².

Τέλη Ἰανουαρίου, τὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο τῶν Συμμάχων ἀποφάσισε τὴ σύγκληση μιᾶς ἔκτακτης διάσκεψης γιὰ τὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα, στὸ Λονδίνο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τῆς συμμαχικῆς ἡγεσίας, ἀποφασίστηκε καὶ ἡ πρόσκληση ἀντιπροσώπων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκία. Ἡ παρουσία τοῦ ἴδιου τοῦ Κεμάλ ἢ ἐδικῶν ἀπεσταλμένων του στοὺς κόλπους τῆς τουρκικῆς ἀντιπροσωπείας θεωρήθηκε ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς διάσκεψης²³.

Ἡ πρόσκληση αὐτὴ προκάλεσε διάφορες ἀντιδράσεις. Ἡ κυβέρνηση τοῦ

20. *A.E. 162*: Barrère πρὸς Leygues, 51-58 τῆς 10.1.21. Leygues πρὸς Barrère, 120 τῆς 12.1.21, 136-137 τῆς 15.1.21.

21. *A.E. 162*: Barrère πρὸς Briand, 129-130 τῆς 22.1.21.

22. *A.E. 162*: Defrance πρὸς Leygues, 73-79 τῆς 16.1.21.

23. *A.E. 163*: Briand πρὸς Defrance 244, πρὸς Billy 63 τῆς 25.1.21 *A.Y.E. A2*: Billy πρὸς Πάλλη, 16 τῆς 26.1.21. Πάλλη πρὸς Billy καὶ Granville, 502-503 τῆς 28.1.21. *A.Y.E. A18*: Μεταξᾶς πρὸς Πάλλη, 145 τῆς 25.1.21, 145β τῆς 26.1.21, 184 τῆς 28.1.21. Gravelle πρὸς Πάλλη, 13 τῆς 27.1.21. Παγκαθῆς πρὸς Πάλλη, χ.δ. τῆς 29.1.21. *D.B.F.P. (19, 20, 23, 27, 28)*: Hardinge πρὸς Tyrel 59, πρὸς Curzon 60 τῆς 26.1.21. Granville πρὸς Curzon, 37 τῆς 27.1.21, 41 τῆς 28.1.21, 42 τῆς 29.1.21.

σουλτάνου προσφέρθηκε να τη διαβιβάσει χωρίς καθυστέρηση στην "Αγκυρα. 'Η συμμετοχή των εθνικιστών στους κόλπους της ὀθωμανικῆς ἀντιπροσωπείας ὄχι μόνο θὰ ἐπισφράγιζε τὴν πολυπλοκὴ προσέγγιση ἀνάμεσα στὶς δυὸ κυβερνήσεις τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπισημοποιοῦσε τὴν ἐξάρτηση τοῦ Κεμάλ ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς Κωνσταντινούπολης²⁴. Ἀντίθετα, οἱ κύκλοι τῆς "Αγκυρας ἐπιχείρησαν νὰ δώσουν στὴν πρόσκληση τοῦ Ἀνώτατου Συμβουλίου διαστάσεις ἐπίσημης ἀναγνώρισης τοῦ κινήματος ἀπὸ τοὺς Συμμάχους. 'Η ἀπάντηση τοῦ Κεμάλ ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 29 Ἰανουαρίου: ἡ κυβέρνησις τῆς "Αγκυρας ἦταν νόμιμη ἀρχή, ὑπεύθυνη νὰ διαπραγματευτεῖ μόνη της τὶς ὑποθέσεις τῆς Τουρκίας. Στὸ Λονδίνο ἔπρεπε νὰ σταλεῖ μόνο ἡ δική της ἀντιπροσωπεία. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ σουλτάνου μποροῦσαν νὰ παρευρίσκονται μόνο μὲ τὴν ἰδιότητα ἐμπειρογνομῶνων. 'Η ὅλη κατάσταση ἔπαινε πρὸς τὴν ἀποστολὴ δυὸ ἀνεξάρτητων τουρκικῶν ἀντιπροσωπειῶν²⁵.

'Η ἀδιαλλαξία τῶν ἐθνικιστῶν ἔφερε τὶς κυβερνήσεις τῶν Δυνάμεων σὲ δύσκολη θέση. 'Ο Βρετανὸς ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν λόρδος Curzon δήλωσε ὅτι οἱ Σύμμαχοι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναμειχθοῦν στὸ πρόβλημα τοῦ καθορισμοῦ ἀρμοδιότητων ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους, ἀλλὰ, ἀντίθετα, νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν σὰν μιὰ καὶ μοναδικὴ ἀντιπροσωπεία²⁶. Τὰ πράγματα δυσκόλεψαν ὅταν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Κεμάλ διακήρυξαν ὅτι δὲν ἦταν διατεθειμένοι νὰ συνεχίσουν τὸ ταξίδι τους μέχρι τὸ Λονδίνο, ἀν προηγουμένως δὲν δέχονταν ἐπίσημη πρόσκληση ἀπὸ τοὺς Συμμάχους.

«Οἱ κεμαλικοὶ εἰδοποιήθηκαν ὀνομαστικὰ ἀπὸ τοὺς Συμμάχους μέσω τῆς κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινούπολης, πὺν ἀναγνωρίζουμε σὰν τὴ μόνη ὀθωμανικὴ ἀρχή. Αὐτὸ εἶναι ἀρκετό. Ἄν δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ ἔρθουν, τότε ἡ διάσκεψη θὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς τὴ δική τους συμμετοχή. Ἄν ὑποχωρήσουμε τώρα στὶς ἀξιώσεις τῆς "Αγκυρας, θὰ πρόκειται γιὰ μιὰ πράξη ἀδυναμίας ἱκανὴ νὰ καταστήσει ἀκόμη πῶς δυσέυρετη τὴ λύση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος».

ἔγραφε, φανερὰ ἐκνευρισμένος, ὁ Philippe Berthelot, γενικὸς γραμματέας τοῦ Quai d'Orsay²⁷.

24. *A.E. 163*: Defrance πρὸς Briand, 171 τῆς 26.1.21, 184-185 τῆς 29.1.21. *D.B.F.P.* (21, 26): Rumbold πρὸς Curzon, 57 τῆς 26.1.21, 62 τῆς 28.1.21.

25. *A.E. 163*: Defrance πρὸς Briand, 190-191 τῆς 29.1.21, 200 τῆς 31.1.21, 241 τῆς 6.2.21. *A.Y.E. A5/VI (1)*: Κανελλόπουλος πρὸς Πάλλη, 345 τῆς 31.1.21, 554 τῆς 7.2.21. Μεταξὺ πρὸς Πάλλη, χ.ἀ. τῆς 1.2.21. *D.B.F.P.* (30): Rumbold πρὸς Curzon, 70 τῆς 31.1.21.

26. *D.B.F.P.* (36, 37): Curzon πρὸς Rumbold 91, πρὸς Hardinge 70, πρὸς Buchanan 43 τῆς 11.2.21. Curzon πρὸς Buchanan, 154 τῆς 12.2.21.

27. *A.E. 163*: Saint-Aulaire πρὸς Briand, 87 τῆς 10.2.21. *A.E. 164*: Barrère πρὸς

Ἡ προσπάθεια τῶν Τούρκων ἐθνικιστῶν κατάληξε τελικὰ σὲ ἀποτυχία. Ὁ αὐστηρὸς τόνος τῶν Γάλλων τοὺς ἔπεισε νὰ μὴν ἐπιμείνουν περισσότερο στὶς ἀξιώσεις καὶ νὰ ἀποδεχτοῦν τὴ συμμετοχὴ τους μέσα στὰ πλαίσια ποὺ εἶχαν ἐπιβάλλει οἱ Σύμμαχοι. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, ὑπῆρξαν οἱ οὐσιαστικοὶ πρωταγωνιστὲς τῆς διάσκεψης, ἐπισκιάζοντας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν συνεδριάσεων τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ σουλτάνου. Ὅσο γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀντιπροσωπεΐα, ὁ τρόπος συμμετοχῆς τῆς ἀποδείχθηκε ἐντελῶς ξεπερασμένος ἀπὸ τὰ γεγονότα. Προορισμένη νὰ συμβιβάζει τὰ ἀσυμβίβαστα, ἡ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου δὲν κατάληξε σὲ κανένα ἀποτέλεσμα. Ἐπέτρεψε κυρίως μιὰ πρώτη ἐπαφὴ τῶν Συμμάχων μὲ τοὺς νεοφερμένους, στὴν τράπεζα τῶν διαπραγματεύσεων, κεμαλικούς²⁸.

Μέσα στὸ κλίμα αὐτό, ἄρχισαν διμερεῖς διαπραγματεύσεις ἀνάμεσα στοὺς Γάλλους καὶ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Ἀγκυρας γιὰ τὸ ζήτημα τῆς Κιλικίας. Ἐπικεφαλῆς τῆς κεμαλικῆς ἀντιπροσωπεΐας ἦταν ὁ Μπεκίρ Σαμί μπέης, ποὺ εἶχε διοριστεῖ λαϊκὸς ἐπίτροπος γιὰ τὶς ἐξωτερικὲς ὑποθέσεις ἀπὸ τὸν Φεβρουάριο. Ἐπρόκειτο γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ θερμοὺς φίλους τῆς Γαλλίας στὸ ἄμεσο περιβάλλον τοῦ Κεμάλ. Ὁ Μπεκίρ Σαμί εἶχε δηλώσει πρὶν ἀπὸ τὴ διάσκεψη ὅτι προσκόμιζε συγκεκριμένες προτάσεις γιὰ τὰ θέματα ποὺ εἶχε θίξει ὁ Ἀχμέτ Ριζᾶ ἕνα μῆνα νωρίτερα. Σκοπὸς του στὸ Λονδίνο ἦταν νὰ ἀρχίσει διαπραγματεύσεις μὲ τὴ γαλλικὴ ἀντιπροσωπεΐα. Ἡ σύναψη ἐνὸς συμφώνου γιὰ τὸ ζήτημα τῆς Κιλικίας δὲν ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη του, νὰ συναντήσει ἀνυπερβλήτα ἐμπόδια²⁹. Οἱ γαλλοτουρκικὲς συνομιλίες ἄρχισαν στὶς 5 Μαρτίου. Χαρακτηριστικὲς τοῦ πνεύματος ποὺ ἐπικρατοῦσε εἶναι οἱ κρίσεις τοῦ Briand:

«Σήμερα τὸ πρωὶ εἶχαμε, ὁ Philippe³⁰ καὶ ἐγώ, μιὰ συνάντηση ἀπὸ τὶς πιὸ ἐνδιαφέρουσες μὲ τὸν Μπεκίρ Σαμί. Τοῦ ὑποδείξαμε σὲ γενικὲς γραμμὲς τοὺς ὅρους μας καὶ τοὺς δέχτηκε ὅλους. Ἐλπίζω νὰ ἔχουμε τακτοποιήσει τὰ πάντα μέχρι τὴ Δευτέρα. Οἱ βάσεις εἶναι: 1) Παραχώρηση στὸν Τούρκο τοῦ ἐδάφους ἀνάμεσα στὸ Djai-han³¹ καὶ μιὰ γραμμὴ ποὺ νὰ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Ἀλεξανδρέττας. Ἡ πόλη αὐτὴ θὰ παραμείνει κάτω ἀπὸ δικό μας ἔλεγχο. Τοὺς παραχωροῦμε τὸ Ἀιντάμπ, τὸ Κιλίς καὶ ὅλες τὶς ἄλλες πόλεις τῆς Κιλικίας. 2) Ἀποχώρηση Τούρ-

Briand, 304-308 τῆς 18.2.21. Berthelot πρὸς Barrère, 448-450 τῆς 19.2.21. *A.Y.E. A5/VI (1)*: Μεταξῶς πρὸς Ράλλη, 229 τῆς 6.2.21.

28. *A.E. 164*: Διάσκεψη Λονδίνου. Πρακτικά. *A.Y.E. A1, A2, A18*: Ἐκτενὴ στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τὴ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου.

29. *A.E. 164*: Barrère πρὸς Briand, 317 τῆς 18.2.21.

30. Philippe Berthelot.

31. Σεῦχάν ἢ Σάρος ποταμὸς - περιφέρεια Ἀδάνων.

κων καὶ Γάλλων καὶ ὀργάνωση μεικτῆς χωροφυλακῆς κάτω ἀπὸ τὴ διοίκηση δικῶν μας ἀξιωματικῶν. ὙΑναγνώριση τῶν οἰκονομικῶν μας δικαιωμάτων στὴν Κιλικία καὶ, γενικότερα, σὲ ὁλόκληρη τὴ ζώνη ποὺ παραχωρήθηκε σὲ μᾶς ἀπὸ τὸ τριμερὲς σύμφωνο. 3) Παραχώρηση στοὺς Τούρκους τοῦ λιμανιοῦ τῆς Μερσίνας. 4) Εἰδικὸ τελωνειακὸ καθεστῶς στὴν περιοχὴ ποὺ συνορεύει μὲ τὴ Συρία. 5) ὙΑναγνώριση τῶν δικαιωμάτων μας στὸ σιδηροδρομικὸ δίκτυο τῆς Μικρασίας. 6) ὙΑμεση κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν. 7) ὙΑνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων πολέμου. Τὰ πάντα μέσα σὲ κλίμα φιλίας καὶ εὐκρινούς συνεργασίας»³².

Δυσκολίες ἀνάκυψαν σὲ δυὸ διαφορετικὰ σημεῖα: οἱ Τούρκοι ἀρνήθηκαν νὰ προσδιορίσουν μὲ ἀκρίβεια τὴ ζώνη ὅπου, κατὰ τὸ τριμερὲς σύμφωνο, ἡ Γαλλία εἶχε οἰκονομικὴ προτεραιότητα σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους Συμμάχους. ὙΕπέμειναν, ἐπίσης, νὰ παραμείνει σὲ τουρκικὸ ἔδαφος ὁλόκληρο τὸ τμήμα τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Βαγδάτης ποὺ διέσχιζε τὴν Κιλικία καὶ τὴν περιοχὴ κατὰ μῆκος τῶν συνόρων μὲ τὴ Συρία. Δέχτηκαν, ὅμως, νὰ παραχωρήσουν τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὴν ἐκμετάλλευσή του σὲ γαλλικὴ ἐταιρεία. Στὶς 8 Μαρτίου, στὸ Παρίσι, οἱ ἐπιτροπὲς ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς βουλῆς καὶ τῆς γερουσίας ἀπόρριψαν ὅποιανδήποτε ὑποχώρηση στὶς ἀξιώσεις τῶν κεμαλικῶν. ὙΑνάλογη ἀπόφαση ἐξέδωσε καὶ τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο τὸ ἴδιο βράδυ³³. ὙΗ ἐπιμονή, ὅμως, τῶν Τούρκων ἀνάγκασε τὸν Briand νὰ παρακάμψει τὶς ἀποφάσεις αὐτὲς καὶ νὰ προχωρήσει στὴ σύναψη τῆς συμφωνίας.

Τὸ γαλλοτουρκικὸ σύμφωνο ὑπογράφηκε στὶς 11 Μαρτίου καὶ περιλάμβανε: 1) Τὴν ἄμεση κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν στὸ μέτωπο τῆς Κιλικίας. 2) Τὴν ἐκκένωση τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στρατὸ καὶ τὶς γαλλικὲς δυνάμεις κατοχῆς σὲ διάστημα τριάντα ἡμερῶν, μὲ βασικὴ προϋπόθεση τὸν ἔγκαιρο ἀφοπλισμὸ τῶν συμμοριῶν τῶν ἀτάκτων. 3) Τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων πολέμου. 4) Διαβεβαιώσεις γιὰ τὴν προστασία τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων. 5) Τὴ γαλλοτουρκικὴ οἰκονομικὴ συνεργασία μὲ τὴν ἐξασφάλιση προτεραιότητος στὶς γαλλικὲς ἐπιχειρήσεις³⁴. 6) Τὴ συνεργασία τοῦ ὀθωμανικοῦ κεφαλαίου μὲ τὸ ἀντίστοιχο γαλλικὸ γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Κιλικίας. Τὸ σύμφωνο ὅα εἶχε προσωρινὴ διάρκεια ἐφαρμογῆς μέχρι τὴ σύναψη, ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς, μιᾶς συνθήκης μὲ εὐρύτερη ἔκταση³⁵.

32. *A.E. 170*: Briand πρὸς Bonnevey, ἐπιστολὴ τῆς 5.3.21.

33. *A.E. 170*: Bonnevey πρὸς Briand, 752 τῆς 8.3.21.

34. ὙΗ προτεραιότητα αὕτη ἀφοροῦσε οἰκονομικὲς παραχωρήσεις ποὺ ἐπεκτείνονταν στὰ βιλαέτια τοῦ Νταρμπεκίρ, τῆς Σεβάστειας καὶ τοῦ Μαμουρετ-Ἑλ-Ἀζίζ.

35. *A.E. 170*: Κείμενο τοῦ γαλλοκεμαλικοῦ συμφώνου τῆς 11.3.21. *A.Y.E. A2 - A.Y.E. A18*: Καλογερόπουλος πρὸς Μπαλτατζή, 152 τῆς 2.3.21 π.ῆ. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μελέες πρὸς Ἀρχηγεῖο Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας, 44 τῆς 6.3.21 π.ῆ.

«Σήμερα 11 Μαρτίου στις 9.30' το βράδυ υπογράψαμε ειρήνη με τὸν Κεμάλ κάτω ἀπὸ ὅρους πὸν ἐξυπηρετοῦν περισσότερο τὰ δικά του συμφέροντα, ἀφοῦ προϋποθέτουν τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐθνικιστικῆς κυβένησης τῆς Τουρκίας. Πρὶν ἀπὸ δυὸ μέρες σὰς ἔγραψα ὅτι οἱ Τούρκοι εἶχαν ξαφνικὰ ἀπαιτήσει τὴ διατήρηση τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Βαγδάτης σὲ ὁθωμανικὸ ἔδαφος. Ἀντισταθίκαμε πολὺν προτοῦ ὑποχωρήσουμε φαινομενικά, κρατήσαμε ὅμως ὅτι, ἔχει ὁδισιαστικὴ σημασία. Στὴν πραγματικότητα δυσκολευτήκαμε ἀπὸ διάφορους παράγοντες: 1) Τὴ μεγάλη ἐπιθυμία τοῦ κ. Briand νὰ συνθηκολογήσει μὲ τοὺς Τούρκους κυρίως γιὰ τὰ οἰκονομικὰ ἀνταλλάγματα (. . .) 2) Ὁ συνταγματάρχης Mougin³⁶ (. . .), λόγω μᾶς ἀρρωστημένης σχεδὸν τουρκοφιλίας, πῆζε συνέχεια τὸν κ. Briand καὶ μᾶς γιὰ νὰ προβοῦμε σὲ παραχωρήσεις, ἐπειδὴ πίστευε ὅτι δὲν ἤμασταν ἀνεκτικοὶ ὅσο ἔπρεπε στὶς ἀξιώσεις τῶν συνομιλητῶν μας. 3) Ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς Ἀγκυρας ἀποτελεῖται ἀπὸ στελέχη πὸν ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ τὸν Μπεκίρ Σαμί νὰ προβάλει ὑπερβολικὲς ἀξιώσεις. Ἀντιλαμβάνεστε πόσο πολὺ μᾶς κούρασαν τὰ παζαρέματα αὐτὰ (. . .) Σὲ τελευταία ἀνάλυση δὲν εἴμαστε δυσαρεστημένοι. Πετύχαμε ἐπιτέλους τὴν ειρήνην στὰ σύνορα τῆς Συρίας, κάτι πὸν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ περιορίσουμε τὶς δαπάνες καὶ τὶς στρατιωτικὲς μας δυνάμεις, ὅθεντας παράλληλα τέρμα σὲ ἀδικαιολόγητες ἀπώλειες (. . .) Ἔχουμε τὴν αἴσθηση ὅτι κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθήκες δὲν μπορούσαμε νὰ πετύχουμε πὺλ πολλά. Δὲν μετανιώνουμε ἂν οἱ Τούρκοι κέρδισαν περισσότερα. Ἐπιπλέον, ἡ ἀτμόσφαιρα ὑπῆρξε φιλικὴ καὶ πιστεύουμε ὅτι στὸ μέλλον θὰ καλλιεργήσουμε μᾶζι τοὺς σχέσεις χωρὶς προκαταλήψεις ἢ ἀπώτερους σκοποὺς»

ἔγραφε ὁ Kammerer, προϋστάμενος τῆς διεύθυνσης Ἀσίας καὶ Ὠκεανίας τοῦ Quai d'Orsay, πρὸς τὸν Robert de Caix, στὴ Βηρυττό³⁷. Ὁ Briand, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ δικαιολογήσει τὴν πολιτικὴ τῆς κυβένησός του, τηλεγραφοῦσε πρὸς τὶς γαλλικὲς ἀρχὲς τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς τὰ ἑξῆς:

«Τὴν ὑπογραφήν τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου ἐπέβαλλαν συγχρόνως ἡ γαλλικὴ κοινὴ γνώμη καὶ ἡ βουλὴ, ἐκφράζοντας τὶς οἰκονομικὲς ἀνάγκες πὸν μᾶς ὡδηγοῦν στὴν ἀποκατάσταση καὶ στὴν ἐνίσχυση τῶν παλιῶν μας σχέσεων καὶ στὴν ἐξασφάλιση τοῦ γοήτρου μας στὴν Τουρκία». ³⁸

36. Μέλος τῆς γαλλικῆς ἀντιπροσωπείας στὴ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου. Ἀργότερα, τὸ 1922, διετέλεσε στρατιωτικὸς σύμβουλος τῆς Γαλλίας στὴν Ἀγκυρα.

37. A.E. 171: Kammerer πρὸς de Caix, ἐπιστολὴ τῆς 11.3.21.

38. A.E. 137 - A.E. 171: Briand πρὸς de Caix 397-403, πρὸς Pellé 719-725, πρὸς Saint-Aulaire, 1044-1055 τῆς 29.3.21.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ συμφώνου τοῦ Λονδίνου ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ὑλοποίηση τῆς γαλλοτουρκικῆς προσέγγισης. Χρειάστηκαν ἑπτὰ ὁλόκληροι μῆνες γιὰ νὰ τεθεῖ, ὕστερα ἀπὸ ἐπίπονες προσπάθειες, σὲ ἐφαρμογή. Στὴν ἀνάλυση τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἐπόμενη ἐνότητα τῆς μελέτης.

**Β. Ἡ ἀποστολὴ Franklin-Bouillon καὶ ἡ συμφωνία τῆς Ἀγκυρας
(Μάρτιος-Ὀκτώβριος 1921)**

Οἱ διάφορες ἀντιδράσεις ποὺ προκάλεσε ἡ ὑπογραφή τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου ἔγιναν γρήγορα αἰσθητές.

Στις 14 Μαρτίου, στὸ Λονδίνο, ὁ ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν τῆς Ἑλλάδας, Δημήτριος Γούναρης, δήλωσε ὅτι ἡ προσέγγιση μὲ τὴ Γαλλία ἐπέτρεπε τὴ στρατιωτικὴ ἐνίσχυση τῶν Τούρκων ἐθνικιστῶν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν παράταση τῶν ἐχθροπραξιῶν στὸ μικρασιατικὸ μέτωπο³⁹. Ἀνεξάρτητα, ὅμως, ἀπὸ τὴ σύναψη τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου, ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀθῆνας εἶχε ἀποφασίσει τὴν ἐναρξὴ μιᾶς νέας ἐπίθεσης ἐναντίον τῶν κεμαλικῶν. Ἀφῆνε, μάλιστα, νὰ νοηθεῖ ὅτι ἡ Ἀγγλία χρηματοδοτοῦσε τὴν ἐπιχείρησις αὐτή. Πράγματι, ἡ ἐπιχείρησις ἐκδηλώθηκε στὶς 23 Μαρτίου καὶ ἀπότυχε στὴν περιοχὴ τοῦ Ἐσκι-Σελίρ. Στις 8 Ἀπριλίου, ὁ Γούναρης ἀνάλαβε τὴν πρωθυπουργία. Τὴν ἴδια στιγμὴ ξέσπασε στὴν Ἀθήνα ἔντονο κύμα δυσαρέσκειας ἐναντίον τῆς Γαλλίας, τὴν ὁποία πολλοὶ θεωροῦσαν ὑπεύθυνη γιὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπίθεσης τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Οἱ ἐφημερίδες ἀνάγγελλαν καθημερινὰ τὴν παρουσία, στὸ μέτωπο τῶν ἐπιχειρήσεων, τμημάτων τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ ποὺ μὲν εἶχαν μεταφερθεῖ ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Κιλικία. Θέλοντας νὰ μετριάσει τὰ πάθη, ὁ Γούναρης δήλωσε ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Βουλῆς, ὅτι μιὰ τέτοια μεταφορὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ πραγματοποιηθεῖ μέσα σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα. Ὁ Ἑλληνας πρωθυπουργὸς πίστευε ὅτι τὸ γαλλοτουρκικὸ σύμφωνο, ποὺ εἶχε ὑπογραφεῖ πρόσφατα, δὲν εἶχε ἐπηρεάσει τὴν ἄτυχὴ ἐξέλιξις τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐγκυμονοῦσε, ὅμως, σοβαροὺς κινδύνους γιὰ τὸ μέλλον⁴⁰. Στις

39. *A.E. 73*: Saint-Aulaire πρὸς Briand, 224 τῆς 15.3.21.

40. *A.E. 171*: Gouraud πρὸς Briand, 584-585 τῆς 17.4.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Παπούλας πρὸς Μπατατζῆ, 6789 τῆς 20.4.21. *A.Y.E. A5/VI (16)*: Μελάς πρὸς Ἀρχηγεῖο Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας, 134 τῆς 23.4.21. Λέλης πρὸς Μπατατζῆ, 23 τῆς 23.4.21, 31 τῆς 24.4.21. *A.Y.E. A18*: Μεταξᾶς πρὸς Μπατατζῆ, χ.δ. τῆς 26.3.21. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ στρατηγοῦ Gouraud, οἱ κεμαλικὲς δυνάμεις τῆς Κιλικίας δὲν ἐπρόκειτο νὰ μεταφερθοῦν στὸ ἐλληνοτουρκικὸ μέτωπο προτοῦ ἡ συμφωνία τοῦ Λονδίνου ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἐθνοσυνέλευσις τῆς Ἀγκυρας. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ Τούρκοι εἶχαν ἤδη ἀποσύρει μιὰ μεραρχία καὶ προετοιμαζαν τὴν ἀποστολὴ ἄλλων δυό, ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ Ποζαντί καὶ στὸ Μαρᾶς. Ἡ συμμετοχὴ τους, ὅμως, στὶς ἐπιχειρήσεις κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ πραγματοποιηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος Ἀπριλίου. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, στίς

15 Ἀπριλίου, ἡ βουλή ἔδωσε στὴ νέα κυβέρνησι ψῆφο ἐμπιστοσύνης γιὰ τὴ συνέχισι τοῦ πολέμου⁴¹.

« Ἡ ματαιοδοξία τῶν Ἑλλήνων εἶναι χωρὶς προηγούμενο. Ὅδεόνουν πρὸς τὴν καταστροφὴν ἐπειδὴ δὲν θέλουν νὰ παραδεχτοῦν ὅτι γελάστηκαν. Ἡ μεταβίβασι τῆς εὐθύνης στοὺς ξένους γιὰ λάθη ποὺ ἔχουν διαπράξει οἱ ἴδιοι ἀποτελεῖ πᾶν παράδοσι. Ὁλος ὁ κόσμος περιμένει θαύματα, διατυμπανίζοντας, γιὰ ὅποιον θέλει νὰ τὴν πιστέψει, τὴν πῶ παραξένη αἰσιοδοξία».

τηλεγραφοῦσε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὁ ἐπιτετραμένος τῆς Γαλλίας Robert de Billy⁴².

Ἡ ἀντίδρασι τῆς Ἀγγλίας στὴ σύναψι τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου ἔργησε κάπως περισσότερο νὰ ἐκδηλωθεῖ. Ἴσως ἡ κυβέρνησι τοῦ Λονδίνου περίμενε προηγουμένως τὴν ἐξέλιξι τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ ἐπίσημη θέση της, πάντως, ἦταν ἡ ἐξῆς: ἡ Μεγάλῃ Βρετανία ἤταν τῆς γνώμης ὅτι ἡ ἐναρξὴ διαπραγματεύσεων ἀνάμεσα στὶς ἀντιπροσωπεῖες τῆς Γαλλίας καὶ τῆς ἐθνικιστικῆς Τουρκίας ἦταν ἀπόλυτα φυσιολογικὴ ὅσο ἀφοροῦσε ἀποκλειστικὰ διμερῆ θέματα (ἐκκένωσι τῆς Κιλικίας, ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων πολέμου, ὀργάνωσι μεικτῆς χωροφυλακῆς). Γι' αὐτὸ δὲν εἶχε προβάλλει ἀντιρρήσεις στὴν ἀρχή. Ἡ ἐπιμονή, ὅμως, τῶν Γάλλων νὰ μὴ ἐνημερώνουν τοὺς Συμμάχους γιὰ τὴν ἐξέλιξι τῶν συνομιλιῶν καὶ, κυρίως, ὀρισμένα σχόλια τοῦ γαλλικοῦ τύπου, ποὺ ὑποστήριζαν ὅτι ἡ συμφωνία ἔθετε ζήτημα ἀναθεώρησης τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν καὶ ἀμφισβήτησις τοῦ τριμεροῦς συμφώνου, προκαλέσαν ἔντονη ἀνησυχία ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς Μάγχης. Στὶς 4 Ἀπριλίου, ὁ Βρετανὸς πρεσβευτὴς στὸ Παρίσι, λόρδος Hardinge, ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς Γαλλίας εἶχε ὑπονομεύσει τὴ διασυμμαχικὴ ἐνότητα. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησι εἶχε λάβει γνώσι τοῦ περιεχομένου τῆς συμφωνίας πολὺ ἀργότερα ἀπὸ ὅ,τι ἡ γαλλικὴ βουλή. Ἡ πράξι τῶν Γάλλων χαρακτηρίστηκε, ἐπομένως, σὰν ἀνάπτυξι ξεχωριστῆς πρωτοβουλίας, γιὰτὶ δὲν εἶχε προηγηθεῖ ἐνημέρωσι τῶν ὑπόλοιπων Συμμάχων.

περιοχῆς τῆς ὑπόλοιπης Κιλικίας, τοῦ Ἀιντὰμπ καὶ τῆς ἀριστερῆς ὀχθῆς τοῦ Εὐφράτη, εἶχαν ἀπομείνει μόνο γύρω στὶς 9.000 ἄνδρες τακτικοῦ στρατοῦ. Ἡ κυβέρνησι τῆς Ἀγκυρας προσπάθησε, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ ἐνσωματώσει στὶς δυνάμεις αὐτὲς τίς συμμορίες τῶν ἀτάκτων. Μιὰ περαιτέρω σημαντικὴ ἐνίσχυσι τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ μετῶπου θὰ εἶχε, ἐπομένως, περιορισμένον χαρακτήρα ἐξαιτίας τοῦ μικροῦ δυναμικοῦ τοῦ τουρκικοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ποὺ στάθμευε στὴν Κιλικία.

41. A.E. 73: Billy πρὸς Briand, 138-139 τῆς 20.3.21, ἐκθεσι ἀρ. 91 τῆς 29.3.21. A.E. 74: Billy πρὸς Briand, 171-172 τῆς 8.4.21, 173 τῆς 9.4.21, 176-177 τῆς 12.4.21, ἐκθεσι ἀρ. 103 τῆς 16.4.21. D.B.F.P. (53): Granville πρὸς Curzon, 127 τῆς 28.3.21.

42. A.E. 74: Billy πρὸς Briand, ἐκθεσι ἀρ. 107 τῆς 21.4.21.

Ἀπαντώντας στις κατηγορίες τῶν Βρετανῶν, ὁ Berthelot πρῶτα καὶ ὁ Briand ἔπειτα, ἀνάπτυξαν μὲ μεγάλη διπλωματικότητα τοὺς λόγους ποὺ εἶχαν ὀδηγήσει τὴ γαλλικὴ κυβέρνησις στὴν προσέγγισις μὲ τοὺς κεμαλικούς. Ἡ κοινὴ γνώμη, ὑποστήριζαν, δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ὑποστῇ τὴ συνέχισις ἑνὸς αἱματηροῦ καὶ δαπανηροῦ πολέμου στὰ σύνορα τῆς Συρίας. Ἐπιπλέον, ἡ σύγκρουσις αὐτὴ γινόταν σὲ μιὰ περιοχὴ ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν, ἐπρόκειτο νὰ παραχωρηθῇ μελλοντικὰ στὴν Τουρκία. Ὁ Briand πρόσθεσε ὅτι εἶχε ἐνημερώσει ἀνάλογα τὸν Lloyd George κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διάσκεψης τοῦ Λονδίνου καὶ ὅτι ὁ Βρετανὸς πρωθυπουργὸς δὲν εἶχε προβάλλει καμιάν ἀντίρρηση.

«Ἀλήθεια, μάλιστα, ὅτι δὲν εἶχα σκοπὸ νὰ ὑπογράψω μιὰ τέτοια συμφωνία παρὰ μόνον τὴν τελευταία στιγμὴ, ἀφοῦ διαπίστωνα πρῶτα ὅτι οἱ προσπάθειες τοῦ Ἀνώτατου Συμβουλίου (γιὰ μιὰ ἐκεχειρία μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων) εἶχαν καταλήξει σὲ ἀδιέξοδο. Ὑπῆρξα ἀπόλυτα συνεπής. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσει τὴν τιμότητα τῆς Γαλλίας ἀπέναντι στοὺς Σύμμάχους της, ἀπὸ τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ἀπότρεφα τοὺς Τούρκους ἀπὸ κάθε συζήτηση γύρω ἀπὸ τὰ πετρέλαια τῆς Μοσούλης καὶ ἀπὸ τὴν ἐπέκτασις τῆς δικῆς μας ζώνης ἐπιρροῆς μέσα στὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια»,

ἔγραφε ὁ Γάλλος πρωθυπουργός. Ὅσο γιὰ τὴν καθυστέρηση ποὺ εἶχε προκύψει στὴν ἐνημέρωση τῶν Συμμάχων, ὀφειλόταν, εἶπε, ἀποκλειστικὰ στὴ συνθησιμένη κοινοβουλευτικὴ διαδικασίαν. Γιὰ νὰ θεθεῖ σὲ ἐφαρμογὴ μιὰ συμφωνία, ἦταν προηγουμένως ἀπαραίτητὴ ἡ ἔγκρισις τοῦ περιεχομένου της ἀπὸ τίς ἀρμόδιες ἐπιτροπὲς τῆς βουλῆς καὶ τῆς γερουσίας⁴³.

Ὅπως φαίνεται, ἡ κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ προσπάθησε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν προσέγγισις ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ θέμα ποὺ τὴν ἐνδιέφερε περισσότερο ἦταν ὁ τερματισμὸς τῶν ἐχθροπραξιῶν στὸ μέτωπο τῆς Κιλικίας. Προσπάθεια ποὺ ὅμως δὲν καρποφόρησε, ἀν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὴν κλιμάκωσις τῶν ἀντιδράσεων τῶν Βρετανῶν. Στις 19 Ἀπριλίου, ὁ Curzon ἐπανελάβε τοὺς ἐνδοιασμοὺς τῆς ἀγγλικῆς κυβέρνησης. Δυὸ σημεῖα τὸν εἶχαν ἀνησυχήσει ἰδιαίτερα: 1) ἡ χωριστὴ συναψὴ συμφώνου μὲ μιὰ ἐχθρικὴ δύναμη, μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἐπέκτασις τῆς γαλλικῆς οἰκονομικῆς ζώνης ἐπιρροῆς, παρὰ τίς καθησυχαστικὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Briand, καὶ 2) ἡ ἀναπροσαρμογὴ τῶν συνόρων

43. A.E. 171: Briand πρὸς Saint-Aulaire 1149 - 1153, πρὸς Pellé 786-790, πρὸς Barrère 931-935 τῆς 4.4.21. D.B.F.P. (56, 60, 63, 76, 84): Curzon πρὸς Rumbold, 172 τῆς 19.3.21, 181 τῆς 22.3.21. Hardinge πρὸς Curzon, 160 τῆς 23.3.21, 178 τῆς 2.4.21. Curzon πρὸς Hardinge, 138 τῆς 29.3.21.

Τουρκίας-Συρίας με όρους που το τριμερές σύμφωνο δεν είχε προβλέψει.

Ένας πρόσθετος λόγος που είχε προκαλέσει την ανησυχία των Άγγλων ήταν η σύναψη, επίσης στα παρασκήνια της διάσκεψης του Λονδίνου, ενός συμφώνου ανάμεσα στους Ιταλούς και την κεμαλική αντιπροσωπεία. Το σύμφωνο αυτό, που υπογράφηκε στις 13 Μαρτίου, προέβλεπε μια μελλοντική αποχώρηση των ιταλικών στρατιωτικών δυνάμεων από το θωμανικό έδαφος. Σαν αντάλλαγμα, η κυβέρνηση της Άγκυρας υποσχέθηκε οικονομική προτεραιότητα για τα ιταλικά συμφέροντα στα σαντζακία της Αττάλειας, του Μπουλντούρ και της Μούγλας και σε τμήματα των σαντζακίων του Άφιον Καραχισάρ, της Κιουτάχειας, του Αιδινίου και του Ίκονιου. Μια ιταλική εταιρεία επρόκειτο, επίσης, να αναλάβει την εκμετάλλευση των μεταλλείων της Ήράκλειας. Η ζώνη των οικονομικών παραχωρήσεων ανταποκρινόταν απόλυτα στη διαχάραξη που το τριμερές σύμφωνο προέβλεπε για τα συμφέροντα της Ιταλίας. Το Ιταλοτουρκικό σύμφωνο δεν αποτελούσε, συνεπώς, πράξη ξεχωριστής πρωτοβουλίας, ούτε και πλήγμα εναντίον της διασυμμαχικής αλληλεγγύης. Έκεινο, όμως, που προκάλεσε την ανησυχία των Βρετανών, ήταν η υποσχηση της κυβέρνησης της Ρώμης να υποστηρίξει τις αξιώσεις των κεμαλικών σε θέματα γενικότερης πολιτικής. Τα θέματα αυτά αφορούσαν κυρίως την επιστροφή της ανατολικής Θράκης και της περιοχής της Σμύρνης στην Τουρκία. Με τη συμμετοχή δικών του εκπροσώπων στη διάσκεψη του Λονδίνου και με τη σύναψη συμφωνιών μέσα σε διάστημα πέντε ημερών διαδοχικά με τη Γαλλία, την Ιταλία και τη Σοβιετική Ένωση⁴⁴, ο Κεμάλ είχε βγει από την απομόνωση και είχε πετύχει σημαντική πρόοδο στο θέμα της αναγνώρισης του έθνικιστικού κινήματος.

Η θεμελίωση της θέσης των κεμαλικών πρόσθεσε διαστάσεις στο συναγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων στην Έγγυς Ανατολή. Μια αναγεννημένη έθνικιστική Τουρκία, έχοντας την υποστήριξη της Γαλλίας και της Ιταλίας, μπορούσε να προκαλέσει κάποια αναζωπύρωση του φαινομένου του πανισλαμισμού. Μπορούσε, επίσης, να συσχετιστεί και με την εξάπλωση του άραβικου έπεκτατισμού, που ήδη έγκυμονούσε κινδύνους για τις βρετανικές κτήσεις της Μεσοποταμίας, της Παλαιστίνης, ή ακόμα και της Αιγύπτου. Από την άλλη μεριά, το τουρκοσοβιετικό σύμφωνο της Μόσχας προέβλεπε τη ρωσική εξάπλωση στην Περσία και στο Αφγανιστάν. Με μια ισχυρή έθνικιστική Τουρκία και με την παρουσία των Σοβιετικών στις πύλες της Ινδίας, ο κίνδυνος διαγραφόταν μεγάλος για τη Βρετανική Αυτοκρατορία. Η κυβέρνηση του Λονδίνου υποφιαζόταν δικαιολογημένα ότι οι Σύμμαχοί της, προκειμένου να κατοχυρώσουν τα δικά τους συμφέροντα, προσπαθούσαν να θέσουν συγχρό-

44. 16 Μαρτίου 1921, στη Μόσχα. Στο τουρκοσοβιετικό σύμφωνο αναφερόμαστε πιο κάτω.

νως σὲ ἀμφισβήτηση τῇ συνθήκῃ τῶν Σεβρῶν καὶ τὸ τριμερὲς σύμφωνο⁴⁵.

Ὅμως, ἡ μεγαλύτερη ἐκπληξὴ προῆλθε ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Τούρκους. Στὶς 20 Μαρτίου ἔφτασε στὴ Βηρυττὸ ἡ πληροφορία ὅτι ἡ κεμαλικὴ ἀντιπροσωπεία ποὺ ἔλαβε μέρος στὴ διάσκεψι τοῦ Λονδίνου δὲν εἶχε καμιά ἐξουσιοδότηση ποὺ νὰ τῆς ἐπέτρεπε νὰ προβεῖ σὲ ὑπογραφὴ συμφώνου⁴⁶. Λίγες μέρες ἀργότερα, διαδόθηκε στὴν Κωνσταντινούπολι ὅτι ἡ ἀκραία πτέρυγα τοῦ κινήματος χαρακτήρισε τὴν ὑπογραφὴ τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου σὰν πρωτοβουλία τοῦ Μπεκίρ Σαμί. Ὁ πραγματικὸς λόγος τῆς ἀπροσδόκητης αὐτῆς ἀντίδρασης πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἄλλοῦ: μιὰ ἐπίσημη δέσμευση τῶν ἐθνικιστῶν μὲ τὴ Γαλλία θὰ εἶχε σὰν συνέπεια τὴν ἐκμηδένιση τῶν σχέσεων ποὺ τὸ κίνημα εἶχε καλλιεργήσει μὲ τὴ Σοβιετικὴ "Ἐνωση. "Ἐτσι, ἡ γαλλοτουρκικὴ προσέγγισι βρέθηκε ξαφνικὰ σὲ ἄμεση ἐξάρτησι ἀπὸ ζυμώσεις ποὺ εἶχαν ἀνακύψει στοὺς κόλπους τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος. Ἡ κυβέρνησι τῆς "Αγκυρας προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσαι τὸ χρόνο ποὺ θὰ τῆς ἐπέτρεπε νὰ ζυγίσαι τὰ πλεονεκτήματα ποὺ πρόσφερε ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ σοβιετικὴ λύσι. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ἔκανε γνωστὸ ὅτι δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ καταλήξει σὲ συγκεκριμένη ἐπιλογὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιστροφὴ τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς ἀπὸ τὸ Λονδίνο⁴⁷.

Ἀρχὲς Ἀπριλίου, οἱ γαλλοτουρκικὲς σχέσεις μῆτταν σὲ μιὰ περίοδο ἐκνευριστικῆς στασιμότητος. Στὸ μέτωπο τῆς Κιλικίας, ἀν ἐξαίρεσι κανεὶς ὀρισμένες ἐπιθέσεις ἀπὸ συμμορίες ἀτάκτων, ἐπικρατοῦσε σχετικὴ ἡρεμία. Ὅμως, ἀνάμεσα στὶς ἀντίπαλες στρατιωτικὲς ἀρχὲς δὲν εἶχε πραγματοποιηθεῖ καμιά ἐπαφὴ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ὅρων τῆς συμφωνίας τοῦ Λονδίνου⁴⁸. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἶχε σχεδὸν ἐξαφανιστεῖ. Ἀλλὰ τὶς ἐνέργειες τῶν ἀτάκτων, ποὺ εἶχαν ἐπεκταθεῖ καὶ μέχρι τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Συρίας, καθοδηγοῦσαν ἀξιωματικοὶ τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ. Ἡ στάσι αὐτὴ ἐπέτρεπε στὴν κυβέρνησι τῆς "Αγκυρας νὰ συνεχίζει τὶς ἐχθροπραξίες μὲ τοὺς Γάλλους, χωρὶς νὰ διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ κατηγορηθεῖ ὅτι παραβιάζει τὴ συμφωνία τοῦ Λονδίνου. Στὸ Παρίσι ἄρχισε νὰ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσι ὅτι ὁ μόνος λόγος ποὺ εἶχε ὁδηγήσει τοὺς κεμαλικούς στὴν προσέγγισι μὲ τὴ Γαλλία ἦταν ἡ ἐνίσχυσί τους

45. *A.E. 171*: Montille πρὸς Briand, 181 τῆς 14.4.21. Saint-Aulaire πρὸς Briand, 297 τῆς 19.4.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 511 τῆς 13.4.21. *D.B.F.P.* (69, 75, 81, 107, 114, 121, 201): Buchanan πρὸς Curzon, 84 τῆς 24.3.21, 102 τῆς 2.4.21, 127 τῆς 16.4.21. Curzon πρὸς Buchanan, 96 τῆς 29.3.21, 135-136 τῆς 15.4.21, πρὸς Hardinge, 1132 τῆς 19.4.21. Ὑπόμνημα Crowe σχετικὰ μὲ τὴν ἐλληνοτουρκικὴ διένεξι, 30.5.21.

46. *A.E. 171*: de Caix πρὸς Briand, 455 τῆς 20.3.21.

47. *A.E. 171*: Pellé πρὸς Briand, 548-549 τῆς 24.3.21.

48. *A.E. 114*: de Caix πρὸς Briand, 512-514 τῆς 1.4.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξᾶς πρὸς Ἀρχηγεῖο Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας, 85 τῆς 31.3.21. Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, χ.ἀ. τῆς 1.4.21.

για τὸν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἐπειτα ἀπὸ τὸν τερματισμὸ τῆς διέ-
νεξης αὐτῆς, οἱ Τοῦρκοι ἤταν ἱκανοὶ νὰ ἀναμοχλεύσουν τὸ ζήτημα τῆς Κιλικίας,
ἐγκαινιάζοντας νέο γύρο ἐχθροπραξιῶν ἐναντίον τῶν Γάλλων⁴⁹.

Στὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς, ὁ Μπεκίρ Σαμί συναντήθηκε στὴν Κωνσταντι-
νούπολη μὲ τὸ νέο ὕπατο ἀρμοστή τῆς Γαλλίας, τὸ στρατηγὸ Maurice Pellé.
Ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τοῦ κινήματος ἐξέφρασε τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ συμφω-
νία τοῦ Λονδίνου ἐπρόκειτο σύντομα νὰ ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τὴ Μεγάλη Ἐθνοσυ-
νέλευση τῆς Ἀγκυρας. Παράλληλα, ἐξέφρασε ἀνησυχία γιὰ τὸ σοβιετικὸ ἐπεκ-
τατισμὸ. Ἡ γνώμη του πάντως ἦταν, ὅπως εἶπε στὸ συνομιλητὴ του, ὅτι τὸ
τουρκοσοβιετικὸ σύμφωνο τῆς Μόσχας δὲν ἐπρόκειτο νὰ γνωρίσει οὐσιαστικὴ
ἐφαρμογή. Τὸ ἐθνικιστικὸ κίνημα εἶχε συνθηκολογήσει μὲ τοὺς Ρώσους ἀπὸ
ἀνάγκη. Ἡ προτίμησις τῆς κυβέρνησης τῆς Ἀγκυρας στρεφόταν ἀναμφισβή-
τητα πρὸς τὴ Δύση⁵⁰.

Φαίνεται ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Κεμάλ δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὶς δηλώσεις τοῦ
ὑπουργοῦ του καὶ πιστεύουμε ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ θίγουμε ἓνα ἀπὸ τὰ πιδ
σημαντικὰ θέματα τῆς μελέτης. Ἀποδείξῃ ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀρχηγὸς
τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος κατὰβλε μέγαν προοπτάθεια γιὰ νὰ πετύχει τὴν
ἐπικύρωση τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευση. Προκά-
λεσε, ὅμως, ἔντονη ἀντίδραση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς σοβιετόφιλης πτέρυγας, ἡ
ὁποία κατάφερε νὰ κερδίσει τὴν πρώτη φάση αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς διαμάχης.
Στις 10 Μαΐου, ἡ Μεγάλη Ἐθνοσυνέλευση ἀπόρριψε τὴ συμφωνία τοῦ Λονδί-
νου. Ὁ διαχωρισμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους σὲ ζῶνες οἰκονομικῆς ἐπιρροῆς,
ὅπως τὸν προσδιόριζαν οἱ ὅροι τοῦ κειμένου, χαρακτηρίστηκε ἀπαράδεκτος.
Τέλος, ἡ Ἐθνοσυνέλευση πρόβαλε τὴν προσάρτηση τῆς Ἀλεξανδρέττας καὶ
τὸν περιορισμὸ τῶν γαλλικῶν δικαιωμάτων στὸ σιδηρόδρομο τῆς Βαγδάτης
σὰν βασικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπίτευξιν μιᾶς προσέγγισης μὲ τὴ Γαλλία.
Τὴν ἐπομένῃ τῶν συζητήσεων, ὁ Μπεκίρ Σαμί ἀντικαταστάθηκε στὸ ὑπουργεῖο
τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπὸ τὸν Γιουσούφ Κεμάλ μπέη, ὁ ὁποῖος εἶχε ὑπογράψει
τὴ συμφωνία τῆς Μόσχας ὡς πληρεξούσιος τοῦ κινήματος. Ἐτσι, ἡ ἀκραία
πτέρυγα εἶχε ἐξασφαλίσει γιὰ τὴν ὥρα τὸν ἐλεγχὸ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς⁵¹.

Ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγκυρας, ἐπιθυμώντας παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ διατηρήσει κά-
ποια ἐπαφή μὲ τὴ Γαλλία, ἔστειλε στὰ Ἀδανα ἓνα εἰδικὸ ἀπεσταλμένο, τὸν

49. *A.E. 171*: Gouraud πρὸς Briand, 602-606 τῆς 19.4.21.

50. *A.E. 171*: Pellé πρὸς Briand, 701-704 τῆς 15.4.21. *A.Y.E. A5/VI (1)*: Δενδρα-
μῆς πρὸς Μπαλτατζῆ, 214 τῆς 2.4.21.

51. *A.Y.E. A5/VI (1)*: Βότσης πρὸς Μπαλτατζῆ, 2646 τῆς 28.4.21, 3243 τῆς 18.5.21.
Δενδραμῆς πρὸς Μπαλτατζῆ, 460 τῆς 11.5.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Παπούλας πρὸς Μπαλ-
τατζῆ, 8395/3440 τῆς 9.5.21. *D.B.F.P.* (79, 160, 169, 172, 182, 186, 196): Curzon
πρὸς Buchanan, 110 τῆς 2.4.21. Hardinge πρὸς Curzon, 263 τῆς 9.5.21, 1573 τῆς 28.5.21.
Rumbold πρὸς Curzon, 352 τῆς 17.5.21, 493 τῆς 18.5.21, 370 τῆς 24.5.21, 518 τῆς 25.5.21.

Μουνίρ μπέη, με τις αντιπροτάσεις της Μεγάλης 'Εθνοσυνέλευσης. Σκοπός της αποστολής αυτής ήταν ή έναρξη νέου κύκλου διαπραγματεύσεων για το ζήτημα της Κιλικίας⁵². Όμως ο Μουνίρ, καθώς δὲν συνάντησε κανέναν εκπρόσωπο της γαλλικής κυβέρνησης, ἀρκέστηκε στὸ νὰ παραδώσει τὸ κείμενο τῆς 'Εθνοσυνέλευσης στὸ Γάλλο στρατιωτικὸ διοικητὴ τῶν Ἀδάνων.

Σύμφωνα με τις ἀντιπροτάσεις τῶν κεμαλικῶν, ἡ νέα χάραξη τῶν τουρκο-συριακῶν συνόρων θὰ στοίχιζε στοὺς Γάλλους τὴν ἀπώλεια ἑνὸς μέσου ὅρου 20 χλμ. σὲ σύγκριση με ὅσα εἶχαν συμφωνηθεῖ στὸ Λονδίνο. Ἡ ἐκκένωση τοῦ βιλαετίου τῶν Ἀδάνων ἔπρεπε νὰ ἔχει ὁλοκληρωθεῖ σὲ διάστημα 8 ἡμερῶν καὶ τῆς ὑπόλοιπης ἐπαρχίας σὲ διάστημα 15 ἡμερῶν ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ὑπογραφῆς νέας συμφωνίας. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς θὰ ἔμπαινε στὴν Κιλικία 48 μόλις ὥρες ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τῶν γαλλικῶν δυνάμεων κατοχῆς. Ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας ἦταν διατεθειμένη νὰ παραχωρήσει σὲ γαλλικὴ ἑταιρεία τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ τμήματος τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τῆς Βαγδάτης ἀπὸ τὸ Ποζαντί⁵³ μέχρι τὸ Νουσεϊμπίν, ἀπὸ τὰ σύνορα δηλαδὴ τῆς Καππαδοκίας μέχρι τὰ σύνορα μετὰ τὴ Μεσοποταμία. Θεωροῦσε, ὅμως, ἀδύνατο νὰ ἀναγνωρίσει ἐπίσημα μιὰ συγκεκριμένη ζώνη ἐπιρροῆς γιὰ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας. Ἡ συνεργασία θὰ ἔπαιρνε τὴ μορφή παραχωρήσεων γενικότερης σημασίας μέσα στὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια πρὸς τὶς γαλλικὲς ἐπιχειρήσεις, τὸ κεφάλαιο, τὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο. Οἱ τουρκικὲς ἀρχές, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασή τους στὴν Κιλικία, θὰ ἀποφάσιζαν ἀπὸ μόνες γιὰ τὴν ὀργάνωση μεικτῆς χωροφυλακῆς σὲ συνεργασία μετὰ τοὺς Γάλλους. Τὸ κυριότερο, ὅμως, αἶτημα τῶν Τούρκων ἄγγιζε ἓνα ἰδιαίτερα λεπτὸ θέμα: ἡ Γαλλία ἔπρεπε νὰ ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ ὑποστήριζε ὅλες τὶς διεκδικήσεις τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος, δηλαδὴ τὴν ἐπιστροφή τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καὶ τῆς Σμύρνης στὴν Τουρκία καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας σὲ ὁλόκληρη τὴν ἐπικράτεια⁵⁴.

Ὅπως ἦταν φυσικό, ὁ τόνος τῶν ἀξιώσεων τῆς Μεγάλης 'Εθνοσυνέλευσης προκάλεσε δυσἀρέσκεια στὴ Γαλλία. Ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας ὄχι μόνον περιορίζε τὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ ἦταν ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐκκένωση, ἀλλὰ ἀπόφευγε, ἐπίσης, νὰ δεσμευτεῖ στὸ θέμα τῆς μεικτῆς χωροφυλακῆς: οἱ νέοι ὅροι ἄφηναν τὸ χριστιανικὸ πληθυσμὸ τῆς Κιλικίας ἐκτεθειμένον σὲ ὁμότητες.

52. *A.E. 171*: Pellé πρὸς Briand, 848 τῆς 10.5.21, 874 τῆς 15.5.21. Gouraud πρὸς Briand, 699 τῆς 10.5.21. *A.E. 172*: Pellé πρὸς Briand, 905 τῆς 19.5.21, 891-893 τῆς 18.5.21.

53. Ἀρχαία Ποδανδὸς - περιοχή Κιλικίων Πυλῶν.

54. *A.E. 172*: de Caix πρὸς Briand, 734-739 τῆς 20.5.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Ἀννίνοσ πρὸς Μπαλτατζῆ, 184 τῆς 23.5.21. Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 1575 τῆς 24.5.21 καὶ χ.ἀ. τῆς 28.6.21. *D.B.F.P. (290)*: Cheetam πρὸς Curzon, 460 τῆς 6.7.21.

Ἀποδίδοντας τὴ μεταστροφή τῶν κεμαλικῶν σὲ σοβιετικὴ ἐπιρροή, ὁ Gouraud τηλεγραφοῦσε πρὸς τὸν Briand τὰ ἑξῆς:

«Ζητῶ ἀπὸ τὴν Ἐξοχότητά σας νὰ δώσει στοὺς ἐξτρεμιστὲς τῆς Ἀγκυρας νὰ καταλάβουν ὅτι ἡ Γαλλία, νικήτρια τῆς Τουρκίας κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον, ἐξάντλησε στὸ Λονδίνο ὅλα τὰ περιθώρια τῶν παραχωρήσεων (...) Ἡ υἱοθέτηση τῶν ἀντιπροτάσεων σὰν βάσης γιὰ νέες συνομιλίες δὲν συμβιβάζεται μὲ τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας στὴν Ἀνατολή»⁵⁵.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ ἀπάντησε στὶς 24 Μαΐου μὲ τὸν Berthelot:

«Οἱ ἀντιπροτάσεις τῆς Ἀγκυρας εἶναι ἀπαράδεκτες. Νὰ πεῖτε στὸν Μουνιρ μπέη ὅτι (...) εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀρχίσουμε διαπραγματεύσεις πάνω σὲ τέτοιες βάσεις. Ὁ Μπεκίρ Σαμί μπέης ὑπόγραψε στὸ Λονδίνο μὴ συμφωνία ὡς ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τῆς κυβέρνησις τῆς Ἀγκυρας. Ἡ ἀρνησιμὴ τῶν ἐθνικιστῶν νὰ τιμῇσιν τὴν ὑπογραφήν του προκάλεσε δυσάρεστη ἐντύπωση ἐδῶ, ὥστε ἀπὸ τῆς φιλικῆς καὶ μεγαλόφνης συμπαράστασις ποὺ τοὺς ἔχει προσφέρει ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις»⁵⁶.

Ἡ ἀκύρωσις τῆς συμφωνίας τοῦ Λονδίνου, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπόρριψιν τῶν ἀντιπροτάσεων τῆς Μεγάλης Ἐθνοσυνέλευσις, ἀναπτέρωσε κάπως τὸ ἡθικὸ τῶν ἄλλων Συμμάχων. Ἔτσι, στὶς 31 Μαΐου, ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀθήνας ζήτησε τὴ γνώμην τῶν Ἀγγλων γιὰ μὴ ταυτόχρονη καὶ συντονισμένη ἐπίθεσις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν γαλλικῶν δυνάμεων κατοχῆς τῆς Κιλικίας ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οἱ Ἀγγλοι ἀπόφυγαν νὰ διαβιβάσουν τὴν ἰδέαν αὐτὴν στὸ Παρίσι. Εἶναι γεγονός, πάντως, ὅτι τὴν ἴδιαν ἐποχὴ οἱ Γάλλοι συναντοῦσαν προβλήματα στὴν Κιλικία. Στὸ ἀρχηγεῖο τῆς Βηρυττοῦ ἔφταναν πληροφορίαι σχετικὰ μὲ τὴ συγκέντρωσις σημαντικῶν δυνάμεων τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ κοντὰ στὸ Μαράς. Ὁ Gouraud ζήτησε ἀμέσως τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιτεθεῖ γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἀναπτυχθῶν. Ὁ Briand, ὅμως, τὸν ἀπότρεψε ἀπὸ ἐνέργειαι ποὺ μποροῦσαν νὰ πληξοῦν ἀνεπανόρθωτα τίς γαλλοτουρκικὰς σχέσεις⁵⁷.

55. *A.E. 172*: Gouraud πρὸς Briand, 749-766 καὶ ἐκθεσις ἀρ. 237 τῆς 24.5.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Πάλλης πρὸς Θεοτόκη, 10035/3877/2 τῆς 24.5.21.

56. *A.E. 172*: Berthelot πρὸς Gouraud 556, πρὸς Pellé 1098 τῆς 24.5.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξῆς πρὸς Μπαλτατζή, 2359 τῆς 21.7.21.

57. *A.E. 114*: Gouraud πρὸς Briand, 840-843 τῆς 7.6.21. Briand πρὸς Gouraud, 593-594 τῆς 8.6.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Ἀννιὸς πρὸς Μπαλτατζή, 184 τῆς 23.5.21. Μεταξῆς πρὸς Μπαλτατζή, 2178 τῆς 5.7.21. *D.B.F.P. (203)*: Περὶ λήψης συνομιλίας Leeper-Ράγκαβη στὸ Foreign Office, 31.5.21.

Στήν πραγματικότητα, ἡ διάθεση τοῦ ἴδιου τοῦ Κεμάλ καὶ τῆς μετριοπαθοῦς πτέρυγας τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος νὰ προβοῦν σὲ μιὰ συμφωνία μὲ τὴ Γαλλία, εἶχαν πείσει τὸν Γάλλο πρωθυπουργὸ νὰ μεθοδεύσει, στὰ παρασκήνια, μιὰ ἐναλλακτικὴ λύση. Τὸ σχέδιο τοῦ Briand περιλάμβανε τὴν ἀποστολὴ στὴν Ἀγκυρὰ ἐνὸς ἀνεπίσημου ἐκπροσώπου ὁ ὁποῖος, σὲ μιὰ πρώτη φάση, θὰ ἐξέταζε μὲ τὸν Κεμάλ τὶς πιθανότητες ἐπίτευξης ἐνὸς συμβιβασμοῦ, μὲ βάση τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας τοῦ Λονδίνου. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ θὰ ἔπαιρνε τὴ μορφὴ αὐθόρμητης πρωτοβουλίας τοῦ προσώπου πού ἐπρόκειτο νὰ τὴ διεκπεραιώσει. Μέτρο ἀπαραίτητο, γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν πιθανὲς ἀντιδράσεις, τόσο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Τούρκων ἐξτρεμιστῶν ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἀγγλων⁵⁸. Τὸ πρόσωπο πού ἀνέλαβε τὴν ἀποστολὴ ἦταν ὁ βουλευτὴς Henri Franklin-Bouillon, προσωπικὸς φίλος τοῦ Briand καὶ πρωτεργάτης τῆς κίνησης γιὰ τὴν προσέγγιση μὲ τοὺς Τούρκους. Ὁ Γάλλος ἀπεσταλμένος ἐγκατάλειψε τὸ Παρίσι τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Μαΐου καί, λίγο ἀργότερα, τηλεγραφοῦσε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ ἑξῆς, συνοψίζοντας τὶς δυσκολίες τῆς ἀποστολῆς:

«*Αναχωρῶ σήμερα γιὰ τὴν Ἀγκυρὰ, ὅπου πιστεύω νὰ φτάσω στὶς 9 Ἰουνίου. Προκειμένου νὰ ξεγελάσω τοὺς πράκτορες τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν Ἑλλήνων σκοπεύω νὰ ἐπιβιβάστῶ σὲ ἓνα ἀντιτορπικὸ πλοῖο θὰ μὲ ἀφήσει στὴν Ἰνέπολη⁵⁹ (. . .) Μὲ τοὺς κεμαλικούς ἔχω ἤδη ἐρθεῖ σὲ ἐπικοινωνία ἀπὸ τέσσερις διαφορετικὰς πλευρὰς. Θὰ τὸν ἀποδείξω ὅτι ἡ συνέχιση τῆς πολιτικῆς τοὺς ἀποτελεῖ ἓνα σφάλμα πὸν μπορεῖ νὰ δυσχερестῇ ἀνεπανόρθωτα τὴ γαλλικὴ κοινὴ γνώμη (. . .) Γνωρίζω ὅτι οἱ Τούρκοι ἐπηρεάζονται εὐκόλως (. . .) Ἡ παραίτηση τοῦ Μπεκίρ Σαμί εἶναι πλατωνικὴ ἱκανοποίηση γιὰ τοὺς ἐξτρεμιστές. Ὁ Κεμάλ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιθυμεῖ τὴ συνεννόηση μὲ τὴ Γαλλία. Εἶναι, ὅμως, δύσκολο νὰ ἐπιβάλλει τὴ γνώμη του στὴν Ἐθνοσυνέλευση (. . .) Τὸ μίσος κατὰ τῶν Ἀγγλων ἔχει φτάσει σὲ ἀπίστευτο βαθμὸ. Ἀντίθετα, ἡ πολιτικὴ σας ἔχει τοποθετήσῃ τὴ Γαλλία στὴν πρώτη θέση. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ ἐλπίζουμε σὲ μιὰ μεταστροφή τῆς Ἀγκυρας πρὸς τὴ λογικὴ»⁶⁰.*

Ὁ Franklin-Bouillon ἔμεινε στὴν Ἀγκυρὰ μέχρι τὶς 19 Ἰουνίου. Στὸ διάστημα αὐτὸ εἶχε συνομιλίες μὲ τὸν Κεμάλ καὶ μὲ τὶς σημαντικότερες προ-

58. *A.E. 175*: Ὑπόμνημα τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης πρὸς τὸ Foreign Office, 15.11.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Παπούλας πρὸς Θεοτόκη 10142/3891/2 καὶ 10143/4201/2 τῆς 28.5.21.

59. Ἰνέπολη Παφλαγονίας.

60. *A.E. 172*: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 976-979 τῆς 2.6.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Βότσης πρὸς Μπαλτατζή, 3795 τῆς 6.6.21. *D.B.F.P. (228)*: Rattigan πρὸς Curzon, 425 τῆς 14.6.21.

σωπικότητες του κινήματος. Οί Τούρκοι του επιφύλαξαν εγκάρδια υποδοχή. 'Ο Γάλλος άπεσταλμένος διευκρίνισε από την αρχή ότι δέν είχε έξουσιοδότηση για έπίσημες διαπραγματεύσεις και ότι σκοπός της επίσκεψής του ήταν ή συλλογή χρήσιμων στοιχείων, που θα του επέτρεπαν νά αγωνιστεί για την προσέγγιση ανάμεσα στις δυο πλευρές. Παρ' όλα αυτά, οί συνομιλίες κατάληξαν στην εκπόνηση ενός σχεδίου που αποτελούσε συνδυασμό της συμφωνίας του Λονδίνου με τις αντιπροτάσεις της Μεγάλης 'Εθνοσυνέλευσης.

Στόχος των Γάλλων ήταν ή επέκταση των τουρκοσυριακών συνόρων μέχρι τον Εϋφράτη και ή δημιουργία ειδικού τελωνειακού καθεστώτος για την οικονομική επιβίωση της 'Αλεξανδρέττας. 'Η πόλη αυτή, που θά παράμενε κάτω από τον έλεγχο των Γάλλων, κινδύνευε άμεσα από τη γειτνίαση με τά τουρκικά σύνορα. 'Ο μόνος τρόπος για την έμπορική της άκμηση ήταν μιá σύνδεση με τη σιδηροδρομική γραμμή της Βαγδάτης. Οί Τούρκοι φάνηκαν διατεθειμένοι νά προβούν σέ κάποιο συμβιβασμό.

Στόν οικονομικό τομέα, ό Κεμάλ δέχτηκε νά παραχωρήσει την εκμετάλλευση της γραμμής Ποζαντί-Νουσεϊμπίν σέ γαλλική εταιρεία. 'Η ίδια εταιρεία θά αναλάμβανε και την τελειοποίηση του σιδηροδρομικού δικτύου ολόκληρης της Κιλικίας. 'Η γαλλική κυβέρνηση θά είχε τό δικαίωμα νά χρησιμοποιεί τη γραμμή στην παραμεθόριο περιοχή για μεταφορά στρατού. 'Η Τουρκία θά διατηρούσε δικαιώματα και συμφέροντα στους κόλπους της εταιρείας. 'Ο Κεμάλ δέχτηκε επίσης νά παραχωρήσει σέ γαλλική εταιρεία την εκμετάλλευση των μεταλλείων της κοιλάδας του ποταμού Χαρσιώτη⁶¹. 'Εξάλλου, προθυμοποιήθηκε νά εξετάσει τη δυνατότητα άνάλογων παραχωρήσεων και σέ άλλες περιοχές της Μικρασίας. Τά γαλλικά πνευματικά και κοινωφελή ιδρύματα της Κιλικίας θά συνέχιζαν κανονικά τη λειτουργία τους έπειτα από την εκκένωση της έπαρχίας. Τέλος, ό άρχηγός του έθνικιστικού κινήματος συμφώνησε ότι ή στενή συνεργασία της τουρκικής χωροφυλακής με τις γαλλικές στρατιωτικές άρχες ήταν ό μόνος τρόπος για νά άποφευχθούν ταραχές κατά τη διάρκεια της εκκένωσης. Τό σημείο όπου οί κεμαλικοί παράμεναν άνένδοτοι, ήταν ή απόρριψη του δόγματος του τεμαχισμού του όθωμανικού εδάφους σέ ζώνες επιρροής. Οί παραπάνω παραχωρήσεις προς τη Γαλλία αποτελούσαν έξαιρετική περίπτωση. 'Ηταν ένα είδος ανταλλάγματος για την προσάρτηση της Κιλικίας⁶².

Οί συνομιλίες διατήρησαν μέχρι τέλους τό χαρακτήρα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, παρά τη σημαντική πρόοδο που είχε σημειωθεί. 'Η συγκατάθεση των κυβερνήσεων της 'Αγκυρας και του Παρισιού ήταν τώρα απαραίτητες

61. 'Επαρχία Πόντου.

62. *A.E. 172*: Franklin-Bouillon προς Briand, 1118-1122 της 23.6.21. *A.E. 173*: Gouraud προς Briand, 933-936 της 4.7.21. Franklin-Bouillon προς Briand, 1022-1026 της 18.7.21.

για την προώθηση του σχεδίου που είχε εκπονηθεί. Πολλά, όμως, από τα σημεία όπου είχε επέλθει συμφωνία, αποτελούσαν υποχώρηση σε σχέση με τις επίσημες αρχικές αξιώσεις της κάθε πλευράς. Αυτή, άλλωστε, ήταν και η πιο σημαντική δυσκολία για μια περαιτέρω θετική εξέλιξη των διαπραγματεύσεων.

Ο Franklin-Bouillon έφτασε στη Βηρυττό στις αρχές Ιουλίου, αφού προηγουμένως επισκέφτηκε με τη συνοδεία του Κεμάλ το έλληνοτουρκικό μέτωπο στο Έσκι-Σελίρ. "Αν κρίνει κανείς από τις εκθέσεις που έστειλε στο Παρίσι, η εικόνα που είχε αποκομίσει παρουσίαζε το εθνικιστικό κίνημα ισχυρό όσο ποτέ. Οι κεμαλικοί ήταν αποφασισμένοι να συνεχίσουν τον αγώνα τους εκμεταλλευόμενοι στο έπακρο τις πλούσιες δυνατότητες που τους προσφέρονταν σε στρατιωτικό δυναμικό (150.000 άνδρες). 'Η αισιοδοξία τους είχε ενισχυθεί και από μια καλή συγκομιδή, καθώς και από την πετυχημένη εφαρμογή ενός φορολογικού συστήματος, που είχε αποφέρει σημαντικά κέρδη. Το κίνημα είχε αποκτήσει πια πλήρη ανεξαρτησία από την εξουσία της Κωνσταντινούπολης. Σε όλους τους τομείς επικρατούσε υποδειγματική πειθαρχία και οργάνωση. 'Η πίστη για την τελική νίκη αυξήθηκε ύστερα από την άρνηση της 'Ελλάδας να δεχτεί μια μεσολάβηση των Συμμάχων στην έλληνοτουρκική διένεξη. Τέλος, φαίνεται ότι οι κεμαλικοί εξακολουθούσαν να θεωρούν τη σύναψη του συμφώνου φιλίας με τη Σοβιετική 'Ενωση σαν σημαντική διπλωματική επιτυχία⁶³. 'Αναπτύσσοντας τα αποτελέσματα των συνομιλιών που είχε, ο Franklin-Bouillon τηλεγραφούσε προς το Παρίσι τα εξής:

*«Μόνο μια συμφωνία αυτού του είδους, αν υπογραφεί εγκαίρως, μπορεί να θεμελιώσει μια πολιτική συνεννόηση ανάμεσα στη Γαλλία και την Τουρκία και να διατηρήσει την επιροή μας στη Μικρασία (. . .) 'Η 'Αγκυρα, εξαιτίας της εχθρότητας των 'Αγγλων και της απειλής των 'Ελλήνων, αναγκάστηκε να στραφεί προς τη Γαλλία. Νέες, όμως, επιτυχίες κατά του ελληνικού στρατού μπορούν να αλλάξουν αυτήν τη συμπεριφορά (. . .) Διατηρώ επαφή με τον εκπρόσωπο του Κεμάλ που με συνόδευσε μέχρι τα 'Αδανα. Πρέπει το γρηγορότερο να του δώσω μια συγκεκριμένη απάντηση».*⁶⁴

63. A.E. 172: Franklin-Bouillon προς Briand, 1118-1122 της 23.6.21. A.E. 173: Franklin-Bouillon προς Briand, 1174 της 1.7.21.

64. A.E. 173: Franklin-Bouillon προς Briand, 940-946 της 4.7.21. A.Y.E. A5/VI (4): Δενδραμής προς Μπαλτατζή, 693 της 23.6.21. Την ίδια στιγμή, στην έδρα της Κοινωνίας των Έθνών, στη Γενεύη, διαδόθηκε η φήμη ότι ο Franklin-Bouillon είχε υποσχεθεί στους Τούρκους την υποστήριξη της Γαλλίας για μια ολοκληρωτική εκκένωση της Μικρασίας από τον ελληνικό στρατό και για την αυτονομία της 'Ανατολικής Θράκης. Σύμφωνα με την ίδια φήμη, η υπόσχεση αυτή δόθηκε σαν αντάλλαγμα για την προθυμία της εθνικιστικής κυβέρνησης να προβεί στην επικύρωση του νέου σχεδίου για μια γαλλοτουρκική προσέγγιση.

Στή γαλλική πρωτεύουσα, όμως, επικρατούσε διαφορετική αντίληψη. Μια σειρά συνομιλιών που είχε με τόν Curzon, καθώς και το κοινό διάβημα προς την ελληνική κυβέρνηση για μεσολάβηση, είχαν πείσει τόν Briand να προσέξει ιδιαίτερα το λεπτό θέμα της διασυμμαχικής αλληλεγγύης. Παρά την ένθαρρυντική έκβαση της πρώτης αποστολής του Franklin-Bouillon στην "Αγκυρα, ο Γάλλος πρωθυπουργός άνησυχούσε με τó σοβιετόφιλο προσανατολισμό της άκράιας παράταξης του κινήματος. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, μία προσέγγιση με τούς κεμαλικούς έγκυμονούσε άνυπολόγιστες συνέπειες για μία Μεγάλη Δύναμη της Δύσης, όπως ήταν ή Γαλλία. Έτσι, στις 23 'Ιουνίου, μπροστά στην έπιτροπή έξωτερικών υποθέσεων της γερουσίας, ό Briand ύποστήριξε τή σύμφιξη τών διασυμμαχικών δεσμών και τήν άνάγκη κοινού προσανατολισμού στην άνατολική πολιτική. Γάλλοι και "Αγγλοι συμφωνούσαν πιά για τήν άποχώρηση του ελληνικού στρατού από τή Σμύρνη και τήν 'Ανατολική Θράκη. Άπαντώντας στις έπικρίσεις τών Βρετανών, που ζητούσαν να ένημερωθούν σχετικά με τις συνομιλίες της "Αγκυρας, ό Briand διαβεβαίωσε τήν κυβέρνηση του Λονδίνου ότι παράμενε συνεπής στις ύποχρεώσεις του άπέναντι στους Συμμάχους. Σε όδηγίες που έστειλε προς τόν Franklin-Bouillon, άπόφυγε να ύποσχεθεί τήν ύποστήριξη της Γαλλίας στις άρχές του άγώνα τών κεμαλικών. 'Η γαλλοτουρκική συμφωνία έπρεπε, κατά τή γνώμη του, να έχει ειδικό χαρακτήρα και να περιοριστεί άποκλειστικά στο πρόβλημα της Κιλικίας, δίχως να θίγει θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος. Οί ύροι που ήταν διατεθειμένος να δεχτεί, ήταν: έπίσημη άνακοίνωση για κατάπαυση τών έχθροπραξιών στην Κιλικία, άνταλλαγή τών αίχμαλώτων πολέμου, έγγυήσεις για τήν προστασία τών έθνικών μειονοτήτων, διαχάραξη τών συνόρων από μία μεικτή έπιτροπή και, τέλος, τις οικονομικές παραχωρήσεις που είχε προτείνει ή "Αγκυρα, αλλά μόνο στις περιοχές όπου οί διεθνείς συμβάσεις είχαν άναγνωρίσει στη Γαλλία τó δικαίωμα να έπεκτείνει τήν έπιρροή της⁶⁵. Με άλλα λόγια, ή κυβέρνηση του Παρισιού παράμενε πιστή στο δόγμα του διαμελισμού του όθωμανικού έδάφους, κάτι που προδίκαιζε τήν άρνηση τών κεμαλικών για έναρξη έπίσημων διαπραγματεύσεων. 'Ο Franklin-Bouillon προσπάθησε να μεταπείσει τόν πρωθυπουργό του από τή Βηρυττό, όπου βρισκόταν:

Στά άρχεία του Quai d'Orsay δέν ύπάρχουν στοιχεία που να έπιβεβαιώνουν τήν πληροφορία αυτή. Άν κρίνει, όμως, κανείς από τó γενικότερο πνεύμα της συμφωνίας, που τελικά ύπογράφηκε τέσσερις μήνες άργότερα, είναι πολύ πιθανό ή φήμη αυτή να άνταποκρινόταν στην πραγματικότητα.

65. *A.E. 173*: Briand προς Franklin-Bouillon, 685-694 της 15.7.21. *D.B.F.P.* (218, 223, 226, 228, 229, 232, 255, 256, 298, 309): Rattigan προς Curzon, 570 της 8.6.21, 579 της 11.6.21, 425 της 14.6.21. Curzon προς Hardinge, 1623 της 13.6.21, 1638 της 14.6.21. Hardinge προς Curzon, 377 της 15.6.21, 406 και 411 της 23.6.21. Cheetam προς Curzon, 491 της 6.7.21, προς Briand, έπιστολή της 10.7.21.

«Σὲ καμιά στιγμή δὲν παραγνώρισα τὴν ἀρχὴ τῆς διασυμμαχικῆς ἀλληλεγγύης. Ἄν, ὅμως, θέλουμε νὰ πετύχουμε τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἐξασφάλιση τῶν οὐσιαστικῶν μας συμφερόντων, πρέπει νὰ κατανοήσουμε τὸ νέο πνεῦμα ποὺ ἐπικρατεῖ σήμερα στὴν Ἀνατολή. Ἡ Ἀγγλία εἶναι γιὰ τοὺς Τούρκους ἡ χώρα ποὺ προετοίμασε, μὲ τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, τὴν καταστροφή τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ποὺ προσπαθεῖ τώρα νὰ τὴν ὁλοκληρώσει ρίχνοντας τὴν Ἑλλάδα στὴν ἐπίθεση. Οἱ διαδοχικὲς μας ὑποχωρήσεις στὰ θέματα τῆς Παλαιστίνης, τῆς Μοσούλης καὶ τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν, δημιούργησαν ἐδῶ τὴν ἐντύπωση ὅτι εἴμαστε καταδικασμένοι, ἀπὸ ἀδυναμία, νὰ ὑποκύπτουμε συνέχεια στὶς ἀξιώσεις τῶν Βρετανῶν. Μιλώντας κανεῖς γιὰ διασυμμαχικὴ ἀλληλεγγύη, εἶναι σὰν νὰ ἀποδίδει στὴ Γαλλία εὐθύνες γιὰ σφάλματα ποὺ ἔχουν διαπράξει ἄλλοι (. . .) Ἄν ἐγκαινιάσουμε, ἀντίθετα, μιὰ ρεαλιστικὴ πολιτικὴ, οἱ Σύμμαχοι θὰ μᾶς ἀκολουθήσουν, γιατί, προστατεύοντας τὰ συμφέροντά μας, θὰ προστατέψουμε συγχρόνως καὶ τὰ δικά τους. Ἡ πραγματικὴ τιμότητα ἔγκειται στὸ νὰ τοὺς τραβήξουμε ἀπὸ τὸ βάραθρο ὅπου βρίσκονται καὶ ὄχι νὰ τοὺς ἀκολουθήσουμε σὲ αὐτό (. . .) Ἐπιθυμία σας εἶναι νὰ περιορίσουμε τὴ συμφωνία στὴν ὑπόθεση τῆς Κιλικίας. Πρόκειται γιὰ κάτι πολὺ ἐπικίνδuno καὶ σχεδὸν ἀδύνατο. Θυμηθεῖτε ὅτι τὸ συμφέρον τῶν Τούρκων εἶναι νὰ κερδίσουν χρόνο. Τὸ δικό μας, νὰ κάνουμε γρήγορα. Τὸ μόνο ἐπιχείρημα ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς πείσει νὰ συνθηκολογήσουν ἁμέσως, εἶναι ἡ προοπτικὴ μιᾶς πολιτικῆς συνεννόησης μὲ ἐνδύτερη ἐφαρμογὴ. Διαφορετικά, θὰ μᾶς προτείνουν μέτρια ἀνταλλάγματα, διαιωνίζοντας παρὰλληλα τὶς διαπραγματεύσεις. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο θεωρῶ σκόπιμο νὰ συντάξουμε δυὸ ξεχωριστὲς πράξεις. 1) Μιὰ εἰδικὴ συμφωνία γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς Κιλικίας ποὺ θὰ κοινοποιηθεῖ ἁμέσως. 2) Μιὰ ἐπίσημη ἐπιστολὴ ποὺ θὰ ἀναφέρεται σὲ θέματα γενικῆς πολιτικῆς καὶ ποὺ οἱ δυὸ κυβερνήσεις δὲν εἶναι ὑποχρεωμένες νὰ δώσουν στὴ δημοσιότητα»⁶⁶.

Ὁ Briand δέχτηκε τὴν πρόταση, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ πρόσθετὴ ἐπιστολὴ δὲν θὰ περιεῖχε ὅρους ποὺ θὰ προκαλοῦσαν τὴ δυσἀρέσκεια τῶν Συμμάχων. Ἡ Γαλλία, εἶπε, δὲν μποροῦσε νὰ προβεῖ, χωριστὰ ἀπὸ τὶς ἄλλες Μεγάλες Δυνάμεις, σὲ ἐνέργειες ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ἐφαρμογὴ τῆς εἰρήνης στὴ Μικράσια⁶⁷. Στὶς 28 Ἰουλίου, ἐνῶ βρισκόταν στὰ Ἀδανα, ὁ Franklin-Bouillon ἐξέφρασε καὶ πάλι τὴ δυσφορία του:

66. A.E. 173: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 1003-1012 τῆς 17.7.21.

67. A.E. 173: Briand πρὸς Franklin-Bouillon, γ.ζ. τῆς 21.7.21, 718-723 τῆς 22.7.21.

«Τις τελευταῖες μέρες εἶχα πολλές συνομιλίες μὲ τὸν ἐκπρόσωπο τοῦ Κεμάλ. Ὑπεράσπισα μὲ ἐνεργητικότητα τὴν ἀποψή σας τὴν ὁποία γνωρίζετε ὅτι δὲν συμμερίζομαι. Θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ ἐπιστρέψω στὸ Παρίσι. Ἀν πράγματι ἐπιθυμεῖτε τὴ συμφωνία, θὰ φύγω καὶ πάλι, μόλις καταλήξω μαζί σας στὴ σύνταξη ἐνὸς ὀριστικοῦ κειμένου».

Στις 31 Ἰουλίου, ὁ Γάλλος ἀπεσταλμένος ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στις 5 Αὐγούστου ἐπέστρεψε στὸ Παρίσι⁶⁸.

Ὁ κυριότερος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχαν ἀυξήθει οἱ ἐπιφυλάξεις τοῦ Briand, ἦταν ἡ ἐπίθεση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὸ μικρασιατικὸ μέτωπο, ποὺ ἐκδηλώθηκε στις ἀρχὲς Ἰουλίου μὲ ἐντυπωσιακὰ ἀποτελέσματα. Στις 17 ἔπεσε ἡ Κιουτάχεια καὶ στις 21 τὸ Ἑσκί-Σεχίρ. Τὴν ἴδια στιγμὴ κυκλοφοροῦσαν φήμες ὅτι ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις εἶχε ἀρχίσει διαπραγματεύσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴ χορήγηση οἰκονομικοῦ δανείου. Οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς θορόβησαν τοὺς Γάλλους. Μιὰ προσέγγισις μὲ τοὺς ἐθνικιστὲς, σὲ τέτοια στιγμὴ,μποροῦσε νὰ ἐκθέσει ἄσχημα τὴν κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ. Ἡ ὑποχώρησις τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ δὲν πρόσφερε ἐγγυήσεις γιὰ τὰ γαλλικὰ συμφέροντα. Στὸ Παρίσι σχηματίστηκε ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ Franklin-Bouillon, κατὰ τὸν τελευταῖο γύρο τῶν ἐπαφῶν ποὺ εἶχε μὲ τοὺς Τούρκους στὰ Ἀδανα, δὲν εἶχε ὑπολογίσει ὅσο ἔπρεπε τὶς ἐπιτυχίες τῶν Ἑλλήνων⁶⁹. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὁ στρατηγὸς Gouraud διαπίστωσε ὅτι ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγκυρας ἦταν ἀναγκασμένη νὰ ἀποσύρει ὅλες σχεδὸν τὶς ἐφεδρεῖες ποὺ στάθμευαν στὴν Κιλικία προκειμένου νὰ τὶς χρησιμοποιήσῃ στὸ ἑλληνοτουρκικὸ μέτωπο. Παρουσιαζόταν, ἔτσι, στὸ γαλλικὸ στρατὸ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ ἐξαπολύσῃ μιὰ τελικὴ ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐπιλύοντας ἔτσι τὸ πρόβλημα τῆς Κιλικίας μὲ δυναμικὸ τρόπο.

«Ἡ κυβέρνησις μόνη εἶναι σὲ θέση νὰ ἀποφασίσῃ ἂν ἔφτασε ἡ στιγμὴ νὰ πληρώσῃ ἡ Ἀγκυρα τὸ σφάλμα ποὺ διέπραξε μὴ ἐπικυρώνοντας τὴ συμφωνία τοῦ Λονδίνου, ἢ ἂν πρέπει νὰ συνεχίσει τὴ μεγαλόφυχη πολιτικὴ ποὺ ἐφαρμόζει ἀπέναντι στοὺς Τούρκους».

τηλεγραφοῦσε ὁ Gouraud πρὸς τὸ Παρίσι στις 9 Αὐγούστου⁷⁰.

Στις 14 Αὐγούστου, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐξαπόλυσε νέα γενικὴ ἐπίθεση. Στόχος τῇ φορᾷ αὕτῃ ἦταν ἡ Ἀγκυρα. Στις 23, ἤρθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐχθρὸ

68. *A.E. 173*: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 1053-1058 τῆς 28.7.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Βότση πρὸς Μπαλτατζῆ, 5288 τῆς 1.8.21. Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 2740 τῆς 14.8.21.

69. *A.E. 173*: Gouraud πρὸς Briand, 1059 τῆς 28.7.21.

70. *A.E. 114 - A.E. 173*: Gouraud πρὸς Briand, 1106-1108 τῆς 9.8.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 2740 τῆς 14.8.21.

μπροστά στον ποταμό Σαγγάριο. Οί ένδοιασμοί του Briand αύξήθηκαν και πάλι:

«Μοῦ εἶναι ἀκόμη ἀδύνατο νὰ ἀποφασίσω ποιά θὰ εἶναι ἡ πολιτική πού πρέπει νὰ ἀκολουθήσουμε ἀπέναντι στοὺς κεμαλικούς».

ἀπαντοῦσε στὶς 24 Αὐγούστου πρὸς τὸν Gouraud ⁷¹.

Ἡ μάχη τοῦ Σαγγάριου καὶ ἡ σταθεροποίηση τοῦ μετώπου, πού ἀκολούθησε, ἐπείσαν τελικὰ τὸν Γάλλο πρωθυπουργὸ νὰ συνεχίσει τὴν πολιτική τῆς προσέγγισης. Στὶς 27 Αὐγούστου συνέταξε τὸ ὀριστικὸ κείμενο τοῦ συμφώνου. Στὶς 8 Σεπτεμβρίου, τὴ μέρα ἀκριβῶς πού ὁ κεμαλικὸς στρατὸς πέρασε στὴν ἀντεπίθεση στὸ μέτωπο τοῦ Σαγγάριου, ὁ Franklin-Bouillon ἐγκατέλειψε τὸ Παρίσι, ὡς ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης μὲ ἐξουσίες γιὰ τὴν ὑπογραφή τῆς συμφωνίας ⁷².

Ὁ Γάλλος ἀπεσταλμένος ἔφτασε στὴν Ἀγκυρα στὶς 25 Σεπτεμβρίου καὶ ἄρχισε ἀμέσως ἐπίσημες διαπραγματεύσεις μέσα σὲ κλίμα γενικῆς εὐφορίας, πού εἶχε προκαλέσει ἡ νίκη ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ ἐθνικιστικὴ κυβέρνηση εἶχε ὀρίσει γιὰ τὶς συνομιλίες μιὰ ἐπιτροπὴ πού ἀποτελοῦσαν ὁ Γιουσούφ Κεμάλ μπέης, ὁ Μουνὶρ μπέης καὶ ὁ Φετχὶ μπέης, πρῶν στρατιωτικὸς ἀκόλουθος στὸ Παρίσι καὶ ὁπαδὸς τῆς προσέγγισης μὲ τὴ Γαλλία. Ὁ Κεμάλ φρόντισε νὰ κρατήσει τὶς ἀποστάσεις του. Οἱ ἐπεμβάσεις του εἶχαν κυρίως μεσολαβητικὸ χαρακτήρα.

Στὰ οὐσιαστικὰ θέματα προέκυψαν γρήγορα δυσκολίες. Ἡ Μεγάλὴ Ἐθνοσυνέλευση ἐπέμενε στὴν ἄρνησή της νὰ ἀναγνωρίσει τὰ σύνορα ἀνάμεσα στὴν Τουρκία καὶ τὴ Συρία ὅπως εἶχαν συμφωνηθεῖ στὸ Λονδίνο. Στὸν τομέα τῶν οἰκονομικῶν παραχωρήσεων, ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας εἶχε ἤδη ἀναθέσει τὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων τοῦ Ἀργκαναμαντὲν ⁷³ σὲ τουρκικὴ ἐταιρεία, παρ' ὅλο πού ἡ κεμαλικὴ ἀντιπροσωπεία στὸ Λονδίνο τὴν εἶχε ὑποσχεθεῖ στοὺς Γάλλους. Πρόβαλλε ἐπίσης ἀντιρρήσεις γιὰ τὴν παραχώρηση τῶν ἐκτάσεων βαμβάκοκαλλιέργειας τῆς Κιλικίας στὸν οἶκο Vendeuvre de Lesseps.

Πέρα ἀπὸ τὶς δυσκολίες αὐτές, ὁ Γιουσούφ Κεμάλ καὶ ὁ Μουνὶρ μπέης, πού ἀντιπροσώπευαν τὴ σοβιετοφίλη πτέρυγα τοῦ κινήματος στοὺς κόλπους τῆς ἐπιτροπῆς διαπραγματεύσεων, κατέβαλαν προσπάθειες γιὰ νὰ καταλήξει ὁ διάλογος σὲ ἀποτυχία. Ἐπειτα ἀπὸ ἄκαρπες συνομιλίες δεκαπέντε ἡμερῶν, ἡ κατάσταση βελτιώθηκε χάρι στὴν ἀποφασιστικὴ παρέμβαση τοῦ Κεμάλ. Ὁ ἄρχηγὸς τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος ἔκανε πρῶτα γνωστὴ στὴν ἐπιτροπὴ

71. *A.E. 173*: Briand πρὸς Gouraud, 771 τῆς 24.8.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 2552 τῆς 1.8.21.

72. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 3167 τῆς 24.9.21.

73. Χώρα Πηγῶν καὶ Ἀνω Ροῦ τοῦ Τίγρη.

διαπραγματεύσεων την επιθυμία του για μιὰ πετυχημένη έκβαση τῶν συνομιλιῶν. Ἐπειτα, μετέφερε τὸ θέμα στὴ Μεγάλη Ἐθνοσυνέλευση, ἡ ὁποία διόρισε τὸν Φετχί μπέη ὑπουργὸ Ἑσωτερικῶν, μὲ ἐξουσίες γιὰ νὰ διεκπεραιώσει μόνος του τὶς διαπραγματεύσεις⁷⁴.

Ἡ τελικὴ συμφωνία ὑπογράφηκε στὶς 20 Ὀκτωβρίου 1921 ἀπὸ τὸν Franklin-Bouillon καὶ τὸν Γιουσούφ Κεμάλ. Οἱ ὅροι, ποὺ ἦταν ἰδιαίτερα εὐνοϊκοὶ γιὰ τὴ γαλλικὴ πλευρά, περιλάμβαναν μεταξὺ ἄλλων: Τὴν ἄμεση κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν (ἄρθρο 1). Τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων πολέμου (ἄρθρο 2). Τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας ἀπὸ τὸ γαλλικὸ στρατὸ μέσα σὲ διάστημα δυὸ μηνῶν ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ἐπικύρωσης τοῦ συμφώνου ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις τῆς Ἀγκυρας καὶ τοῦ Παρισιοῦ (ἄρθρο 3). Τὴ δημιουργία μεικτῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῆς ἐκκένωσης (ἄρθρο 4). Τὴ χορήγηση γενικῆς ἀμνηστίας ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς τῇ στιγμῇ τῆς ἐγκατάστασής τους στὴν Κιλικία (ἄρθρο 5). Τὴν προστασία τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τῶν σχετικῶν διεθνῶν συμβάσεων (ἄρθρο 6). Τὰ σύνορα, ὅπως διαμορφώθηκαν, ἐπέτρεπαν τὴ σύνδεση τῆς Συρίας μὲ τὴ Μεσοποταμία καὶ τὸν Περσικὸ Κόλπο. Ἐκκινούσαν βόρεια ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρέττα καί, περνώντας βόρεια ἀπὸ τὸ Χαλέπι, διέσχίζαν τὸν Εὐφράτη 100 χλμ. νότια ἀπὸ τὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ τῆς Βαγδάτης. Στὴ συνέχεια ἐφθάναν μέχρι τὸ Νουσεϊμπίν, στὰ σύνορα μὲ τὴ Μεσοποταμία. Στὴν οὐσία διατήρησαν τὴ γραμμὴ ὅπως εἶχε χαραχτεῖ στὸ Λονδίνο (ἄρθρο 8).

Οἱ οἰκονομικὲς διατάξεις τοῦ συμφώνου ἀναφέρονταν στὰ ἑξῆς: παραχώρηση τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Βαγδάτης (τμήμα Ποζαντι-Νουσεϊμπίν) σὲ γαλλικὴ ἐταιρεία. Ἡ ἴδια ἐταιρεία θὰ ἀναλάμβανε καὶ τὴ δημιουργία διακλαδώσεων στὸ βιλαέτιο τῶν Ἀδάνων. Τουρκία καὶ Συρία θὰ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ δίκτυο γιὰ μεταφορὰ στρατοῦ στὴν παραμεθόριο περιοχὴ (ἄρθρο 10). Ἀποφασίστηκε, ἐπίσης, ἡ δημιουργία μεικτῆς ἐπιτροπῆς ποὺ θὰ ἐξέταζε τὴ δυνατότητα σύναψης συμφώνου γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ εἰδικοῦ τελωνειακοῦ καθεστώτος (ἄρθρο 11).

Τὸ ἐπίσημο κείμενο συνοδεύεταν ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Γιουσούφ Κεμάλ πρὸς τὸν Franklin-Bouillon. Σύμφωνα μὲ τὸ περιεχόμενό της, ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας παραχωροῦσε, γιὰ 99 χρόνια, τὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων σιδήρου, χρωμίου καὶ ἀργύρου τῆς κοιλάδας τοῦ Χαρσιώτη σὲ γαλλικὴ ἐταιρεία, μὲ συμμετοχὴ ὀθωμανικῶν κεφαλαίων σὲ ποσοστὸ 50%. Ἀναλάμβανε, ἐπίσης, τὴ μελέτῃ παρόμοιων παραχωρήσεων καὶ σὲ ἄλλες περιοχές, ἀνάλογα

74. A.E. 173: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 1630 τῆς 26.9.21, 1668-1677 τῆς 30.9.21. A.E. 174: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 1682 τῆς 1.10.21, 1715-1718 τῆς 6.10.21, 1781-1789 τῆς 18.10.21, 1792-1793 τῆς 19.10.21. D.B.F.P. (417): Hardinge πρὸς Curzon, 776 τῆς 21.10.21.

μὲ προτάσεις πὺν θὰ ὑπέβαλλαν γαλλικὲς ἐταιρεῖες. Τέλος, ἀποφασίστηκε ἡ παραχώρηση τῶν βαμβακοπαραγωγικῶν ἐκτάσεων τῆς Κιλικίας στὸν οἶκο Vendeuvre de Lesseps. Κυρίως, ὅμως, τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς ἀρχίζει ὡς ἑξῆς:

«Ἐλπίζω ὅτι τὸ σύμφωνο πὺν ὑπόγραψαν οἱ κυβερνήσεις τῆς Μεγάλης Ἐθνοσυνέλευσης τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας γιὰ μιὰ ὀριστικὴ καὶ διαρκὴ εἰρήνη, θὰ ἔχει σὰν συνέπεια τὴ σύσφιξη τῶν στενῶν δεσμῶν τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν προσπάθεια τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης νὰ λύσει, μὲ πνεῦμα ἐγκάρδιας συνεννόησης, ὅλες τὶς ὑποθέσεις πὺν ἀφοροῦν τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας».

Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ Γαλλία ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ἀναγνωρίσει ἐπίσημα τὶς ἀξιώσεις τῶν ἐθνικιστῶν σὲ θέματα γενικότερης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἀπαντώντας σὲ μιὰ τέτοια ἐπιστολή, ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ κινδύνευε νὰ ἐκτεθεῖ ἄσχημα ἀπέναντι στοὺς ὑπόλοιπους Συμμάχους⁷⁵. Ἐνα διάστημα δεκαπέντε ἡμερῶν κρίθηκε ἀναγκαῖο μέχρι οἱ δυὸ κυβερνήσεις προβοῦν στὴν ἐπικύρωση τοῦ συμφώνου. Οἱ ἀρχὲς τῆς Ἀγκυρας ὑποσχέθηκαν ὅτι θὰ ἀναγνώριζαν ἐπίσημα τὸ κείμενο μὲν ἡ γαλλικὴ κυβέρνηση κοινοποιοῦσε τὴ συγκατάθεσή της. Τὴν ἴδια μέρα τῆς ὑπογραφῆς, ὁ Franklin-Bouillon ἀναχώρησε γιὰ τὸ Παρίσι. Ἡ χώρα πὺν ἐκπροσωποῦσε εἶχε, οὐσιαστικά, κερδίσει τὴν ἀναμέτρηση μὲ τοὺς ἄλλους Συμμάχους, κἀνι πὺν τῆς ἐπέτρεπε νὰ χειρίζεται, γιὰ πρώτη φορὰ ὕστερα ἀπὸ πολὺ καιρὸ, τὶς ὑποθέσεις τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ἀπὸ θέση ἰσχύος.

75. A.E. 174 - A.Y.E. A5/VI (4) - D.B.F.P. (502): Κείμενο τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου. A.Y.E. A5/VI (4): Βότσης πρὸς Μπαλτατζή, χ.ἀ. τῆς 23.9.21. Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3544 τῆς 22.10.21. D.B.F.P. (422): Rumbold πρὸς Curzon, 986 τῆς 25.10.21. Χαρακτηριστικὸ τῶν ἐλιγμῶν τῆς γαλλικῆς διπλωματίας εἶναι τὸ κείμενο τοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Ἑλλήνα ἐπιτετραμμένου στὸ Παρίσι, Πέτρου Μεταξῆ, πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν:

«Διευθυντὴς Πολιτικῶν Ὑποθέσεων ἐνταῦθα Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν μεθ' οὗ συνωμίλησα σήμερον περὶ γαλλοτουρκικῆς συμφωνίας (. . .) μοι ἐπανελάβε προτέρας κατηγορηματικὰς δηλώσεις του ὅτι συμφωνία οὐσα εἰδική, οὐδαμῶς θίγει ζητήματα γενικῆς φύσεως, ὡς κυριαρχίας ἐπὶ Θράκης καὶ Σμύρνης ἢ ἀναγνώρισιν ἐκ μέρους Γαλλίας ἀξιώσεων Ἐθνοσυνελεύσεως Ἀγκυρας γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα "Ἐθνικὸς Ὁρκος"».

(A.Y.E. A5/VI (4): Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3258 τῆς 15.10.21 π.ῆ.).

Γ. Έφαρμογή και επιπτώσεις της γαλλοτουρκικής συμφωνίας
(Οκτώβριος 1921-Ιανουάριος 1922)

Στην τελευταία ένότητα της μελέτης εξετάζονται διαδοχικά: οι διεθνείς αντιδράσεις που προκλήθηκαν από την υπογραφή της συμφωνίας της "Αγκυρας, ή έξοδος του χριστιανικού πληθυσμού από την Κιλικία, ή εκκένωση της επαρχίας από τις δυνάμεις κατοχής και ή παράδοση του γαλλικού πολεμικού υλικού στους κεμαλικούς.

Ο Briand, σέ μιὰ προσπάθεια νά περιορίσει τίς ἀναμενόμενες ἀντιδράσεις τῶν Συμμάχων, κάλεσε τοὺς πρέσβεις τῆς Γαλλίας στὸ Λονδίνο καὶ στὴ Ρώμη νά ἐπιμείνουν στὸ χαρακτήρα τοῦ τοπικοῦ διακανονισμοῦ χωρὶς εὐρύτερη σημασία, πού δῆθεν χαρακτήριζε τὸ γαλλοτουρκικὸ σύμφωνο. "Ἐπρεπε νά φανεῖ ὅτι ἡ Γαλλία, παρὰ τὴν προσέγγιση πού ἐπιχείρησε, δὲν εἶχε θίξει σὲ καμιά περίπτωση θέματα γενικότερης πολιτικῆς οὔτε καὶ εἶχε ὑποστηρίξει τίς διεκδικήσεις τῶν Τούρκων⁷⁶.

Ὅσο διαρκοῦσαν οἱ διαπραγματεύσεις τῆς "Αγκυρας, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνηση εἶχε πλεuroκοπήσει ἐπανειλημμένα τοὺς Γάλλους γιὰ νά πληροφορηθεῖ τὸν πραγματικὸ σκοπὸ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Franklin-Bouillon. Στὸ Λονδίνο κυκλοφοροῦσαν φήμες ὅτι ἡ Γαλλία διαπραγματευόταν χωριστὴ εἰρήνη μὲ τοὺς κεμαλικούς καὶ ὅτι στὸ κείμενο τῆς συμφωνίας ὑπῆρχαν μυστικοὶ ὅροι σχετικὰ μὲ τὴν παράδοση τοῦ πολεμικοῦ υλικοῦ τῆς Κιλικίας στοὺς Τούρκους. Ὁ Briand προσπάθησε, στὴν ἀρχή, νά καλύψει τὸ ρόλο τοῦ ἀπεσταλμένου του, ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ Franklin-Bouillon εἶχε ἀναπτύξει ἀνεξάρτητη πρωτοβουλία καὶ ὅτι ἡ ἀποστολὴ εἶχε ὁργανωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα *Matin*, τῆς ὁποίας ἦταν συνεργάτης. Ὑποκύπτοντας ὅμως στὴν ἐπιμονὴ τῶν Βρετανῶν, ὁ Γάλλος πρωθυπουργὸς ἀναγκάστηκε νά παραδεχτεῖ ὅτι ὁ ἀπεσταλμένος του εἶχε ἐξουσίες γιὰ νά διαπραγματευτεῖ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκκένωσης τῆς Κιλικίας γιὰ λογαριασμὸ τῆς κυβέρνησης⁷⁷.

Μόλις πληροφορήθηκε τὴν υπογραφή τοῦ συμφώνου, ἡ βρετανικὴ κυβέρνηση ἀπόφυγε νά προβεῖ σὲ δηλώσεις προτοῦ ἐξετάσει τὸ κείμενο. Οἱ ἐφημερίδες τήρησαν ἀρχικὰ ἀνάλογη στάση. Οἱ λιγοστὲς κριτικὲς ἀναφέρονταν σὲ ὀρισμένες λεπτομέρειες τεχνικῆς φύσης. Ἡ ἔνταση κλιμακώθηκε ἀπότομα στίς ἀρχὲς Νοεμβρίου. Ἡ *Daily Telegraph* χαρακτήρισε τὴ σύναψη τοῦ συμφώνου σὰν μιὰ *de facto* ἀναγνώριση τῆς κυβέρνησης τῆς "Αγκυρας. Ὁ *Observer* κατηγόρησε τὴ Γαλλία ὅτι ἐνήργησε χωριστὰ ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους Συμμάχους

76. A.E. 174: Briand πρὸς Saint-Aulaire 3579-3581, πρὸς Charles-Roux 3207-3208 τῆς 24.10.21.

77. D.B.F.P. (388, 395, 398, 402, 423): Rumbold πρὸς Curzon, 869 τῆς 20.9.21, 892 τῆς 27.9.21. Curzon πρὸς Hardinge, 2567 τῆς 30.9.21. Cheetam πρὸς Curzon, 726 τῆς 5.10.21. Hardinge πρὸς Curzon, 806 τῆς 27.10.21.

προκειμένου να εξασφαλίσει τα πολιτικά και οικονομικά της πλεονεκτήματα στην Έγγυς Ανατολή, σε βάρος των αγγλικών συμφερόντων. Ήπτηρχαν, όμως, και σχόλια σε πιο συγκρατημένο τόνο. Η *Westminster Gazette* αναγνώριζε ότι η βρετανική πολιτική, που βασιζόταν στην τελική επικράτηση της Ελλάδας στη Μικρασία, είχε καταλήξει πια σε πλήρη αποτυχία. Η συνεργασία ανάμεσα στους Συμμάχους ήταν αναγκαία για μια ουσιαστική ρύθμιση του Ανατολικού Ζητήματος. Η *Morning Post* έγραφε ότι ο λόγος που έσπρωξε τους Γάλλους προς τον Κεμάλ ήταν η απροκάλυπτη υποστήριξη της Αγγλίας προς την Ελλάδα. Η συμφωνία της Άγκυρας ήταν το επιστέγασμα της γαλλοβρετανικής διαφωνίας, για την οποία μεγάλο μέρος εθόννης έφερε και η κυβέρνηση Lloyd George. Οι *Times* έγραφαν τα εξής:

«Δεν συμπαθούμε τις κινδυνολογίες σύμφωνα με τις οποίες η Γαλλία έθεσε τη συμμαχία σε αμφισβήτηση. Για την ίδια την ασφάλεια της συμμαχίας δεν είναι απαράιτητο η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία να σκέφτονται κάθε στιγμή, σε κάθε διεθνή υπόθεση και σε κάθε γωνία του πλανήτη, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο».

Τέλος, οι άριστερες έφημερίδες (*Daily News*, *Daily Herald* και *New Statesman*) επικρότησαν τη σύναψη του συμφώνου σαν ένδειξη συμπάθειας και συμπαραστάσης στις αρχές του εθνικιστικού κινήματος. Μοναδική επιφύλαξη εξέφρασαν ως προς τα κίνητρα που είχαν οδηγήσει τη Γαλλία στην προσέγγιση και τα χαρακτήρισαν ιμπεριαλιστικά και καπιταλιστικά⁷⁸.

Στις 3 Νοεμβρίου, εκδηλώθηκε η πρώτη επίσημη αντίδραση. Ο Curzon γνωστοποίησε τις παρατηρήσεις της βρετανικής κυβέρνησης: 1) Η υπογραφή του συμφώνου αποτελούσε πράξη αναγνώρισης της κυβέρνησης της Άγκυρας. 2) Η Γαλλία, υπογράφοντας χωριστή ειρήνη με μια έχθρική δύναμη, είχε αγνοήσει τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει απέναντι στους Συμμάχους. 3) Η αποχώρηση των δυνάμεων κατοχής από την Κιλικία, χωρίς προηγούμενη συγκατάθεση των Συμμάχων, αποτελούσε παραβίαση του τριμερούς συμφώνου. 4) Η Τουρκία, αποκτώντας τον έλεγχο της σιδηροδρομικής γραμμής της Βαγδάτης, που διέσχισε την Κιλικία, μπορούσε να μεταφέρει στρατό και να έπιτεθεί έναντιόν των βρετανικών κτήσεων της Μεσοποταμίας. 5) Ο τόνος του κειμένου, άφηνε να νοηθεί ότι το σύμφωνο είχε γενικότερο χαρακτήρα από κάποιο απλό τοπικό διακανονισμό⁷⁹.

78. *A.E. 138*: Montille προς Peretti, 980 της 7.11.21. *A.E. 174*: Saint-Aulaire προς Briand, 938 της 25.10.21, προς Peretti, 959 της 2.11.21, 977 της 6.11.21, 978 της 7.11.21, 985 της 8.11.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Παγκαβής προς Καρτάλη, 4184 της 25.10.21.

79. *A.E. 174*: Saint-Aulaire προς Peretti, 963-966 της 4.11.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξής προς Καρτάλη, 3774 της 5.11.21, 3842 της 10.11.21. Παγκαβής προς Καρ-

Ἡ ἀπάντηση ἀπὸ τὸ Παρίσι ἔφτασε τὴν ἐπομένη: 1) Ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις εἶχε ἐνημερωθεῖ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1921 γιὰ τὴ γαλλοτουρκικὴ συμφωνία τοῦ Λονδίνου καὶ δὲν εἶχε προβάλλει ἀντιρρήσεις. Τὸ σύμφωνο Franklin-Bouillon ἦταν ἀπλὴ παραλλαγὴ τῆς συμφωνίας τοῦ Λονδίνου, χωρὶς οὐσιαστικὰς διαφορὰς. Ἡ ἐκπληξὴ τῶν Βρετανῶν εἶχε, ἐπομένως, ἐκδηλωθεῖ μὲ κάποια καθυστέρηση. 2) Ἡ Γαλλία ἄρχιζε διαπραγματεύσεις μὲ τὴ Μεγάλῃ Ἐθνοσυνέλευσιν τῆς Ἀγκυρας, ἀρχὴ πού εἶχε ἐγκατασταθεῖ *de facto* στὴν Ἀνατολή, καὶ ὅχι μὲ τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινούπολης, πού ἦταν ὁ πραγματικὸς ἐχθρὸς τῶν Συμμάχων κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον. Δὲν εἶχε, ἐπομένως, ἀγνοήσει σὲ καμιά περίπτωσιν τίς ὑποχωρώσεις τῆς ἀπέναντι στὶς Μεγάλαις Δυνάμεις. 3) Τὸ τριμερὲς σύμφωνο ἀποτελοῦσε παράρτημα τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν καὶ δὲν εἶχε ἐπικυρωθεῖ, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ ἴδια ἡ συνθήκη, ἀπὸ καμιά κυβέρνησιν. Μποροῦσε, ἐπομένως, νὰ θεωρηθεῖ ἄκυρο⁸⁰.

Οἱ Ἀγγλοὶ ἀνταπάντησαν στὶς 10 Νοεμβρίου ὅτι ἦδη ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιον εἶχαν προβάλλει σοβαρὰς ἀντιρρήσεις γιὰ τὴ συμφωνία τοῦ Λονδίνου. Τὴν ἴδια μέρα, ὁ Βρετανὸς ὑπατοὺς ἀρμοστής στὴν Κωνσταντινούπολιν, sir Horace Rumbold, τηλεγραφοῦσε ὅτι ἡ σύναψις τῆς συμφωνίας τῆς Ἀγκυρας θὰ ἐμπόδιζε στὸ ἐξῆς τὴ συμμετοχὴ τῶν Γάλλων σὲ οποιαδήποτε συμμαχικὴ στρατιωτικὴ ἐπιχείρησιν κατὰ τῶν κεμαλικῶν. Ἀκόμη καὶ σὲ περίπτωσιν ἐπίθεσης τῶν τελευταίων ἐναντίον τῆς Κωνσταντινούπολης, οἱ Σύμμαχοι θὰ ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν κατάστασιν χωρὶς νὰ ὑπολογίζουσι στὴ συμπαράστασιν τῆς Γαλλίας⁸¹.

Μιὰ νέα ἐκστρατεία τοῦ βρετανικοῦ τύπου ξέσπασε τὴν ἴδιαν στιγμὴ κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Παρισιοῦ. Ὁ *Observer* ἔγραφε ὅτι τὸ σύμφωνο Franklin-Bouillon ἐπέτρεπε τὴ δημιουργίαν ἐνὸς γαλλικοῦ προτεκτοράτου στὴν Τουρκία, ἱκανοῦ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν προπολεμικὴ οἰκονομικὴ ἐπιρροή τῆς Γερμανίας στὴν ἴδιαν περιοχὴ. Οἱ *Sunday Times* ὑπογράμμιζαν ὅτι οἱ Ἕλληες, μὲ τὴν ἐξασφάλισιν σημαντικῶν παραχωρήσεων, πού τοὺς ἐπέτρεπαν ἕναν ἑλεγχὸ πάντων στὴν κεμαλικὴ Τουρκία, εἶχαν ξεπεράσει τὸ στάδιον τοῦ τοπικοῦ διακα-

τάλη, 4390 τῆς 7.11.21. *D.B.F.P.* (432, 434): Curzon πρὸς Hardinge, 2863 τῆς 3.11.21, πρὸς Buchanan, 472 τῆς 8.11.21.

80. *A.E. 174*: Peretti πρὸς Saint-Aulaire, 3665-3670 τῆς 5.11.21. *A.Y.E. A5/VI* (4): Μεταξῶς πρὸς Καρτάλη, 3921 τῆς 20.11.21.

81. *D.B.F.P.* (439, 490): Rumbold πρὸς Curzon, χ.α. τῆς 10.11.21. Ἀνυπόγραφο ὑπόμνημα τῆς βρετανικῆς πρεσβείας Παρισιοῦ πρὸς Briand, 20.12.21. Ἡ ἐκτίμησις αὕτη ἀποδείχτηκε ὀρθὴ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1922, ὅταν οἱ κεμαλικὲς δυνάμεις εἰσέβαλαν στὴν οὐδέτερον ζώνην τῶν Στενῶν. Τὸ γαλλικὸ στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα ἀποσύρθηκε ἀμέσως, ὕστερα ἀπὸ διαταγὴ πού ἦρθε ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἀφήνοντας ἔτσι ἀντιμέτωπους τοὺς Ἀγγλοὺς μὲ τοὺς Τούρκους σὲ μιὰ κρίσιμην στιγμὴ γιὰ τὴν τύχην τῆς Κωνσταντινούπολης. Σχετικὰ μὲ τὸ ἐπεισόδιον βλ. David Walder: *The Chanak Affair*, Λονδίνο 1969.

νονισμού. Τέλος, η *Daily Chronicle* υποστήριξε ότι δεν μπορούσε κανείς να μιλήσει για τοπικό χαρακτήρα του συμφώνου, από τη στιγμή που οι Τούρκοι της Αγκυρας και της Κωνσταντινούπολης το θεωρούσαν σάν όριστική και ολοκληρωμένη συνθήκη ειρήνης⁸².

Η παρουσίαση της συμφωνίας από τη Γαλλία σάν τετελεσμένο γεγονός είχε προκαλέσει την όργη του Curzon. Ο Βρετανός ύπουργός των Έξωτερικών έτοιμάζε ένα υπόμνημα προς την κυβέρνηση του Παρισιού σέ άσυνήθιστα αυστηρό τόνο. Τό ύπουργικό συμβούλιο, όμως, ήταν της γνώμης νά θέσει τέρμα στην ένταση που είχε ξεσπάσει ανάμεσα στις δυό χώρες. Σέ άλλο υπόμνημα που υπέβαλε τελικά στο Παρίσι, εξέφραζε την έλπίδα ότι η Γαλλία, παρά τη σύναψη του συμφώνου, δεν είχε σκοπό νά άναγνωρίσει τίς κεμαλικές άρχές ούτε και νά υποστηρίξει μιá πιθανή επέμβαση των έθνικιστών στη Μεσοποταμία. Έξάλλου, η κυβέρνηση του Λονδίνου επικαλέστηκε την άποικιαστική της διασυμμαχικής ένότητας προτείνοντας τη σύγκληση νέας διάσκεψης για τίς υποθέσεις της Ανατολής. Άλλωστε, και στο Παρίσι επικρατούσε η γνώμη ότι τό Ανατολικό Ζήτημα έπρεπε νά παραπεμφθεί στην Κοινωνία των Έθνών, έξαιτίας της όξύτητας που είχε παρατηρηθεί τόν τελευταίο καιρό στις γαλλοβρετανικές σχέσεις. Η διέξοδος αυτή ήταν, κατά τούς Γάλλους, άπαραίτητη για την ίδια την ασφάλεια της συμμαχίας⁸³.

Στη Ρώμη, η κατάσταση άντιμετωπίστηκε μέ διαφορετικό τρόπο. Η ύπογραφή του γαλλοτουρκικού συμφώνου δημιουργούσε προσpectives για συνεννόηση μέ τούς κεμαλικούς. Από τόν Φεβρουάριο του 1921, η κυβέρνηση της Ρώμης είχε προτείνει στους Άγγλους την άποστολή ενός Ιταλού άξιωματούχου στην Αγκυρα. Σκοπός θά ήταν η επίτευξη συμφωνίας μέ τόν Κεμάλ στο θέμα των τροποποιήσεων της συνθήκης των Σεβρών. Ο άπεσταλμένος αυτός θά ενεργούσε για λογαριασμό της Ιταλίας, στην ουσία όμως θά έξυτηρετούσε και τά συμφέροντα των ύπόλοιπων Συμμάχων. Η βρετανική κυβέρνηση άπόρριψε την πρόταση των Ιταλών μέ τη δικαιολογία ότι η άποστολή ενός εκπροσώπου στην Αγκυρα μπορούσε νά χαρακτηριστεί έπίσημη άναγνώριση του Κεμάλ και θά όδηγούσε σέ μεγαλύτερη σύγχυση των πραγμάτων.

Όταν, τρείς μήνες άργότερα, η Μεγάλη Έθνοσυνέλευση κατάγγειλε τό ιταλοτουρκικό σύμφωνο, που στο μεταξύ είχε ύπογραφεί στο Λονδίνο, οί Ιταλοί έπανάλθαν στην άρχική ιδέα της άποστολής ενός εκπροσώπου των Κεμάλ. Έτσι, ό πρόξενος Tuozzi, που ήταν άποσπασμένος στη διοίκηση των Δωδε-

82. *A.E. 175*: Montille προς Peretti, 1019 της 20.11.21, 1021 της 21.11.21.

83. *A.E. 175*: Peretti προς Briand, 1 της 23.11.21, 14-15 της 26.11.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Δευδρινός προς Καρτάλη, 1788 της 29.11.21. *A.Y.E. Θ/230*: Γούναρης προς Καρτάλη, 227 της 29.11.21, 224 της 3.12.21. *D.B.F.P. (456)*: Curzon προς Rumbold, 617 της 23.11.21.

κανήσων, έφτασε στην "Αγκυρα στα τέλη 'Οκτωβρίου, την έπομένη άκριβώς τής ύπογραφής του γαλλοτουρκικού συμφώνου. 'Η κυβέρνηση τής Ρώμης, έχοντας ύπ' όψη τó πρόσφατο προηγούμενο τής Γαλλίας, χειρίστηκε τó θέμα τής άποστολής Tuozzi με μεγαλύτερη λεπτότητα άπέναντι στους Συμμάχους. 'Από την άρχή διακήρυξε ότι τά θέματα που έπρόκειτο νά υιοθύν άφορoύσαν άποκλειστικά διμερή προβλήματα. Οί κεμαλικοί προσπάθησαν νά πετύχουν τή σύναψη ένός συμφώνου άνάλογου με αύτό που είχαν ύπογράψει με τούς Γάλλους. 'Ο Tuozzi, όμως, άρνήθηκε νά έκτεθει δίχως τήν έγκριση τής κυβέρνησης που έκπροσωπούσε. Στην πραγματικότητα, όπως και στις διαπραγματεύσεις του Λονδίνου, οί 'Ιταλοί έπεδίωκαν τήν άναγνώριση τών δικαιωμάτων τους στη ζώνη που τó τριμερές σύμφωνο είχε καθορίσει γι' αύτούς. Οί συνομιλίες διακόπηκαν τόν Νοέμβριο. Οί Τούρκοι, προβλέποντας τήν άποτυχημένη έκβαση, έκαιαν τήν τελευταία στιγμή σημαντικές παραχωρήσεις, χωρίς άποτέλεσμα. Στις 11 Δεκεμβρίου, ό Tuozzi άναχώρησε άπρακτος από τήν "Αγκυρα. Σέ όλόκληρη τή διάρκεια τής άποστολής του, ή Ιταλική κυβέρνηση είχε διατηρήσει στενή έπικοινωνία με τούς Συμμάχους, ιδιαίτερα με τούς Βρετανούς, τούς όποιους φρόντισε νά ένημερώνει σχολαστικά σχετικά με τήν εξέλιξη τών διαπραγματεύσεων. 'Επίσης, χαρακτήρισε τó σύμφωνο Franklin-Bouillon σάν πράξη χωριστής ειρήνης. Θέλοντας νά παρουσιαστεί σάν κήρυκας τής διασυμμαχικής ένότητας, κάτι που έξασφάλιζε κέρδη από παντού, ή κυβέρνηση τής Ρώμης διάλεξε τó μέσο δρόμο: όσο διακούσε ή άποστολή Tuozzi τηρούσε στάση άνοχής άπέναντι στους Τούρκους, αλλά, στη συνέχεια, εθθυγραμμίστηκε με έπισήμητα και στόμφο με τή θέση τών Βρετανών⁸⁴.

'Η Σοβιετική "Ενωση, μόλις πληροφορήθηκε τήν ύπογραφή τής γαλλοτουρκικής συμφωνίας, δέν έκρυψε τή δυσάρεσκειά της και ζήτησε άμέσως εξηγήσεις από τήν "Αγκυρα. Στο διάβημά της ύπενθύμιζε τίς άμοιβαίες ύποχρεώσεις που δέσμευαν από τó παρελθόν τίς δυό κυβερνήσεις: ή Τουρκία, προτού προβεί σέ συμφωνία με άλλη Δύναμη, ήταν ύποχρεωμένη νά ζητήσει τή συγκατάθεση τής Σοβιετικής "Ενωσης. 'Η ύπογραφή τής γαλλοτουρκικής συμφωνίας ήταν, έπομένως, αντίθετη πρós τó πνεύμα του συμφώνου τής Μόσχας του προηγούμενου Μαρτίου. 'Ο Γιουσούφ Κεμάλ έσπευσε νά καθησυχάσει τούς Ρώσους, ύποστηρίζοντας ότι ή προσέγγιση με τή Γαλλία ήταν μέτρο πολιτικής

84. *A.E. 175*: Barrère πρós Peretti, 1766-1768 τής 17.11.21. *A.Y.E. A5/VI (1)*: Βότσης πρós Μπαλτατζή, 4892 τής 14.7.21, πρós Καρτάλη, 191 τής 29.10.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μπενεττός πρós Μπαλτατζή, 336 τής 13.6.21. Μεταξás πρós Καρτάλη, 1661 τής 24.10.21, 1851 τής 21.11.21. *D.B.F.P. (31, 405, 433, 435, 441, 443, 444, 457, 501)*: Περίληψη συνομιλίας Crowe - de Martino στο Foreign Office, 5.2.21. "Υπόμνημα Curzon τής 7.10.21. Curzon πρós Buchanan, 468 τής 5.11.21, 483 τής 15.11.21. Buchanan πρós Curzon, 450 τής 8.11.21, 465 τής 14.11.21. Rumbold πρós Curzon, 723 τής 12.11.21, 13 τής 6.1.22. Kennard πρós Curzon, 484 τής 24.11.21.

ανάγκης και προσωρινής ύφεσης, που όμως δεν επρόκειτο να εμποδίσει με κανέναν τρόπο το σεβασμό των δεσμεύσεων που η κυβέρνηση του είχε αναλάβει απέναντι στη Μόσχα. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι κεμαλικοί είχαν χρησιμοποιήσει την ίδια άκριβως επιχειρηματολογία, αντιστρέφοντας μόνο τους ρόλους, και απέναντι στους Γάλλους, όταν έπτά μήνες νωρίτερα είχαν υπογράψει το τουρκοσυνβιετικό σύμφωνο⁸⁵.

Η είδηση της γαλλοτουρκικής προσέγγισης έγινε γνωστή στην Ελλάδα τη στιγμή που ο πρωθυπουργός Δημήτριος Γούναρης και ο ύπουργός Έξωτερικών Γεώργιος Μπαλτατζής βρίσκονταν στο Λονδίνο. Η θέση της ελληνικής κυβέρνησης είχε γίνει ιδιαίτερα λεπτή ύστερα από την ήττα του Σαγγάριου. Τον Σεπτέμβριο κυκλοφορούσαν στην Αθήνα φήμες για εύρυ κυβερνητικό ανασχηματισμό ή ακόμα και για αλλαγή του πολιτεύματος. Οι έπίσημες κυβερνητικές ανακοινώσεις διαβεβαίωναν την κοινή γνώμη ότι το μέτωπο είχε σταθεροποιηθεί όριστικά και ότι ο ελληνικός στρατός είχε διατηρήσει στο άκραιο τις θέσεις του στο Έσκι-Σελιρ και στο Αφιόν-Καραχισάρ. Η κυβέρνηση, όμως, βρέθηκε στην ανάγκη να εκμειύσει πρόταση των Δυνάμεων για μεσολάβηση στην έλληνοτουρκική διένεξη. Αυτός άκριβως ήταν ο λόγος της μετάβασης των Έλλήνων έπισήμων στο Λονδίνο⁸⁶.

Στις 27 και 29 Οκτωβρίου συναντήθηκαν με τον Curzon στο Foreign Office, χωρίς να έχουν προσκομίσει κανένα πρόγραμμα ή συγκεκριμένες προτάσεις. 'Ο Βρετανός ύπουργός τους συμβούλεψε να αποφύγουν μια μόνιμη κατοχή των έδαφών που είχε καταλάβει ο ελληνικός στρατός στο μικρασιατικό μέτωπο. Δήλωσε, έπίσης, ότι μια αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών ήταν απαραίτητη για ό,τι άφορούσε το καθεστώς της Σμύρνης και της Ανατολικής Θράκης. Έτσι μόνο υπήρχαν πιθανότητες να πειστούν οι Τουρκοί για να άρχισουν διαπραγματεύσεις για ειρήνη. 'Ο Curzon φρόντισε να επαναλαμβάνει συνέχεια και συστηματικά τη σκοπιμότητα μιάς μεσολάβησης των Συμμάχων για την εξεύρεση κάποιας λύσης που θα γινόταν αποδεκτή από όλους. Γι' αυτό, μόλις πληροφορήθηκε την υπογραφή της γαλλοτουρκικής συμφωνίας, θεώρησε ότι είχε έκτεθει απέναντι στους Έλληνες στο όνομα της διασυμμαχικής ενότητας. Από τη στιγμή εκείνη, η προσπάθειά του συγκεντρώθηκε στην έπίτευξη μιας γρήγορης μεσολάβησης στην έλληνοτουρκική διένεξη. Πίστευε ότι η έπικείμενη άποχώρηση των Γάλλων από την Κιλικία και τα προβλήματα που θα δημιουργούσε καθιστούσαν ακόμα πιο άναγκαία τη μεσολάβηση των Δυνάμεων. "Όμως, η κυβέρνηση του Παρισιού κατάφερε να παρατείνει την

85. *A.Y.E. A5/VI (3)*: Βότσης προς Καρτάλη, 163 και χ.ά. της 29.10.21. *A.Y.E. A5/VI (11)*: Βότσης προς Καρτάλη, 111 της 23.2.22. Βλ. παραπάνω, σ. 220.

86. *A.E. 75*: Tripier προς Briand, 238 της 7.9.21. Billy προς Briand, 377 της 16.9.21, έκθεση άρ. 248 της 19.9.21, 399-401 της 3.10.21.

ἐκκρεμότητα αὐτὴ μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι μιὰ βιαστική πρωτοβουλία τῶν Συμμάχων θὰ εἶχε τὴν ἴδια ἀποτυχημένη ἐκβασή μὲ τις προηγούμενες⁸⁷.

Οἱ ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες σχολίασαν μὲ δυσφορία τὴν ὑπογραφή τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου:

«*Ἡ κατάσταση τῶν Ἑλλήνων τῆς Κιλικίας εἶναι τραγική. Οἱ Γάλλοι "ἐλευθερωτὲς" παραδίδουν τὴν ἐπαρχία αὐτὴ στοὺς κεμαλικούς, χωρὶς νὰ τοὺς ἀπασχολεῖ ἡ τύχη τῶν κατοίκων ποὺ δὲν ξέρουν ποῦ νὰ βροῦν σωτηρία. Στὴν Κιλικία πραγματοποιήθηκε ἡ δεύτερη προδοσία τῶν Γαλλῶν ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες. Ἡ πρώτη εἶχε σημειωθεῖ στὸ Λονδίνο, μὲ τὴν ὑπογραφή ἑνὸς συμφώνου ποὺ ἐπέτρεψε τὴ μεταφορὰ τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν Κιλικία στὸ μέτωπο τῶν ἐπιχειρήσεων*»,

ἔγραφε ἡ *Καθημερινή*, ἐπίσημο ὄργανο τῆς κυβέρνησης. Τὸ Ἐμπρὸς ὑποστήριζε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς:

«*Ἡ φρικιαστικὴ θέα τῶν χριστιανῶν ποὺ ἐγκαταλείπουν τὴν περιοχὴ μπροστὰ στὸν κίνδυνο τῆς τυραννίας ποὺ ἐπανερχεται, ἀποδίδει πιστὰ αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ συμβεῖ ἂν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐκκένωνε τὰ ἐδάφη ποὺ ἔχει καταλάβει. Εὐτυχῶς, ἡ ἀνανδρία καὶ ἡ προδοσία ποὺ σημειώθηκαν στὴν Κιλικία δὲν πρόκειται νὰ ἐπεκταθοῦν καὶ στὴν ὑπόλοιπη Μικρασία*».

Ὁ Billy σημείωνε, μὲ τὴ σειρά του, ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὴν ἀφίξή του στὴν Ἑλλάδα, ἡ Γαλλία εἶχε γίνεи στόχος τόσο ἐπιθετικῶν ἐπικρίσεων⁸⁸.

Ἡ ἐπικύρωση τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου ἀπὸ τὴν κυβέρνησή τοῦ Παρισίου πραγματοποιήθηκε σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα. Τὸ ρυθμὸ εἶχε ἐπιβάλει ὁ Briand, ποὺ ἐπιθυμοῦσε νὰ ὁλοκληρώσει τὴν ὑπόθεσιν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του γιὰ τὴν Οὐάσινγκτον, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ λάβει μέρος σὲ διεθνή διάσκεψιν κορυφῆς γιὰ τὸν ἀφοπλισμὸ⁸⁹. Τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο ἔδωσε τὴ συγκατάθεσή του στίς 28 Ὀκτωβρίου. Τὸ σύμφωνο θὰ ἄρχιζε νὰ ἰσχύει ἀπὸ τὶς 4 Νοεμβρίου. Οἱ τελευταῖες μονάδες τῆς Στρατιᾶς τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ἔπρεπε, ἐπομένως, νὰ ἔχουν ἐγκαταλείψει τὴν Κιλικία πρὶν ἀπὸ τὶς 4 Ἰανουαρίου 1922⁹⁰.

87. *A.E. 75*: Hardinge πρὸς Bonnevey, ὑπόμνημα τῆς 30.10.21. Montille πρὸς Peretti, 1025-1026 τῆς 21.11.21. *A.E. 174*: Bonnevey πρὸς Briand, 37-50 τῆς 5.11.21. *A.Y.E. Θ/230*: Γούναρης πρὸς Καρτάλη, χ.ζ. τῆς 29.10.21. *D.B.F.P. (425, 427, 431, 432, 449)*: Περίληψη συνομιλιῶν Curzon - Γούναρη - Μπαλτατζή στὸ Foreign Office, 27.10.21, 29.10.21, 2.11.21, 19.11.21. Curzon πρὸς Hardinge, 2863 τῆς 3.11.21.

88. *A.E. 138*: Billy πρὸς Peretti, 292 τῆς 9.11.21, 301 τῆς 20.11.21.

89. *A.Y.E. A5/II*: Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3695 τῆς 28.10.21.

90. *A.E. 174*: Briand πρὸς Gouraud 946, πρὸς Pellé 1702 τῆς 28.10.21. Franklin-

Στις 10 και 12 Νοεμβρίου, ο Franklin-Bouillon παρουσίασε το κείμενο του συμφώνου στην επιτροπή εξωτερικών υποθέσεων της γερουσίας. 'Η είσηγηση έγινε μέσα σε ευνοϊκή ατμόσφαιρα. 'Η επιτροπή δεν παράλειψε, πάντως, να επισημάνει τις ουσιαστικές διαφορές που είχαν προκύψει, σε σύγκριση με το πνεύμα της συνθήκης των Σεβρών. Στις 11 Νοεμβρίου, ο Franklin-Bouillon υποστήριξε το σύμφωνο μπροστά στην αντίστοιχη επιτροπή της βουλής. Στην ομιλία του ανέλυσε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες είχε ολοκληρώσει την αποστολή του και επέμεινε στην πολιτική σημασία της γαλλοτουρκικής προσέγγισης. 'Η ατμόσφαιρα υπήρξε εξ' ίσου ένθαρρυντική.

Στις 15 Νοεμβρίου, ο Franklin-Bouillon αναχώρησε για τη Βηρυτό. 'Η γαλλική κυβέρνηση του είχε αναθέσει την επί τόπου επιτήρηση της εφαρμογής των όρων του συμφώνου. Τον συνόδευσε η διπλωματική αποστολή που επρόκειτο να εγκατασταθεί στα 'Αδανα, στη Μερσίνα και στο 'Αιντάμπ⁹¹. Φτάνοντας στον προορισμό του, βρέθηκε αντιμέτωπος με μια εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί από τη μαζική έξοδο της χριστιανικής μειονότητας.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των γαλλικών τοπικών αρχών, το φθινόπωρο του 1921 ο πληθυσμός της Κιλικίας παρουσίαζε την εξής διαμόρφωση:

Μουσουλμάνοι	238.000
'Αρμένιοι	45.000
'Ελληνες	13.000
Διάφορες εθνικότητες	4.000
Σύνολο	300.000 ⁹²

'Από τον 'Οκτώβριο, οι Γάλλοι είχαν εξετάσει την πιθανότητα τουρκικών αντιποίνων σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού, έπειτα από την εκκένωση της επαρχίας. 'Η κυβέρνηση του Παρισιού είχε, μάλιστα, διαβεβαιώσει τους Συμμάχους ότι θα εμπόδιζε κάθε είδους παραβίαση των διεθνών κανόνων περι

Bouillon πρὸς Κεμάλ, 1715 τῆς 29.10.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3713 τῆς 30.10.21.

91. *A.E. 174*: Peretti πρὸς Briand, 1929 τῆς 10.11.21. *A.E. 175*: Peretti πρὸς Briand, 1960 τῆς 12.11.21, 1981-1982 τῆς 13.11.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3856 τῆς 11.11.21, 3858 τῆς 30.11.21. π.ή., χ.δ. τῆς 24.11.21. *D.B.F.P. (447)*: Περίληψη συνομιλίας Crowe - Montille στὸ Foreign Office, 18.11.21.

92. *A.E. 142*: Μεικτὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας: ἔκθεση τῆς 5.3.22. *D.B.F.P. (496)*: Curzon πρὸς Hardinge, 3419 τῆς 30.12.21. 'Αμερικανικὲς στατιστικὲς πρὶν ἀπὸ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμο παρουσιάζουν τὴν ἐξῆς ἐντυπωσιακὴ διαφορά:

Μουσουλμάνοι	601.000
'Αρμένιοι	165.000
'Ελληνες	41.000
Σύνολο	807.000

προστασίας των εθνικών μειονοτήτων. Τὴν ἀπασχολοῦσε, ὅμως, ἡ ἰδέα μιᾶς μαζικῆς φυγῆς τοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴ Συρία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς ἐπιβαρύνσεις ποὺ θὰ δημιουργοῦσε στὴ γαλλικὴ διοίκηση, τὸ φαινόμενο αὐτὸ μπορούσε νὰ προκαλέσει μιὰ δικαιολογημένη δυσφορία στοὺς κατοίκους τῆς Συρίας⁹³.

Οἱ θρησκευτικοὶ ἡγέτες τῶν Ἀρμενίων εἶχαν κάνει γνωστό, ἀπὸ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου, ὅτι ἦταν διατεθειμένοι νὰ ἐνισχύσουν τὴ φυγὴ τῶν πιστῶν τους σὲ περίπτωσι ποὺ τὸ γαλλοτουρκικὸ σύμφωνο δὲν περιεῖχε σαφεῖς ἐγγυήσεις γιὰ τὴν προστασία τῶν μειονοτήτων. Ἔτσι, ὅταν στὰ τέλη Νοεμβρίου, ὁ Franklin-Bouillon ἐπέστρεψε στὴν Κιλικία, ἡ ἐξοδὸς βρισκόταν ἤδη σὲ προχωρημένο στάδιο. Ὑπεύθυνες γιὰ τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἦταν, κατὰ τὸν Γάλλο ἀπεσταλμένο, οἱ ἀρμενικὲς καὶ οἱ ἐλληνικὲς ὀργανώσεις τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Κύπρου⁹⁴.

Ἡ ἐξοδὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Ἀδάνων ὑπῆρξε σχεδὸν καθολικὴ. Σημεῖο συγκέντρωσης τῶν προσφύγων ἦταν τὸ λιμάνι τῆς Μερσίνας, ὅπου ἐπιβιβάζονταν σὲ πλοῖα μὲ κύριο προορισμὸ τὴν Κύπρο. Μέχρι τὰ τέλη Νοεμβρίου, οἱ βρετανικὲς ἀρχὲς τοῦ νησιοῦ εἶχαν στεγάσει περισσότερους ἀπὸ 13.000 Ἀρμένιους, στοὺς ὁποίους παρῆσαν δωρεὰν τροφὴ γιὰ ἓνα μῆνα. Δεύτερος πόλος συγκέντρωσης ὑπῆρξε τὸ Ντερτυόλ, ἀπὸ ὅπου οἱ πρόσφυγες ἐπιχειροῦσαν νὰ περάσουν στὴ Συρία. Γύρω στοὺς 2.500 εἶχαν καταφέρει νὰ διασχίσουν τὰ σύνορα, χρησιμοποιοῦντας ὀρεινὰ μονοπάτια. Στις 30 Νοεμβρίου, 45.000 περίπου χριστιανοὶ εἶχαν ἤδη ἐγκαταλείψει τὰ σπίτια τους καὶ ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τὴν Κιλικία. Ἡ ἐξοδὸς γινόταν χωρὶς ἐπείσοδια καὶ μὲ φανερὸ πνεῦμα ὀργάνωσης⁹⁵.

Ἀρχὲς Δεκεμβρίου, μπροστὰ στὸν αὐξανόμενο ρυθμὸ τῆς φυγῆς, ἡ Κύπρος, ἡ Συρία, ἡ Παλαιστίνη καὶ ἡ Αἴγυπτος ἔκλεισαν τὰ σύνορά τους στοὺς πρόσφυγες. Τὸ ἴδιο ἔγινε μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴ Σμύρνη. Οἱ γαλλικὲς ἀρχὲς τῆς Συρίας ἐπέτρεψαν τὴν ἐλεύθερη ἐγκατάστασι μόνον σὲ ὅσους διέθεταν οἰκονομικοὺς πόρους καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους εἶχαν ἐγγυηθεῖ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀρμενικῶν κοινοτήτων. Ὅσοι ἔφτασαν χωρὶς μέσα διαβίωσης, τοποθετήθηκαν σὲ ἐργοτάξια καὶ σὲ φυτεῖες. Στις 4 Ἰανουαρίου 1922, ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ ἀποφάσισε νὰ χορηγήσει τὸ ποσὸ τῶν 50 ἑκατομ. φράγκων γιὰ βοήθεια τῶν Ἀρμενίων προσφύγων ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴ Συρία⁹⁶.

93. *A.E. 137*: Gouraud πρὸς Briand, 1285-1287 τῆς 1.10.21, 1354-1356 τῆς 18.10.21. Berthelot πρὸς Gouraud, 898 τῆς 15.10.21.

94. *A.E. 174*: Gouraud πρὸς Briand, 1396 τῆς 24.10.21. *A.E. 175*: Franklin-Bouillon πρὸς Peretti, 4-5 τῆς 28.11.21. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Θρησκευτικοὶ ἡγέτες τῶν Ἀρμενίων πρὸς Pellé, ἐπιστολὴ τῆς 14.10.21. *D.B.F.P. (143)*: Rumbold πρὸς Curzon, 439 τῆς 2.5.21.

95. *A.E. 139*: Gouraud πρὸς Briand 1548-1551 τῆς 25.11.21, 1561 τῆς 29.11.21. *A.E. 142*: Μεικτὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας: ἔκθεσις τῆς 5.3.22.

96. *A.E. 139*: Laporte πρὸς Briand, 8-10 τῆς 4.12.21. Gouraud πρὸς Briand, 1594

‘Η έξοδος του ελληνικού πληθυσμού είχε διαφορετικό χαρακτήρα. Ήπρχαν δυο ξεχωριστές κατηγορίες Έλλήνων: οί ‘Οθωμανοί καί οί “Ελληνες ύπήκοοι. Για τούς πρώτους ίσχυαν όλες οί έγγυήσεις περί προστασίας τών μειονοτήτων. ‘Η τύχη τών δευτέρων βρισκόταν σέ άμεση εξάρτηση από τδ είδος τών σχέσεων πού ύπήρχαν ανάμεσα στις κυβερνήσεις τής ‘Αγκυρας καί τής ‘Αθήνας. “Εχοντάς το ύπ’ όψη της αυτό, ή ελληνική πολιτική ήγεσία είχε ήδη αντιμετώπισει τδ ένδεχόμενο τής εκκένωσης τών ‘Ελλήνων τής Κιλικίας από τόν προηγούμενο ‘Απρίλιο. ‘Η ύπογραφή τής πρώτης γαλλοτουρκικής συμφωνίας στο Λονδίνο καί ή επικείμενη αναχώρηση τών Γάλλων από την έπαρχία, είχαν αναγκάσει την κυβέρνηση τής ‘Αθήνας νά προγραμματίσει τή συγκέντρωση τής ελληνικής μειονότητας στη Μερσίνα. ‘Από εκεί θά παραλάβμβαναν τούς πρόσφυγες πλοία πού θά τούς οδηγούσαν σέ ασφαλέςτερο προορισμό⁹⁷.

Τδ όλο σχέδιο άναμοχλεύτηκε τόν ‘Οκτώβριο, μέ τή σύναψη τής συμφωνίας τής ‘Αγκυρας. ‘Αμέσως κυκλοφόρησε ή φήμη ότι οί τουρκικές άρχές πού έπρόκειτο νά εγκατασταθοϋν στην Κιλικία θά ήταν άμείλικτες άπέναντι στους “Ελληνες ύπήκοους πού είχαν σκοπό νά παραμείνουν. Στις 14 Νοεμβρίου, μέ έπίσημο διάβημα πρds τδ Quai d’Orsay, ό έπιτετραμμένος τής ‘Ελλάδας στο Παρίσι, Πέτρος Μεταξάς, ζήτησε προστασία για την ελληνική μειονότητα τής Κιλικίας από τις τοπικές γαλλικές προξενικές άρχές. ‘Η γαλλική κυβέρνηση άπάντησε ότι τής ήταν άδύνατο νά αναλάβει τέτοια ύποχρέωση. Οί πρόξενοι τής δέν μπορούσαν νά εκπροσωπήσουν τά συμφέροντα μιās τρίτης χώρας από τη στιγμή πού ή γαλλοτουρκική συμφωνία δέν άποτελούσε εύρύτερη συνθήκη ειρήνης, αλλά άπλό διακανονισμό τοπικού χαρακτήρα. ‘Η μόνη ύπόσχεση στην όποία μπορούσε νά προβεί άφοροϋσε την παροχή βοήθειας σέ όσους “Ελληνες ύπήκοους έπιθυμούσαν νά εγκαταλείψουν την Κιλικία πριν από την εγκατάσταση τών τουρκικών άρχών⁹⁸.

‘Ετσι, ή κυβέρνηση τής ‘Αθήνας άποφάσισε νά στείλει τρία μεταγωγικά πλοία στη Μερσίνα για νά παραλάβουν τόν ελληνικό πληθυσμό. Βοηθώντας μέ αυτό τόν τρόπο τή μειονότητα τής Κιλικίας, ήλπιζε, παράλληλα, καί σέ μια διέγερση τής χριστιανικής συνείδησης τών “Αγγλων, πού μπορούσε νά έχει

της 5.12.21. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Ξυδιās πρds Καρτάλη, 615 της 30.11.21. Βότσης πρds Καρτάλη, 8476 της 15.12.21.

97. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Μπαλτατζής πρds Μεταξά, 4755 της 30.4.21, Μεταξάς πρds Μπαλτατζή, 1228 της 21.4.21, 1528 της 17.5.21.

98. *A.E. 138*: Peretti πρds Billy 377, πρds Gouraud 989 της 15.11.21. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Μεταξάς πρds Καρτάλη, 3876 της 15.11.21. Κούμαρης πρds Καρτάλη, 1212 της 11.11.21, 1278 της 21.11.21. Καρτάλης πρds Στεργιάδη, 84704-84706 της 25.11.21. *D.B.F.P. (447)*: Περίληψη συνομιλίας Crowe - Montille στο Foreign Office, 18.11.21.

ευεργετικά επακόλουθα στην περαιτέρω εξέλιξη της μικρασιατικής εκστρατείας⁹⁹.

Η ελληνική κυβέρνηση έδωσε εντολή στα πλοία να αποβιβάσουν τους πρόσφυγες στον κοντινότερο προορισμό, δηλαδή στην Κύπρο. Οι αρχές της Αθήνας είχαν πάρει την απόφαση αυτή χωρίς να έχουν προηγουμένως ενημερώσει τη βρετανική κυβέρνηση. Αναπόφευκτα προκάλεσαν την έντονη διαμαρτυρία των Άγγλων¹⁰⁰. Τα πλοία έφτασαν στο λιμάνι της Λάρνακας στις 19 Νοεμβρίου. Οι αρχές του νησιού επέτρεψαν την αποβίβαση των Κυπρίων υπηκόων μόνο, εξαιτίας έλλειψης θέσεων στο λοιμοκαθαρτήριο. Παρά τις προσπάθειες του προξένου της Ελλάδας, τα πλοία αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Λάρνακα στις 25 Νοεμβρίου, ενώ ανάμεσα στους επιβάτες είχαν εκδηλωθεί κρούσματα ευλογιάς¹⁰¹. Ύστερα από εντολή της ελληνικής κυβέρνησης, κατευθύνθηκαν προς τη Σμύρνη. Εκεί, όμως, συνάντησαν το ίδιο πρόβλημα. Ο ύπατος άρμοστής της Ελλάδας, Αριστείδης Στεργιάδης, απαγόρευσε την αποβίβαση των προσφύγων για δυο λόγους: αδυναμία παροχής στέγης και εργασίας, και κίνδυνος εκδήλωσης επιδημίας στις τάξεις του ελληνικού στρατού¹⁰².

Μην μπορώντας να τους μεταφέρει άλλοι, η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε από τη Γαλλία την προσωρινή εγκατάσταση των προσφύγων στη Συρία, διαβεβαιώνοντας τις τοπικές αρχές ότι ήταν δυνατό να εξασφαλισουν από μόνοι τη διαβίωσή τους. Η απάντηση υπήρξε αρνητική: κανένας ανθρωπιστικός λόγος δεν επέβαλλε στη Γαλλία τη λήψη ενός μέτρου που μπορούσε να μετριάσει την ευνοϊκή εντύπωση που η σύναψη του συμφώνου με τους κεμαλικούς είχε προκαλέσει στο μουσουλμανικό κόσμο. Οι Έλληνες πρόσφυγες μεταφέρθηκαν, τελικά, στην Ελλάδα και σκορπίστηκαν στα νησιά του Αιγαίου¹⁰³.

99. *A.E. 138*: Billy προς Peretti, 444 της 15.11.21. Gouraud προς Peretti, 1542 της 23.11.21.

100. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Καρτάλης προς Γούναρη, 12509 της 31.10.21. Ραγκαβής προς Curzon, 4545 της 15.11.21. Curzon προς Ραγκαβή, E. 12594/800/44 της 19.11.21.

101. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Χατζηβασιλείου προς Καρτάλη, 360 της 19.11.21, χ.ά. της 20.11.21, 371 της 22.11.21, 377 της 24.11.21, 381 της 25.11.21. Bentinck προς Καρτάλη, επιστολή της 21.11.21. Ράλλης προς Στεργιάδη, 63475 της 8.11.21. π.ή.

102. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Στεργιάδης προς Καρτάλη, 723 της 21.11.21. Ράλλης προς Χατζηβασιλείου, 64503 της 9.11.21, π.ή. Καρτάλης προς Χατζηβασιλείου 12923, προς Στεργιάδη 12924 της 23.11.21. *A.Y.E. Υπάτη Αρμοστεία Σμύρνης 6/2*: Καρτάλης προς Στεργιάδη, 13055 της 14.11.21. Στεργιάδης προς αντιπροσώπους άρμοστικής στην Προύσα, Άνδραμύτι και Πάνορμο, 715 της 5.11.21 π.ή., προς Λιμεναρχείο Σμύρνης, χ.ά. της 9.11.21 π.ή., προς sir Harry Lamb, 4303 της 25.11.21.

103. *A.E. 138*: Peretti προς Billy 395, προς Gouraud 1013 της 21.11.21. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Peretti προς Μεταξά, σημείωση της 18.11.21. Μεταξάς προς Καρτάλη, 3937 της 21.11.21, 4023 της 28.11.21. Καρτάλης προς Μεταξά, Ραγκαβή, Κούμαρη, 12752 της 6.11.21. π.ή. Κούμαρης προς Καρτάλη, χ.ά. της 20.11.21. Ραγκαβής προς Καρτάλη, 388 της 14.2.22. Ροντήρης προς Καρτάλη, 81 της 21.3.22.

I. ΕΞΟΔΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

(1.11.1921 - 4.1.1922)

1) ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΑΠΟ ΜΕΡΣΙΝΑ	
'Αρμένιοι	30.023
'Ελληνες	6.392
Σύριοι	1.129
Διάφορες εθνικότητες	59
Σύνολο	37.603
2) ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΑΠΟ ΝΤΕΡΤΟΛ	12.056
3) ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΑΠΟ ΚΙΑΙΣ-ΑΪΝΤΑΜΠ	4.500 (περίπου)
ΣΥΝΟΛΟ	54.159 (περίπου)

II. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΠΟΥ ΠΑΡΑΜΕΙΝΑΝ

1) ΚΙΑΙΚΙΑ	
Σύριοι	2.606
'Αρμένιοι	637
'Ελληνες	518
Σύνολο	3.761
2) ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΙΑΙΣ-ΑΪΝΤΑΜΠ	5.500 (περίπου)
ΣΥΝΟΛΟ	9.261 (περίπου)

Ἐλάχιστοι ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἐπέστρεψαν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Στις ἀρχὲς Φεβρουαρίου τοῦ 1922, οἱ Ἀρμένιοι δὲν ξεπερνοῦσαν τοὺς 100, ἐνῶ κάπως περισσότεροι ἦταν οἱ Ἕλληνες ποὺ εἶχαν ὀθωμανικὴ ὑπηκοότητα. Μιὰ γαλλοτουρκικὴ μεικτὴ ἐπιτροπὴ σχηματίστηκε μὲ σκοπὸ τὴν ἐκτίμηση καὶ τὴ διαφύλαξη τῆς ἀκίνητης περιουσίας ποὺ εἶχαν ἐγκαταλείψει οἱ πρόσφυγες. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1922, ἡ γαλλικὴ κυβέρνηση κατὰφερε νὰ ἀποσοβῇ *in extremis* τὴν ἀπαλλοτρίωση αὐτῶν τῶν κτημάτων ἀπὸ τὶς κεμαλικὲς ἀρχές¹⁰⁴.

Ἡ μεταβίβαση τῆς ἐξουσίας ἔγινε χωρὶς σοβαρὰ ἐπεισόδια. Ἡ τουρκικὴ διοίκηση καὶ ἡ χωροφυλακὴ ἐγκαταστάθηκαν σὲ ὁλόκληρὴ τὴν Κιλικίαν τὴν 1η Δεκεμβρίου. Μοναδικὴ ἐξάιρεση ἀποτέλεσε τὸ Ντερτινὸν, ποὺ οἱ Γάλλοι συνέχισαν νὰ ἐλέγχουν ἐξαιτίας τῆς συγκέντρωσης ἐκεῖ μεγάλου ἀριθμοῦ προσφύγων. Ἀν ἐξαιρέσει κανεὶς μιὰ πομπώδη εἴσοδο τοῦ Τούρκου Βασιλῆ στὰ Ἀδανα, δὲν σημειώθηκαν ἀκρότητες σὲ βάρος τῶν χριστιανῶν ποὺ εἶχαν παραμείνει.

104. *A.E. 141*: de Caix πρὸς Poincaré, 119 τῆς 8.2.22. *A.E. 142*: Μεικτὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας: ἔκθεσις τῆς 5.3.22. *A.Y.E. 45/VI (9)*: Βαλέττας πρὸς Θεοτόκη, 22616/10235 τῆς 25.7.22.

Στις 5 Δεκεμβρίου, οί Τούρκοι ανάλαβαν καὶ τὴ διοίκηση τῆς περιοχῆς τοῦ 'Αιντάμπ¹⁰⁵.

Τέλη Δεκεμβρίου, οί γαλλικὲς ἀρχὲς τοῦ Ντερτυὺλ ἀνακάλυψαν ἓνα παράνομο ὅπλοστάσιο μὲ μεγάλη ποσότητα πυρομαχικῶν. Ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις ποὺ ἀκολούθησαν, προέκυψε ὅτι ὁ ὅπλισμός ἀνῆκε σὲ μιὰ ἑλληνο-ἀρμενικὴ μυστικὴ ὀργάνωση ποὺ σχεδίαζε νὰ δημιουργήσῃ ἀντιστασιακὴ κίνηση τῇ στιγμῇ τῆς ἐγκατάστασης τῆς κεμαλικῆς διοικήσεως¹⁰⁶. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1921, τῇ στιγμῇ δηλαδὴ τῆς ὑπογραφῆς τῆς πρώτης γαλλοτουρκικῆς συμφωνίας στὸ Λονδίνο. Οἱ Ἀρμένιοι, ποὺ μέχρι τότε εἶχαν τὴν πλήρη συμπαράσταση τῆς Γαλλίας στὸν ἀγῶνα τους, ἔκριναν σκόπιμο νὰ ζήτησουν προστασία ἀπὸ τοὺς Βρετανούς. Στὴν ἀπόφαση αὐτὴ τοὺς ἐνθάρρυναν οἱ ἀρμενόφιλοι κύκλοι τῆς ἀγγλικῆς πρωτεύουσας ποὺ εἶχαν διασυνδέσεις μὲ τὸ Foreign Office. Τὸν Ἀπρίλιο, σχηματίστηκε στὸ Λονδίνο μιὰ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ὀργάνωση προπαγάνδας, τόσο στὴν Κιλικία ὅσο καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Τουρκίας.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, μόλις πληροφορήθηκε τὸ γεγονός, συνέβαλε στὴ δημιουργία μιᾶς ἀνάλογης ἐπιτροπῆς στὴν Ἀθήνα. Τὴν ἡγεσία τῆς ἀποτελοῦσαν ὁ δικηγόρος Τσερέπης, ὁ βουλευτὴς Θράκης Σαραντιάδης, ὁ βουλευτὴς Ραιδεστοῦ Παπατζιάν καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀρμενικῆς παροικίας στὴν Ἀθήνα, Κελετζιάν. Μὲ τὴ συμπαράσταση τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης, οἱ δυὸ ἐπιτροπὲς ἀποφάσισαν νὰ συντονίσουν τὴ δράση τους. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, ἐπέλεξαν τὴν Κύπρο σὰν βάση γιὰ τὴ συγκέντρωση πολεμοφοδίων. Ἀποφάσισαν, ἐπίσης, νὰ ὀργανώσουν ἐνοπλὴ ἀντίσταση ἐναντίον τῶν Τούρκων στὴν Κιλικία, ὥστε ἀπὸ τὴν πλήρη ἀποχώρηση τῶν γαλλικῶν δυνάμεων κατοχής.

Ἡ ἀποστολὴ πολεμικοῦ ὀπλοῦ πρὸς τοὺς Ἀρμένιους ἀντάρτες ἄρχισε τὸν Ἰούνιο. Οἱ Ἕλληνες ἔστειλαν μὲ τὴ σειρά τους πρᾶκτορες στὴν Κιλικία. Πιὸ γνωστοὶ ἦταν ἡ Θεοδοσία Δεδεογλου καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ζαχάρογλου ἢ Ζαχαριάδης ἀπὸ τὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας. Σημειώθηκε, μάλιστα, καὶ μιὰ ἀποστολὴ ὀπλισμοῦ ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης. Τὸ ὀπλὸ αὐτὸ συγκεντρώθηκε σὲ ἐκκλησίαις τοῦ Ντερτυὺλ. Ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους στόχους τῆς κοινῆς προπαγάνδας ἦταν ἡ δημιουργία κατάλληλου κλίματος γιὰ μιὰν ἀνακατάληψιν τῆς Κιλικίας, τὴ φορὰ αὐτὴ ἀπὸ βρετανικὸ στρατό. Προκειμένου νὰ αὐξηθεῖ ἡ διεθνὴς συγκίνηση ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ τὴ γαλλοτουρκικὴ προσέγγισιν, ἡ ὀργάνωσις ἐνθάρρυνε τὴ μαζικὴ ἔξοδο τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία. Ἡ ἀνακάλυψιν, ὅμως, τοῦ δικτύου καὶ ἡ σύλληψιν τῶν

105. *A.E. 139*: Gouraud πρὸς Briand, 1584 τῆς 3.12.21. Laporte πρὸς Briand, 8-10 τῆς 4.12.21.

106. *A.E. 141*: de Caix πρὸς Briand, 1663 τῆς 28.12.21.

ήγετικών στελεχών στο Ντερνυόλ, έξουδετέρωσαν αποφασιστικά κάθε ύπονοια ένοπλης αντίστασης εναντίον των κεμαλικών¹⁰⁷.

Η αποχώρηση του γαλλικού στρατού από την Κιλικία άρχισε σταδιακά στις 3 Δεκεμβρίου. Στις 20 Δεκεμβρίου εκκινώθηκαν τα Άδανα, στις 25 το Αιντάμπ, στις 27 η Ταρσός, στις 30 το Κιλίς και στις 4 Ιανουαρίου 1922, τελευταία μέρα της προθεσμίας, η Μερσίνα και το Ντερνυόλ. Αποσύρθηκαν συνολικά 18.000 άνδρες και 30.800 τόνοι πολεμικού υλικού με προορισμό τη Συρία¹⁰⁸. Η διάδοχος κατάσταση προβληματίσε όμως τους Γάλλους. Συμμορίες ατάκτων ξανάρχισαν δράση στο έσωτερικό της Συρίας, κοντά στο Χαλέπι. Οί κεμαλικές αρχές του Αιντάμπ αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν τη δικαιοδοσία του Γάλλου προξενικού υπαλλήλου, με τη δικαιολογία ότι η Γαλλία δεν είχε δικαίωμα να διαθέτει προξένους στην Τουρκία από τη στιγμή που δεν είχε υπογράψει μαζί της γενικότερη συνθήκη ειρήνης. Η κυβέρνηση της Αγκυρας επέβαλλε στα εισαγόμενα γαλλικά εμπορεύματα φόρο 25%, ενώ τα αντίστοιχα αμερικανικά, ιταλικά και γερμανικά επιβαρύνονταν με 11% μόνο. Τα τελωνειακά μέτρα είχαν άσχημο αντίκτυπο στην εμπορική ανάπτυξη της Συρίας. Κατάσταση που τον Φεβρουάριο του 1922 οδήγησε τον Έλληνα στρατιωτικό σύνδεσμο στο άρχηγείο της Βηρυττού στο έξις συμπέρασμα:

«Είναι αναμφισβήτητον ότι η Γαλλία, διά της γαλλοκεμαλικής συνθήκης, περιεπλέχθη εις περιπέτειαν ήτις (. . .) και δυσαρέστους ίσως επιφυλάσσει αὐτῇ ἐκπλήξεις ἐν Συρίᾳ, ἐνθα οἱ Κεμαλικοὶ ζωηρὰν ἐνεργοῦσι προπαγάνδαν, δὲν ἔπαισαν δὲ ἐποφθαλμοῦντες τὸ βόρειον τμήμα αὐτῆς (Χαλέπιον· Ἀλεξανδρέτταν)»¹⁰⁹.

Τελευταία αφήσαμε την παράδοση του γαλλικού όπλισμού της Κιλικίας στους Τούρκους. Πρόκειται για έναν παράγοντα που έπαιξε πρωταρχικό ρόλο στη μετέπειτα εξέλιξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο έλληνοτουρκικό μέτωπο.

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων της Αγκυρας φαίνεται πώς ο Franklin-Bouillon είχε υποσχεθεί στους συνομιλητές του ότι η Γαλλία ήταν

107. *A.E. 142*: Μεικτή επιτροπή για την εκκένωση της Κιλικίας: έκθεση της 5.3.22, παράρτημα αρ. 9. Οι πληροφορίες προέρχονται ασφαλώς από τις ανακρίσεις των συλληφθέντων από τις γαλλικές αρχές ήγετικών στελεχών της οργάνωσης. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Χατζηβασσιλείου προς Καρτάλη, 354 της 2.11.21, χ.ά. της 28.11.21, 426 της 2.12.21. Μελᾶς προς Αρχηγείο Στρατιάς Μικρᾶς Ἀσίας, 10 της 7.1.22.

108. *A.E. 141*: Αρχηγείο Στρατιάς Έγγυς Ἀνατολῆς προς Γενικό Ἐπιτελεῖο (Παρίσι), 18 της 6.1.22. *A.E. 142*: Μεικτή επιτροπή για την εκκένωση της Κιλικίας: έκθεση της 5.3.22.

109. *A.Y.E. A5/VI (11)*: Μελᾶς προς Αρχηγείο Στρατιάς Μικρᾶς Ἀσίας, 93 της 20.2.22. Μεταξᾶς προς Καρτάλη, 636 της 2.3.22.

διαθεσιμμένη να εγκαταλείψει επί τόπου το ύλικό αυτό μόλις αποχωροῦσαν οι δυνάμεις κατοχής από την Κιλικία. Η υπόσχεση, που δόθηκε χωρίς να υπάρχουν συγκεκριμένες οδηγίες από την κυβέρνηση του Παρισιού, συνετέλεσε στην τελική συγκατάθεση των Τούρκων να υπογράψουν τη συμφωνία¹¹⁰. Επί-στρέφοντας, τον 'Οκτώβριο, στη γαλλική πρωτεύουσα, ο Franklin-Bouillon παράδωσε στο ύπουργείο Στρατιωτικών μια κατάσταση με το πολεμικό ύλικό που, κατά τη γνώμη του, έπρεπε να παραχωρηθεί στους έθνικιστές. Στις 11 Νοεμβρίου, ο κόμης de Peretti, διευθυντής πολιτικών υποθέσεων του Quai d'Orsay, τηλεγραφοῦσε τὰ ἐξῆς πρὸς τὸν Briand, πὺ βρισκόταν στὴν Οὐά-σινγκτον:

«Ο κ. Franklin-Bouillon έχει μείνει με την εντύπωση ότι είσαστε σύμ-φωνος με την παράδοση όπλων, πυρομαχικών, στρατιωτικών στολών, αλόγων και αυτοκινήτων στους κεμαλικούς. Δίχως να θέσει κάτι τέτοιο σαν όρο για την τελική υπογραφή του συμφώνου, άφησε τὸν Κεμάλ νὰ ὑπο-λογίζει σὲ αὐτὴν τὴ χορήγηση. Έξαιτίας τῶν διαμαρτυριῶν πὺν προκά-λεσε στὸ Λονδίνο ἡ ὑπογραφή τοῦ συμφώνου, νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἦταν σκόπιμο νὰ εγκαταλείψουμε όπλισμό και πυρομαχικά στὴν Κιλικία. Θὰ μπορούσαμε, ὅμως, νὰ πωλήσουμε ἐπὶ τόπου τὸ ὑλικό αὐτό σὲ Γάλλους ἐμπόρους πὺν, με τὴ σειρά τους, θὰ τὸ πουλοῦσαν στοὺς Τούρκους. Ο κ. Franklin-Bouillon ζήτησε, ἐπίσης, νὰ δοθεῖ στὴν ἰδιωτικὴ βιομηχανία ἡ ἄδεια παραχώρησης πυροβόλων, όπλων και πυρομαχικῶν, πὺν τὸ ὑπουργείο Στρατιωτικῶν μπορεῖ νὰ ἀντλήσει ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα ἀποθέ-ματα. Παρακαλῶ νὰ μοῦ στείλετε οδηγίες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ κ. Franklin-Bouillon γιὰ τὴ Βηρυττό τὴν ἐρχόμενη Κυριακή»¹¹¹.

Οί πρωτοβουλίες τοῦ Franklin-Bouillon ἔφεραν τὴν κυβέρνηση τοῦ Πα-ρισιού σὲ δύσκολη θέση. Η χορήγηση πολεμικοῦ ὑλικοῦ ἢ οικονομικῆς βοή-θειας ἀπὸ τίς συμμαχικὲς κυβερνήσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνες και τοὺς Τούρκους εἶχε ἀπαγορευτεῖ με ἀπόφαση τοῦ Ἀνώτατου Συμβουλίου (10 Αὐγούστου 1921). Οί ἰδιώτες, ὅμως, ἦταν ἐλεύθεροι νὰ προβοῦν στὸ ἐμπόριο όπλων πρὸς τίς δυὸ ἀντιμαχόμενες παρατάξεις. Έκμεταλλευόμενη αὐτὴν τὴ διέξοδο, ἡ γαλ-λικὴ κυβέρνηση ἐπιχείρησε νὰ βρεῖ μιὰ συμβιβαστικὴ λύση¹¹².

Οί οδηγίες τοῦ Briand ἔφτασαν στὸ Παρίσι στὶς 13 Νοεμβρίου και ἦταν κατηγορηματικές: ἡ Γαλλία δὲν μποροῦσε νὰ προβεῖ στὴν παραχώρηση πολε-

110. A.E. 174: Σημείωμα Peretti, 6.11.21. A.E. 175: Pellé πρὸς Peretti, 1985-1986 τῆς 29.11.21.

111. A.E. 138 - A.E. 175: Peretti πρὸς Briand, 1946-1947 τῆς 11.11.21.

112. D.B.F.P. (356): Curzon πρὸς Hardinge, 2275 τῆς 19.8.21.

μικροῦ ὕλικου χωρὶς νὰ παραβιάσει τὶς ὑποχρεώσεις ποὺ εἶχε ἀπέναντι τοὺς Συμμαχοὺς. Μποροῦσαν, ὅμως, νὰ σταλοῦν στὸ ἀρχηγεῖο τῆς Βηρυττοῦ διαταγές σχετικὰ μὲ τὴν παράδοση 4.000 ἀλόγων καὶ ὀλόκληρου τοῦ ἐλαφροῦ ἐξοπλισμοῦ σὲ ἰδιώτες¹¹³. Ἡ σκέψη ὅτι ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις εἶχε ἐπιτρέψει στὴν πολεμικὴ βιομηχανία τὴν ἐλεύθερη προμήθεια πολεμοφοδίων τοὺς κεμαλικούς, ἀνυσήχισε ἰδιαίτερα τοὺς Ἀγγλοὺς. Ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Γαλλίας στὸ Λονδίνο ἀναγκάστηκε νὰ διαβεβαιώσει τὸ Foreign Office ὅτι ὁ Briand εἶχε στείλει σαφεῖς ἐντολὲς γιὰ τὴν ἀποφυγὴ παραχώρησης ὀπλισμοῦ καὶ πυρομαχικῶν τοὺς Τούρκους, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐκκένωσης. Τὴν ἴδια στιγμὴ, οἱ ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες δημοσίευαν τὴν εἴδησι τῆς παραχώρησης ὀλόκληρου τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου ποὺ ὑπῆρχε στὴν ἐπαρχία. Στὴν προσπάθειά της νὰ βρεῖ κάποια μέση λύση, ἡ κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ εἶχε καταφέρει νὰ δυσχεραستῇ ὅλο τὸν κόσμον¹¹⁴.

Οἱ κεμαλικοὶ εἶχαν ἀρχίσει νὰ πλευροκοποῦν τὴ Γαλλία μέσω τοῦ Franklin-Bouillon, ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς ἀφίξης τῆς γαλλικῆς διπλωματικῆς ἀποστολῆς στὴν Κιλικία, τὸν Νοέμβριο. Ζητοῦσαν τὴν παραχώρηση ἀεροπλάνων, ὀπλισμοῦ, αὐτοκινήτων, στρατιωτικῶν στολῶν, ἀλόγων, τῶν γαλλικῶν στρατιωτικῶν ἐγκαταστάσεων τῶν Ἀδάνων καὶ ὀλόκληρου τοῦ ὕλικου τηλεπικοινωνιῶν. Σύμφωνα μὲ τὶς προτάσεις τους, ἡ παραχώρηση θὰ γινόταν μὲ πληρωμὴ σὲ δόσεις. Τόσο ὁ Franklin-Bouillon ὅσο καὶ ὁ γενικὸς πρόξενος στὰ Ἀδανα, Osmin Laporte, κατέβαλαν ὑπεράνθρωπες προσπάθειες γιὰ νὰ πείσουν τὴν κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ νὰ ὑποχωρήσει στὶς ἀξιώσεις τῶν Τούρκων¹¹⁵. Στις 20 Νοεμβρίου, ὁ Briand ἐπανάλαβε τὴν ἀρνησὶ του καὶ προκάλεσε τὴ δυσχερέσκεια τοῦ Franklin-Bouillon, ποὺ τηλεγραφοῦσε ἀπὸ τὰ Ἀδανα τὰ ἐξῆς:

«Ἐξέεσα τὴν κατάστασι στὸν Φερὶντ¹¹⁶. Ἐπέμεινα στὴ σοβαρότητα τῆς διαμαρτυρίας τῶν Ἀγγλων καὶ ὑπογράμμισα τὸν κίνδυνον ποὺ θὰ διέτρεχε ἡ Τουρκία σὲ περίπτωσι πού, μὲ μὴν ἀπροσεξία (π.χ. χορήγησι ὀπλων), προσφέραμε στὴ Μεγάλῃ Βρετανία ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐπέμβει δυναμικὰ στὴ Μερσίνα. Διόγκωσα ἐπίτηδες τὸ θέμα τοῦ κινδύνου. Θεωρῶ σκόπιμον νὰ ὑπερβάλλουμε στὶς δυσκολίες ποὺ ἀπορροῶν ἀπὸ τὶς σχέσεις μας μὲ τοὺς ἄλλους Συμμαχοὺς. Εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ δικαιολογή-

113. A.E. 138: Barthou πρὸς Peretti, 4070 τῆς 10.11.21. Briand πρὸς Peretti, 1011 τῆς 13.11.21. Peretti πρὸς Gouraud, 996 τῆς 17.11.21, πρὸς Barthou, 2325 τῆς 18.11.21.

114. A.E. 138: Billy πρὸς Peretti, 301 τῆς 20.11.21. Bonnevey πρὸς Billy 392, πρὸς Gouraud 1008-1009 τῆς 20.11.21. A.E. 175: Montille πρὸς Peretti, 1007 τῆς 16.11.21, 1011-1013 τῆς 18.11.21. D.B.F.P. (447, 449): Περιλήψεις συνομιλιῶν Crowe - Montille τῆς 18.11.21 καὶ Curzon - Γούναρη τῆς 19.11.21, στὸ Foreign Office.

115. A.E. 142: Μεικτὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐκκένωσι τῆς Κιλικίας: ἔκθεσις τῆς 5.3.22.

116. Φερὶντ μπέης, ἐκπρόσωπος τῆς ἐθνικιστικῆς κυβέρνησις στὴν Κιλικία.

σουμε στους Τούρκους την επιφυλακτικότητα που δείχνουμε στο πρόβλημα της παραχώρησης του πολεμικού υλικού»¹¹⁷.

‘Ο Γάλλος άπεσταλμένος κανόνισε για τὰ μέσα Δεκεμβρίου μιὰ νέα συνάντηση με τὸν Κεμάλ, στὸ Ἰκόνιο. Τὶς παραμονὲς τῆς συνάντησης αὐτῆς τηλεγραφοῦσε πρὸς τὸ Παρίσι:

«Ἐνα ταξίδι πέντε ἡμερῶν στὴν περίοδο τῶν βροχῶν, δείχνει πόσο σημαντικὴ παραμένει ἡ πολιτικὴ μας, παρὰ τὴ μεγάλη ἀπογοήτευση πὺν νιώθω γιὰ τοὺς λόγους πὺν γνωρίζετε. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συνομιλιῶν θὰ προσπαθίσω νὰ ἀγνοήσω ὅσο μπορῶ τοὺς λόγους αὐτοὺς, θίγοντας μόνο θέματα τοπικῆς διοίκησης καὶ ὁργάνωσης τῆς χωροφυλακῆς. Τὸ γεγονός ὅτι δὲν μπορῶ νὰ κάνω περισσότερα εἶναι ιδιαίτερα λυπηρὸ γιὰ τὰ συμφέροντά μας (. . .) Οἱ Τούρκοι μοῦ ἐπαναλαμβάνουν συνέχεια ὅτι ἔχουμε πέσει θύματα τῆς μονόπλευρης ἐντιμότητάς μας ἀπέναντι στοὺς Ἀγγλους καὶ ὅτι εἶναι διατεθειμένοι νὰ στραφοῦν πρὸς ἄλλη κατεύθυνση, ἂν ἐπιμείνουμε στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἴδιας πολιτικῆς»¹¹⁸.

Ἐρχὲς Δεκεμβρίου, παρατηρήθηκε κάποια ὕφεση στὶς γαλλοβρετανικὲς σχέσεις. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Briand ἀπὸ τὴν Οὐάσινγκτον συνέπεσε μετὰ τὴν ἐπίδοση στὸ Λονδίνο ὁλόκληρης τῆς ἀλληλογραφίας πὺν ὁ Franklin-Bouillon εἶχε ἀνταλλάξει μετὰ τὴν κυβέρνησή του. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ πράξη καλῆς θέλησης ἀπὸ τὴ μεριὰ τῶν Γάλλων, προκειμένου νὰ διαλυθοῦν οἱ παρεξηγήσεις καὶ νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ ἐμπιστοσύνη ἀνάμεσα στὶς δυὸ χῶρες. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ εἶχε ἀρχίσει νὰ προσανατολίζεται στὴν ἰδέα μιᾶς νέας διεθνοῦς διάσκεψης γιὰ τὶς ὑποθέσεις τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς καὶ προσφέρθηκε νὰ πείσει τοὺς κεμαλικούς νὰ ἐπισπεύσουν τὴ σύναψη εἰρήνης μετὰ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἀγγλοι παρακολούθησαν μετὰ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον τὴ μεταστροφή τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς καὶ ἐξέφρασαν, μετὰ τὴ σειρά τους, τὴν ἐλπίδα νὰ δοθεῖ τέλος στὶς διαμάχες πὺν τελευταῖα τοὺς εἶχαν φέρει ἀντιμέτωπους μετὰ τὴ Γαλλία¹¹⁹. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Briand στὶς πιέσεις τοῦ Franklin-Bouillon ὑπῆρξε χαρακτηριστικὴ τοῦ νέου πνεύματος πὺν ἐπικρατοῦσε στὸ Παρίσι:

«Πρέπει νὰ καταλάβετε πόσο ἐπείγει νὰ μὴ δοθεῖ συνέχεια στὸ θέμα τῆς ἐγκατάλειψης τοῦ πολεμικοῦ υλικοῦ στὴν Κιλικία. Οἱ ἀντιδράσεις τῆς βρετανικῆς κυβέρνησης δὲν ἔχουν ἀλλάξει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ὑπογραφῆς

117. A.E. 138: Franklin-Bouillon πρὸς Peretti, 1528-1529 τῆς 21.11.21.

118. A.E. 139: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 16-21 τῆς 10.12.21.

119. D.B.F.P. (470, 471): Hardinge πρὸς Curzon, 928 τῆς 3.12.21, 930 τῆς 6.12.21.

τῆς συμφωνίας τῆς "Αγκυρας. Φαντάζεστε, λοιπόν, τί εἶδους ἐπιχειρήματα θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιοῦσε ἐναντίον μας, ἂν τυχὸν ἀποφασίζαμε νὰ ἐγκαταλείψουμε αὐτὸ τὸ ὕλικὸ ἐπὶ τόπου»¹²⁰.

Ἡ συνάντηση τοῦ Franklin-Bouillon μὲ τὸν Κεμάλ πραγματοποιήθηκε τελικὰ στὸ "Ακ-Σεχίρ ἀπὸ τὶς 11 μέχρι τὶς 16 Δεκεμβρίου. Ἀποφασίστηκε ἀπὸ κοινοῦ ἡ παράταση ἀπὸ τρεῖς σὲ ἔξι μῆνες τῆς ἀναβολῆς τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώσεων γιὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Κιλικίας ποὺ εἶχαν ὀθωμανικὴ ὑπηκοότητα, καθὼς καὶ ἡ παραμονή, γιὰ ἓνα χρόνον, τῆς μεικτῆς ἐπιτροπῆς ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴ διαφύλαξη τῶν περιουσιῶν τῶν προσφύγων. Τὰ μέτρα αὐτὰ ἀπόβλεπαν στὴν ἐνίσχυση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν χριστιανῶν ποὺ εἶχαν ἐγκαταλείψει τὰ σπίτια τους.

Κεντρικὸ θέμα τῶν συνομιλιῶν ἦταν, φυσικὰ, ἡ παραχώρηση τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου. Ἡ ἀδιλλαξία τῆς κυβέρνησης τοῦ Παρισιοῦ εἶχε στερῆσει ἀπὸ τὸν Franklin-Bouillon τὸ ἀποτελεσματικότερο ὅπλο. Ἡ ἀποτροπὴ τῆς ἀποτελμάτωσης τῶν γαλλοτουρκικῶν σχέσεων ὀφείλεται καὶ πάλι σὲ αὐτόν. Ὅπως εἶχε συμβεῖ κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις τῆς "Αγκυρας, ἔτσι καὶ τώρα, ἀνάπτυξε ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, χωρὶς νὰ ἔχει ὁδηγίες ἀπὸ τὴν κυβέρνηση ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἐκπροσωποῦσε. Ἀπὸ τὸν τόπον τῶν τηλεγραφημάτων ποὺ ἔφταναν στὸ Quai d'Orsay σχετικὰ μὲ τὶς συνομιλίες τοῦ "Ακ-Σεχίρ, μπορεῖ νὰ συμπεράνει κανεὶς (γιατὶ κάτι τέτοιο δὲν ἀναφέρεται συγκεκριμένα πούθενά) ὅτι ὁ Franklin-Bouillon ὑποσχέθηκε στὸν Κεμάλ, γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ, τὴν παραχώρηση τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας. Μόλις τερματίστηκαν οἱ συνομιλίες, εἰδοποίησε τὸ Παρίσι ὅτι ὅλα ἔπρεπε νὰ ἔχουν τακτοποιηθεῖ μέσα στὶς 48 ὥρες ποὺ ἀκολοθυῶσαν. Τὸ γαλλικὸ ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν, ὅμως, ἔστειλε πρὸς τὸ ἀρχηγεῖο τῆς Βηρυτοῦ ὁδηγίες ποὺ ἀπαγόρευαν κατηγορηματικὰ κάθε χορήγηση ὀπλισμοῦ ποὺ ἀργότερα μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐναντίον τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ¹²¹. Ἡ ἀπόφαση αὕτη προκάλεσε τὴν ἄμεση ἀναχώρηση τοῦ Franklin-Bouillon γιὰ τὸ Παρίσι. Ὁ Γάλλος ἀπεσταλμένος, βλέποντας τὰ σχέδιά του νὰ ναυαγοῦν, βρέθηκε ἄσχημα ἐκτεθειμένος. Γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῶν διαπραγματεύσεων, οἱ γαλλοτουρκικὲς σχέσεις βρῖσκονταν σὲ τόσο κρίσιμη καμπή.

«Ὁδηγείσθε σὲ μεγάλο πολιτικὸ σφάλμα ποὺ θὰ ἔχει ὀδυνηρὲς συνέπειες γιὰ τὴ χώρα μας. Ἐπιστρέφω χωρὶς καθυστέρηση στὸ Παρίσι. Γιὰ λόγους ἐθνικοῦ συμφέροντος εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἔχω μιὰ συνάντηση μὲ τὴν

120. *A.E. 140*: Briand πρὸς Franklin-Bouillon, 18-21 τῆς 14.12.21.

121. *A.E. 140*: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 29 τῆς 17.12.21. De Caix πρὸς Briand, 1637 τῆς 21.12.21. Peretti πρὸς Franklin-Bouillon, 24 τῆς 21.12.21. Laporte πρὸς Briand, 8 τῆς 24.12.21. *A.Y.E. Φ.χ.δ.*: Ραγκαβῆς πρὸς Καρτάλη, 5356 τῆς 28.12.21.

Ἐξοχότητά σας, μετὸν κ. Barthou (ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν) καὶ μετὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας τῇ μέρᾳ τῆς ἀφιξῆς μου, διαφορετικὰ φοβᾶμαι ὅτι θὰ εἶναι πολὺ ἀργά»,

τηλεγραφοῦσε ὁ Franklin-Bouillon πρὸς τὸν Briand, στίς 27 Δεκεμβρίου ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη¹²².

Ἡ συνάντησις ἔγινε, τελικὰ, στίς ἀρχὲς Ἰανουαρίου τοῦ 1922 στίς Κάννες, στὰ παρασκήνια διεθνoῦς διάσκεψης κορυφῆς. Στίς 8 Ἰανουαρίου, ὁ Briand εἰδοποίησε τὸ ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν νὰ στείλει ὁδηγίεσ πρὸς τὴ Βηρυττὸ γιὰ τὴ δωρεὰν παραχώρησι τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας στοὺς Τούρκους. Τὸ ὕλικὸ αὐτὸ περιλάμβανε 10.000 τουφέκια Μάουζερ μετὰ ἀντίστοιχα φυσίγγια, 2.000 ἄλογα καὶ 10.000 στρατιωτικὰς στολὰς ἐκστρατείας. Ἀποφασίστηκε, ἐπίσης, ἡ χορήγησις 10 ἀεροπλάνων μετὰ ἀνταλλακτικὰ τους καθὼς καὶ ὁλόκληρου τοῦ ὕλικου τηλεπικοινωνιῶν τῶν Ἀδάνων. Γάλλοι τεχνικοὶ ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσουν σύντομα γιὰ τὴν Ἀγκυρὰ, προκειμένου νὰ ἐκπαιδεύσουν τὸν κεμαλικὸ στρατὸ στὴ χρῆσιν αὐτοῦ τοῦ ὀπλισμοῦ¹²³.

Δυστυχῶς, τὰ ἀρχεῖα τοῦ Quai d'Orsay δὲν περιέχουν κανένα στοιχεῖο γύρω ἀπὸ τὴ συνάντησι τῶν Καννῶν ἢ σχετικὰ μετὸν παράγοντα ποὺ προκάλεσε μιὰ τόσο ἀπρόβλεπτη, ἐντυπωσιακὴ καὶ ἀποφασιστικὴ τροπὴ στὸ πρόβλημα τῆς παραχώρησις τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου. Ἀπὸ συμπληρωματικὰς πληροφορίας φαίνεται ὅτι τὸ κυριότερο ἐπιχειρήματα τοῦ Franklin-Bouillon στίς συζητήσεις ποὺ εἶχε μετὰ τὴ γαλλικὴ πολιτικὴ ἡγεσία, ἦταν ὁ φόβος γιὰ μιὰ στροφὴ τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος πρὸς ἄλλη κατεῦθυνση, καὶ συγκεκριμένα πρὸς τὴ Σοβιετικὴ Ἑνωσι. Ἡ Γαλλία διέτρεχε ἔτσι θανάσιμο κίνδυνον νὰ χάσει τὰ πλεονεκτήματα ποὺ τῆς εἶχε ἐξασφαλίσαι ἢ προσέγγισι μετὰ τοὺς κεμα-

122. *A.E. 141*: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 2126 τῆς 27.12.21.

123. *A.E. 141*: Briand πρὸς Peretti, 17-18 τῆς 8.1.22. Franklin-Bouillon πρὸς Γιουσούφ Κεμάλ, 62-65 τῆς 25.1.22. *A.Y.E. A5/VI (8)*: Ἐπιτελικὴ Ὑπηρεσία Στρατοῦ. Γραφεῖον Π: Ἐκθέσεις περὶ ἐφοδιασμοῦ Κεμαλικοῦ Στρατοῦ καὶ ἐνισχύσεως αὐτοῦ παρ' οὐδετέρων, 18.9.21. *A.Y.E. A5/VI (9)*: Βότσης πρὸς Μπαλτατζῆ, 9 τῆς 26.9.21. Οἱ ἐκτιμήσεις τῶν ἐλληνικῶν ὑπηρεσιῶν πληροφοριῶν γιὰ τὸ γαλλικὸ πολεμικὸ ὕλικὸ τῆς Κιλικίας διέφεραν σημαντικὰ: 80.000 ὅπλα, 50 πυροβόλα, 250 μυδραλιοβόλα καὶ 2 ἑκατομ. φυσίγγια. Σύμφωνα μετὰ τίς ἴδιες ὑπηρεσίες, ἡ ποσότης ποὺ τελικὰ παραχωρήθηκε στοὺς κεμαλικούς ἦταν περίπου ἡ ἴδια. Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ ξεπερνοῦν προφανῶς τὴν πραγματικότητα. Τὸ μέγεθος, ἄλλωστε, τῶν γαλλικῶν δυνάμεων κατοχῆς δὲν δικαιολογοῦσε τὴν ὑπαρξὴ τόσο μεγάλης ποσότητος πολεμοφοδίων. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ θὰ ἦταν περισσότερο ἀξίπιστο νὰ ἀρκεσθοῦμε στοὺς ἀριθμοὺς ποὺ ἀποκαλύπτουν τὰ γαλλικὰ ἀρχεῖα. Ἐνδεικτικὸ τῆς ἐλλειποῦς πληροφόρησις τῶν ἐλληνικῶν ὑπηρεσιῶν εἶναι, ἐπίσης, ἡ μνεία περιστατικῶν ἐπίσημης παραχώρησις πολεμικοῦ ὕλικου (τοῦ λαθρεμπορίου ἐξαχρουμένου) καὶ κατὰ τὸ διάστημα Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου 1921. Στὴν πραγματικότητα, κανένα περιστατικὸ τοῦ εἰδους αὐτοῦ δὲν εἶχε τελικὰ σημειωθεῖ.

λικούς. Μένει να αναρωτηθεί κανείς αν η κινδυνολογία του Γάλλου απεσταλμένου ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα ή αν επρόκειτο για επιτήδεια τέχνασμα που οδήγησε, τελικά, τη γαλλική κυβέρνηση στη λήψη μιας τόσο κρίσιμης απόφασης. Η εξεύρεση απάντησης απαιτεί μια γενικότερη ανασκόπηση της κατάστασης που επικρατούσε στην Έγγυς Ανατολή κατά τους τελευταίους μήνες του 1921.

Είναι γεγονός ότι ο Κεμάλ προσπάθησε να πετύχει την πλήρη διπλωματική απομόνωση της Ελλάδας, επιχειρώντας την υπογραφή χωριστών συμφωνιών με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Όμως, το φθινόπωρο του 1921, ο αρχηγός του έθνικιστικού κινήματος κινδύνευσε να πέσει ο ίδιος θύμα της πολιτικής του. Μέχρι τότε, οι Γάλλοι ήταν ανένδοτοι στο ζήτημα της παραχώρησης του πολεμικού υλικού της Κιλικίας. Η αποστολή Tuozzi δεν είχε καταλήξει στο επιθυμητό αποτέλεσμα με τους Ιταλούς, ενώ μια ανεπίσημη κρούση προς τη μεριά των Άγγλων απέτυχε οίκοι¹²⁴. Παρ' όλο που οι ρωσοτουρκικές σχέσεις χαρακτηρίζονταν από ένα αμοιβαίο αίσθημα καχυποψίας, η Σοβιετική Ένωση εξακολουθούσε να τροφοδοτεί ακατάπαυστα τους κεμαλικούς με όπλισμό από τα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας. Στις 13 Οκτωβρίου 1921, μάλιστα, η κυβέρνηση της Άγκυρας είχε υπογράψει συμφωνία με τις τρεις Σοβιετικές Δημοκρατίες του Καυκάσου, στο Κάρς. Η πράξη αυτή χαρακτηρίστηκε

124. *A.Y.E. A5/VI (I)*: Βότσης προς Καρτάλη, 276 της 2.12.21 π.η. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Βότσης προς Καρτάλη, 151 της 27.10.21. *A.Y.E. A5/VI (11)*: Βότσης προς Καρτάλη, 297 της 12.12.21. *D.B.F.P. (482)*: Curzon προς Hardinge, 709 της 12.12.21. 'Από τα τέλη Οκτωβρίου κυκλοφορούσε στην Κωνσταντινούπολη η φήμη ότι ο Franklin-Bouillon είχε αναλάβει να μεσολαβήσει προσωπικά για μια προσέγγιση ανάμεσα στις κυβερνήσεις της Άγκυρας και του Λονδίνου. Σύμφωνα με την ίδια φήμη, οι Τούρκοι ζητούσαν σάν βάση των διαπραγματεύσεων την αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών, την πλήρη επιβολή της οθωμανικής κυριαρχίας στις περιοχές της Σμύρνης και της Ανατολικής Θράκης και την κατάργηση των διωμολογήσεων. Στο επεισόδιο αυτό δεν δόθηκε συνέχεια μέχρι τον Δεκέμβριο, όταν κάποιος απόστρατος ταγματάρχης Henry, που είχε επιχειρήσεις στην Κωνσταντινούπολη, πήγε στην Ίνεπολη με σκοπό την έναρξη διαπραγματεύσεων με τους κεμαλικούς. Ύποσχέθηκε την αυστηρή ουδετερότητα της Βρετανίας στην ελληνοτουρκική διένεξη, την πλήρη εκκένωση της Μικρασίας από τον ελληνικό στρατό, και το διορισμό από τους Συμμάχους ενός διοικητή για την Ανατολική Θράκη. Στα μέσα Δεκεμβρίου, ο παρόξενος αυτός μεσολαβητής πήγε στο Λονδίνο προκειμένου να υποστηρίξει τις απόψεις του. Μόλις πληροφορήθηκαν τα γεγονότα αυτά, οι Άγγλοι αντέδρασαν χωρίς καθυστέρηση. Στην Κωνσταντινούπολη, ο sir Horace Rumbold δημοσίευσε επίσημη διάφωση ότι ο ταγματάρχης Henry ενεργούσε για λογαριασμό της βρετανικής κυβέρνησης. Στο Λονδίνο, ο Curzon απόδωσε το επεισόδιο στην επιθυμία του Κεμάλ να πετύχει κάποια συμφωνία με την Άγγλία, ιδιαίτερα ύστερα από την αποτυχία της αποστολής Tuozzi και τη στασιμότητα που χαρακτήριζε την εφαρμογή του γαλλοτουρκικού συμφώνου. Το Foreign Office, πιστό στην ανάγκη μιας ενωμένης διανομητικής προσπάθειας για μεσολάβηση στην ελληνοτουρκική διαφορά, ανέγγειλε ότι δεν επρόκειτο να ενθαρρύνει πρωτοβουλίες τύπου Henry.

σάν συμπλήρωμα τοῦ τουρκοσοβιετικοῦ συμφώνου τῆς Μόσχας. "Ενα σχέδιο γιὰ ἀνάλογες διαπραγματεύσεις εἶχε ἐκπονηθεῖ καὶ μὲ τὴ Δημοκρατίαν τῆς Οὐκρανίας. Παρὰ τὴ σχετικὴ ψυχρότητα ποὺ τὶς διέκρινε, κανένα στοιχεῖο δὲν προδίδεκε ὅτι οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὴν "Αγκυρα καὶ τὴ Μόσχα θὰ κατὰ-ληγαν σὲ ἀδιέξοδο. Οἱ Τούρκοι φρόντιζαν νὰ ὑπενθυμίζουσαν συστηματικὰ τὸ γεγονός αὐτὸ στὸν Franklin-Bouillon, ὑπὸ μορφὴ ἐκβιασμοῦ σχεδόν, τόσο κατὰ τὴν παραμονή τοῦ στὴν Κιλικίαν ὅσο καὶ στὶς συνομιλίες ποὺ εἶχαν μαζὶ τοῦ στοῦ "Ακ-Σεχίρ. "Επομένως, ἡ ἀνησυχία τοῦ Γάλλου ἀπεσταλμένου ἦταν μᾶλλον εἰλικρινής¹²⁵.

Τὸ στοιχεῖο, πάντως, ποὺ ἔπεισε τελικὰ τὸν Briand νὰ ὑποχωρήσει ἦταν ἡ ἔγκριση χορήγησης δανείου ὕψους 15 ἑκατομ. λιρῶν πρὸς τὴν "Ελλάδα ἀπὸ τὴ βρετανικὴ κυβέρνησις, στὶς 3 "Ιανουαρίου 1922. "Η σχετικὴ εἴδησις ἔφτασε στὶς Κάννες ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ τῶν συζητήσεων γιὰ τὴν παραχώρηση τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας. Μιὰ εἴδησις ποὺ δὲν μπορούσε νὰ περάσει ἀνεκμετάλλευτη ἀπὸ τὴ γαλλικὴ διπλωματία. "Η οἰκονομικὴ βοήθεια ποὺ χορηγοῦσαν οἱ "Αγγλοι πρὸς τὴν "Ελλάδα ἀποτελοῦσε τὸ καλύτερο πρόσχημα γιὰ τὴ Γαλλία, προκειμένου νὰ ἀποδесμευτεῖ ἀπὸ τὶς διασυμμαχικὰς τῆς ὑποχρεώσεις. "Η Μεγάλῃ Βρετανίᾳ βοηθοῦσε τὴν "Ελλάδα. "Αρα, δὲν ὑπῆρχε λόγος ποὺ θὰ ἐμπόδιζε τὴ Γαλλία νὰ ἐνισχύσει τοὺς Τούρκους. "Απὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη, ἡ κυβέρνησις τοῦ Παρισίου μπορούσε νὰ προβεῖ ἐλεύθερα καὶ χωρὶς ἐνδοιασμοὺς στὴν παραχώρηση ὁλόκληρου τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας¹²⁶.

Στὶς 15 "Ιανουαρίου, συνέβη ἓνα ἀπροσδόκητο γεγονός. "Η κυβέρνησις Briand παραιτήθηκε χωρὶς νὰ ζήτησι ψῆφο ἐμπιστοσύνης ἀπὸ τὴ βουλὴ. "Απὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1921, ὁ Γάλλος πρωθυπουργὸς εἶχε θέσει τὰ θεμέλια γιὰ μιὰ περίοδο συνεργασίας μὲ τὴ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ. Πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν ἀναθέμανση τῶν σχέσεων ἦταν μιὰ ὑποχώρηση τῆς Γαλλίας στὸ θέμα τῶν ἐπανορθώσεων τῆς Γερμανίας. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Briand ἔδειχνε διατεθειμένος νὰ μετριάσει κάπως τὴ σκληροπυρηνικὴ στάσις ποὺ κρατοῦσε μέχρι τότε. "Αποτέλεσμα ἦταν ἡ ἀντίδρασις σύσσωμου τοῦ γαλλικοῦ πολιτικοῦ κόσμου, ἀκόμη καὶ στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς κυβέρνησις. Νέος πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς "Εξωτερικῶν ἀνάλαβε ὁ μεγάλος πολιτικὸς ἀντίπαλος τοῦ Briand, ὁ Raymond Poincaré, συντηρητικὸς καὶ ὑπέρμαχος τῆς κατοχύρωσις τοῦ

125. *A.Y.E. A/4*: Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 4488 τῆς 7.1.22, χ.ἀ. τῆς 8.1.22. *A.Y.E. A5/VI (3)*: Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3992 τῆς 25.11.21. *D.B.F.P. (454, 501)*: Rumbold πρὸς Curzon, 1061 τῆς 22.11.21, 13 τῆς 6.1.22.

126. *A.Y.E. Θ/230*: Γούναρης πρὸς Καρτάλη, 357 τῆς 23.12.21, 362 τῆς 24.12.21. Παγκαβῆς πρὸς Καρτάλη, 5631 τῆς 30.12.21. *A.Y.E. Φ.χ.ἀ.*: Παγκαβῆς πρὸς Καρτάλη, 5408 τῆς 29.12.21, 611 τῆς 28.2.22, 621 τῆς 1.3.22, 631 τῆς 2.3.22, 771 τῆς 10.3.22. *D.B.F.P. (499)*: Curzon πρὸς Bentinck, 2 τῆς 3.1.22.

καθεστῶτος πὺν εἶχαν ἐπιβάλει σὲ παγκόσμια κλίμακα οἱ μεταπολεμικὲς διενεῖς συνθήκες.

Στις 16 Ἰανουαρίου, ὁ Curzon ἔγινε δεκτὸς στὸ Quai d'Orsay καὶ διαπίστωσε μὲ ἀνακούφιση ὅτι ἡ νέα κυβερνητικὴ ὁμάδα ἦταν διατεθειμένη νὰ προωθήσει τὴ διασυμμαχικὴ προσπάθεια γιὰ μεσολάβηση. Εἶχε χαρακτῆρα ἀσφαλῶς λιγότερο φιλοκεμαλικὸ ἀπὸ ὅ,τι ἡ προκάτοχος τῆς. Ὁ Βρετανὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν δῆλωσε, μάλιστα, ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ Λονδίνου πίστευε ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιὰ μιὰν ἀποτελεσματικὴ ἐπίλυση τῶν γαλλοβρετανικῶν διαφορῶν ἦταν ἡ ἀμοιβαία κατανόησις. Γι' αὐτὸ εἶχε ἀποφασίσει νὰ τοποθετήσῃ στὸ περιθώριον τὴν ὑπόθεσις Franklin-Bouillon καὶ τὶς ἀνωμαλίες πὺν εἶχαν δημιουργηθεῖ ἀπὸ αὐτήν. Ἔτσι, ἡ παράδοσις τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας, τελευταία πράξις τῆς κυβερνήσεως Briand, ἔγινε ἐσκεμμένα ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, στὸ ὄνομα μιᾶς μελλοντικῆς περιόδου εὐλικρινοῦς συνεργασίας¹²⁷.

Θριαμβολογώντας γιὰ τὴν τελικὴ του ἐπιτυχίαν, ὁ Franklin-Bouillon τηλεγραφοῦσε πρὸς τὸν Γιουσούφ Κεμάλ, στίς 25 Ἰανουαρίου, τὰ ἑξῆς:

«Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ Ἐξοχότητά σας θὰ ἐκτιμήσῃ, ὅπως ἀρμόζει, τὸ πνεῦμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐνήργησε ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις. Εἶμαι εὐτυχὴς πὺν κατάφερα νὰ τακτοποιήσω τὴν ὑπόθεσις αὐτὴ μὲ τὸν τρόπο πὺν σᾶς εἶχα ἐκθέσει σὸν Ἀκ-Σελί. Ἐκφράζοντας τὴν προσωπικὴ μὺν γνώμην σᾶς ζητῶ, σὺν φίλοις, νὰ δείξετε ὑπομονὴ καὶ ἐμπιστοσύνη. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἂν ἐπικρατήσῃ τὸ πνεῦμα τῆς μετριοπάθειας πὺν χαρακτήρισε τὶς συνομιλίες μας, θὰ καταλήξουμε γρήγορα στὴν εἰρήνην. Τὸν Φεβρουάριον πρόκειται νὰ συνέλθῃ στὸ Παρίσι μιὰ διάσκεψις, σὲ ἐπίπεδον πρωθυπουργῶν, γιὰ νὰ μελετήσῃ τὶς δυνατότητες γιὰ μιὰ μεσολάβηση πὺν θὰ ἦταν ἀποδεκτὴ καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρές. Σᾶς παρακαλῶ νὰ διαβιάσετε στὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα τὸν Μουσταφᾶ Κεμάλ τὴ διαβεβαίωσις τῆς ἀναλλοίωτης φιλίας μου καὶ νὰ δεχτεῖτε τὴν ἔκφρασις τῆς βαθιᾶς μου συμπάθειας»¹²⁸.

Ἡ διάσκεψις πραγματοποιήθηκε τελικὰ στίς 22 Μαρτίου καὶ σὲ ἐπίπεδον ὑπουργῶν Ἐξωτερικῶν. Ἀποφασίστηκαν: 1) Ἡ ἀποχώρησις τοῦ ἑλληνικοῦ

127. A.E. 75: Tripier πρὸς Poincaré, 12-14 τῆς 18.1.22. Ὁδηγίαι τοῦ Poincaré πρὸς τὸ νέο ἐπιτετραμμένο τῆς Γαλλίας στὴν Ἀθήναν, Chassain de Marcilly, 27.1.22. A.Y.E. A5/II: Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 4536 τῆς 13.1.22, χ.ἀ. τῆς 14.1.22, 31 τῆς 16.1.22. Μπαλτατζῆς πρὸς Καρτάλη, χ.ἀ. τῆς 2.1.22 π.ῆ. A.Y.E. A5/VI (11): Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 294 τῆς 3.2.22, 507 τῆς 5.2.22. Ραγκαβῆς πρὸς Καρτάλη, 1058 τῆς 31.3.22. D.B.F.P. (508): Περίληψις συνομιλίας Poincaré - Curzon στὸ Quai d'Orsay, 16.1.22.

128. A.E. 141: Franklin-Bouillon πρὸς Γιουσούφ Κεμάλ, 62-65 τῆς 25.1.22.

στρατού από τη Μικρασία. 2) 'Η άποτροπή αντιπoιoν σέ βάρος τῶν χριστιανικῶν μειονοτήτων. Τῇν ἐπίβλεψη ἐπρόκειτο νά ἀναλάβουν εἰδικοί ἀντιπρόσωποι τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν. 3) 'Ο σχηματισμός οὐδέτερης ζώνης στή Θράκη μέ ὑποχώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πίσω ἀπό τή γραμμή Ραιδεστοῦ-Μίδειας.

Μή ἔχοντας ἄλλα περιθώρια ἐπιλογῆς, ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀθήνας συμμορφώθηκε μέ τίς ἀποφάσεις τῶν Συμμάχων. Μιά συγχώνευση τῆς ἑλληνοτουρκικῆς διένεξης μέ μιὰ διεθνή διευθέτηση τοῦ προβλήματος τῇ συνέφερε, ἄλλωστε, μπροστά στήν ἀπειλή τῆς γενικῆς ἐπίθεσης πού ἐτοίμαζαν οἱ κεμαλικοί. Δέν συνέβη ὅμως τὸ ἴδιο καί μέ τοὺς τελευταίους, πού ἀπόρριψαν τίς ἀποφάσεις τῆς διάσκεψης. Ἀπὸ ἐκεῖνη τῇ στιγμή, οἱ ἐπεμβάσεις τῶν Συμμάχων μειώθηκαν αἰσθητά. Τὸ θέμα τῆς μεσολάβησης ἀναμοχλεύτηκε τὸν Αὐγούστο. Ἦταν ὅμως ἀργά πιά. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 1922, ἡ ἐθνικιστικὴ Τουρκία, σίγουρη γιὰ τὴ δική της ὑπεροχή, εἶχε ἀποφασίσει νά λύσει δυναμικά τίς διαφορές της μέ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ εἰρήνη, ὅπως τὴν εἶχε ὁραματιστεῖ, ἐρχόταν σὰν φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐξουδετέρωσης τῆς μακραιωννῆς ἑλληνικῆς παρουσίας στὸ Μικρασιατικὸ χῶρο. Μὲ τὴν παραχώρηση τοῦ πολεμικοῦ ὕλικοῦ τῆς Κιλικίας, ἡ τύχη τῆς ἑλληνικῆς ἐκστρατείας στή Μικρασία εἶχε καί τυπικά πιά κριθεῖ, ὅχτῳ μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν τραγικὴ τῆς κατάρξεψ.

Συμπέρασμα

Ἀναλαμβάνοντας τὴν ἐντολή γιὰ τὴ διοίκηση μιᾶς ταραχώδους περιοχῆς, ὅπως ἦταν ἡ Κιλικία, ἡ Γαλλία συνάντησε ἐπιπλοκὲς πού δὲν εἶχε προβλέψει. Ἡ συνεννόηση μέ τὸν ἀντίπαλο, δηλαδὴ τοὺς Τούρκους ἐθνικιστές, ἦταν ἡ μόνη διέξοδος γιὰ τὴν ἐπίλυση μιᾶς κατάστασης, πού τὸ 1921 εἶχε σχεδὸν ἀποκτήσει διαστάσεις καρκινώματος. Ἐπομένως, ἡ μορφή τοῦ τοπικοῦ διακανονισμοῦ, πού ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ προσπάθησε νά δώσει στὸ γαλλοτουρκικὸ σύμφωνο, δὲν ἀποτελεῖ ἀπλή δικαιολογία, ἀλλὰ περιέχει κάποια δόση ἀλήθειας.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ὅμως, πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι ὑπῆρξε πλήρης σύμπτωση τοῦ συγκεκριμένου προβλήματος τῆς γαλλοτουρκικῆς διαφορᾶς στήν Κιλικία μέ τοὺς εὐρύτερους στόχους τοῦ γαλλικοῦ ἐπεκτατισμοῦ. Ὁ συναγωνισμός ἀνάμεσα στὴ Μεγάλη Βρετανία καί τὴ Γαλλία γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐπικράτηση στὴ διαλυμένη Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, συνέβαλλε στὴ δημιουργία, ἀπὸ τίς δυὸ Δυνάμεις, μιᾶς πελατείας πού ἐξυπηρετοῦσε ἐπὶ τόπου τὰ συμφέροντά τους. Ἀπὸ τὸ 1919, ἡ ἐκλογὴ τῶν Ἀγγλων εἶχε στραφεῖ πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Γαλλία ἐκμεταλλεύτηκε, μέ τὴ σειρά της, τὴν ἐκκρεμότητα τῆς Κιλικίας, ἐπιχειρώντας, καί τελικὰ πετυχαίνοντας, τὴν προσέγγιση μέ τὸ κεμαλικὸ κί-

νημα, την ανερχόμενη δύναμη στην 'Εγγύς 'Ανατολή. Προβαίνοντας σε όρισμένες παραχωρήσεις, κατοχυρώνοντας όμως παράλληλα τὰ οικονομικά της συμφέροντα, η κυβέρνηση του Παρισιού χειρίστηκε την όλη υπόθεση με άναμφισβήτητη διπλωματική όξυδέρκεια σε σχέση με την άσπονδη σύμμαχό της, τη Μεγάλη Βρετανία.

"Αν, όμως, η προσέγγιση υπήρξε στόχος τής γενικότερης έξωτερικής πολιτικής τής Γαλλίας, η πραγματοποίησή της όφείλεται στη θέληση τριών προσώπων. Πρώτος ήταν ό Briand, που την επέδίωξε για τὰ οικονομικά της κυρίως πλεονεκτήματα. Αύτός μεθόδευσε στὰ παρασκήνια την έναλλακτική λύση στέλνοντας τόν Franklin-Bouillon στην "Αγκυρα, σε μιá στιγμή που οί διαπραγματεύσεις με τούς Τούρκους βρίσκονταν σε πλήρη άποτελμάτωση (Ιούνιος 1921). Δεύτερος ήταν ό Κεμάλ, που, από τó 1919, άποζητούσε συστηματικά την πολιτική άναγνώριση του έθνικιστικού κινήματος από τις Μεγάλες Δυνάμεις τής Δύσης. "Απόδειξη άποτελεί τó γεγονός ότι παράκαμψε τὰ έμπόδια που είχε τοποθετήσει ή σοβιετόφιλη παράταξη του κινήματος και επέσπευσε την ύπογραφή τής συμφωνίας, κάτω από όρους που ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκοί για τή γαλλική πλευρά. Τρίτος ήταν ό Franklin-Bouillon. Με τις πρωτοβουλίες που άνάπτυξε σε δυό τουλάχιστον περιπτώσεις (συνομιλίες "Αγκυρας και "Ακ-Σεχίρ), δίχως νά έχει έγκριση από την κυβέρνηση που έκπροσωπούσε, είχε τή σημαντικότερη ίσως συμβολή στην τελική επίτευξη τής προσέγγισης.

"Η ύπογραφή του γαλλοτουρκικού συμφώνου επισφράγισε την πλήρη άπομόνωση τής έλληνικής κυβέρνησης στην πιό κρίσιμη καμπή τής μικρασιατικής έκστρατείας. Στόν πολιτικό τομέα, αυτό τó γεγονός πήρε διαστάσεις έπίσημης άναγνώρισης του έθνικιστικού κινήματος από μιá Εύρωπαϊκή Δύναμη και συνετέλεσε στην έδραίωση τής πίστης τών κεμαλικών για την τελική επικράτηση στόν άγώνα τους έναντίον τής 'Ελλάδας. Στό στρατιωτικό τομέα, άπελευθέρωσε τόν Κεμάλ από την ύπαρξη ενός πρόσθετου μετώπου, που άποτελούσε ένα είδος άντιπερισπασμού πρós όφελος τών έπιχειρήσεων του έλληνικού στρατού. "Η παραχώρηση, τέλος, του γαλλικού πολεμικού ύλικού τής Κιλικίας, όσο και άν όφείλεται στην έπιμονή του Franklin-Bouillon, υπήρξε τó γεγονός που άνάτρεψε την ίσορροπία τών δυνάμεων και επέτρεψε στους Τούρκους νά έξαπολύσουν την τελική επίθεση, λίγους μήνες άργότερα.

Αυτό είναι, σε γενικές γραμμές, τó πνεύμα τής γαλλοτουρκικής προσέγγισης. "Ορισμένα, όμως, σημεία απαιτούν μεγαλύτερη διευκρίνιση. Πράγματι, ή Γαλλία επέλεξε την κεμαλική Τουρκία σάν φορέα για την έξυπνέρευση τών δικών της συμφερόντων στην περιοχή τής 'Εγγύς 'Ανατολής. "Υπάρχουν, όμως, στοιχεία που άποδεικνύουν ότι ή κυβέρνηση του Παρισιού δέν είχε τόν παραμικρό δισταγμό νά θυσιάσει τή νέα της σύμμαχο, άνάλογα με την έξέλιξη τών πραγμάτων. Τó φαινόμενο αυτό παρατηρήθηκε σε δυό περιπτώσεις: τόν Μάιο

και τον Αύγουστο του 1921. Την πρώτη φορά ή κρίση προήλθε από τους κεμαλικούς, ύστερα από την άρνηση της Μεγάλης Έθνοσυνέλευσης να επικυρώσει τη συμφωνία του Λονδίνου. Τη δεύτερη φορά, οι ένδοισμοί προκληθήκαν από τις άρχικες έπιτυχίες της έλληνικής έπίθεσης κατά της "Αγκυρας. Και τις δυο φορές παρατηρήθηκε στο Παρίσι μιá αναζωπύρωση του αίσθήματος της διασυμμαχικής αλληλεγγύης, που μεταφράστηκε σε διάθεση στενής συνεργασίας με τη Μεγάλη Βρετανία στα θέματα της Έγγυς Άνατολής. Σε καμιά περίπτωση, όμως, δεν παραμερίστηκε ή προώθηση της παραδοσιακής πολιτικής. Άντίθετα, καλλιεργήθηκαν ταυτόχρονα διάφορες έναλλακτικές λύσεις: ή προετοιμασία της αποστολής του Franklin-Bouillon στην "Αγκυρα, την πρώτη φορά, και ή σύνταξη του όριστικού κειμένου της γαλλοτουρκικής συμφωνίας, τη δεύτερη. Η γαλλική διπλωματία, σε μιá προσπάθεια να άντλήσει θετικά αποτελέσματα από όποιαδήποτε τροπή των πραγμάτων, έπαιξε συγχρόνως σε διάφορα μέτωπα.

Περισσότερο ειλικρινής υπήρξε ή αναθέρμανση που παρατηρήθηκε στις γαλλοβρετανικές σχέσεις από τον Νοέμβριο του 1921. Κατάσταση που λίγο έλειψε να ζημιώσει ανεπανόρθωτα την προσέγγιση με την Τουρκία, αν δεν επενέβαινε ο Franklin-Bouillon με έπίμονες πιέσεις και αυθαίρετες πράξεις στο ζήτημα, κυρίως, της παραχώρησης του πολεμικού ύλικου της Κιλικίας. Η αναθέρμανση αυτή στοίχισε, άλλωστε, την πρωθυπουργία στον Briand. Παρ' όλο που ο διάδοχός του, ο Poincaré, εμφανίστηκε ως υπέρμαχος μιās ανεξάρτητης και δυναμικής έξωτερικής πολιτικής, στα έλληνοτουρκικά παρατηρήθηκε μιá απόρσμενη σύμπτωση απόψεων ανάμεσα στη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία, για κοινή μεσολάβηση. Γεγονός που όφείλεται στη μετατόπιση του επίκεντρου του ενδιαφέροντος, την εποχή εκείνη, από την Έγγυς Άνατολή στην Κεντρική Ευρώπη. Έτσι, από τις άρχες του 1922, "Έλληνες και Τούρκοι έμειναν στην ουσία μόνοι για να λύσουν τις μεταξύ τους διαφορές.

Η μαζική φυγή του χριστιανικού πληθυσμού από την Κιλικία αποτελεί προοίμιο για τη γενικότερη έξοδο του έλληνικού στοιχείου από τη Μικρασία, λίγους μήνες αργότερα. Η εγκατάλειψη της πατρογονικής γής, ή απώλεια των περιουσιών, οι έπιδημίες, οι κακουχίες και οι ταλαιπωρίες των προσφύγων, προαναγγέλλουν τις τραγικές στιγμές που έμελλε να γνωρίσει ο Έλληνισμός της Μικρασίας.

Τέλος, ανάμεσα στις γαλλικές και τις έλληνικές άρχειακές πηγές υπάρχει μιá έντυπωσιακή δυσαναλογία σχετικά με την ποσότητα του πολεμικού ύλικου που παραχωρήθηκε στους κεμαλικούς. Είναι βέβαιο ότι τó ύλικό αυτό χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια κατά του έλληνικού στρατού. Η ποσότητα, όμως, αποδεικνύεται μικρότερη από τους διατυμπανιζόμενους συνήθως αριθμούς. Την κύρια πηγή τροφοδοσίας των έθνικιστών αποτελούσαν ή Σοβιετική Ένωση και ή διενέργεια λαθρεμπορίου, φαινόμενο που είχε κάνει την εμφάνισή του

ἀπὸ τὸ 1919. Ὁ ὀπλισμὸς τῶν γαλλικῶν δυνάμεων κατοχῆς τῆς Κιλικίας ἐρχόταν σὲ ἐλάχισονα μοῖρα. Γεγονὸς ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ στὴν πεποίθηση ὅτι ἡ οὐσιαστικὴ σημασία τῆς γαλλοτουρκικῆς προσέγγισης πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν πολιτικὴ πτυχὴ τοῦ θέματος: μὲ τὴ διάσπαση ποὺ προκλήθηκε στοὺς κόλπους τοῦ συμμαχικοῦ συνασπισμοῦ καὶ μὲ τὴν ἐπίσημην ἀναγνώριση τοῦ κεμαλικοῦ κινήματος ἀπὸ μιὰ Μεγάλῃ Δύναμει τῆς Δύσης, κορυφώθηκε ἡ πίστις τῶν Τούρκων γιὰ τὴν τελικὴ ἐπικράτηση.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΡΕΛΟΣ

ANNEXE I

ACCORD FRANCO-TURC

Angora, le 20 octobre 1921

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie et le Gouvernement de la République Française, désireux de conclure un accord entre les deux pays, ont nommé pour leurs Plénipotentiaires :

*Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie S.E. Youssouf Kémal Bey, ministre des Affaires étrangères,
et le Gouvernement de la République Française S.E. Monsieur Henri Franklin-Bouillon, ancien ministre,*

lesquels, après avoir échangé leurs pouvoirs qui ont été trouvés en règle, ont convenu ce qui suit :

Article Premier

Les Hautes Parties Contractantes déclarent que dès la signature du présent accord l'état de guerre cessera entre elles ; les armées, les autorités civiles et les populations en seront immédiatement avisées.

Article II

Dès la signature du présent accord, les prisonniers de guerre respectifs ainsi que toutes les personnes turques ou françaises détenues ou emprisonnées seront remises en liberté et reconduites aux frais de la partie qui les détient dans la ville la plus proche qui sera désignée à cet effet. Le bénéfice de cet article s'étend à tous les détenus et prisonniers des deux parties et quels que soient la date et le lieu de détention, d'emprisonnement ou de capture.

Article III

Dans un délai maximum de deux mois à partir de la signature du présent accord, les troupes françaises se retireront au sud et les troupes turques au nord de la ligne désignée à l'article VIII.

Article IV

L'évacuation et la prise de possession qui auront lieu dans le délai prévu à l'article III seront effectuées selon les modalités à fixer d'un commun ac-

cord par une commission mixte nommée par les commandants militaires des deux parties.

Article V

Une amnistie plénière sera accordée par les deux Parties Contractantes dans les régions évacuées dès leur prise de possession.

Article VI

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie déclare que les droits des minorités, solennellement reconnus dans le Pacte National, seront confirmés par lui sur la même base que celle établie par les conventions conclues à ce sujet entre les Puissances de l'Entente, leurs adversaires et certains de leurs alliés.

Article VII

Un régime administratif spécial sera institué pour la région d'Alexandrette. Les habitants de race turque de cette région jouiront de toutes les facilités pour le développement de leur culture. La langue turque y aura le caractère officiel.

Article VIII

La ligne mentionnée à l'article III est fixée et précisée comme suit :

La ligne frontière partira d'un point à choisir sur le golfe d'Alexandrette immédiatement au sud de la localité de Payas et se dirigera sensiblement vers Meïdan-Ekbès (la station du chemin de fer et la localité restant à la Syrie).

de là elle s'infléchira vers le sud-est de manière à laisser à la Syrie la localité de Marsova et à la Turquie celle de Karnaba, ainsi que la ville de Kilis.

de là elle rejoindra la voie ferrée à la station de Tchoban-Bey, puis elle suivra la voie ferrée de Bagdad dont la plate forme restera sur le territoire turc jusqu'à Nousseïbine.

de là elle suivra la vieille route entre Nousseïbine et Djésiré-ibn-Omar où elle rejoindra le Tigre. Les localités de Nousseïbine et de Djésiré-ibn-Omar ainsi que la route resteront à la Turquie, mais les deux pays auront les mêmes droits pour l'utilisation de cette route.

Les stations et gares de la section entre Tchoban-Bey et Nousseïbine appartiendront à la Turquie comme faisant partie de la plate forme du chemin de fer.

Article IX

Le tombeau de Suleyman Chah, le grand père du sultan Osman, fondateur de la dynastie ottomane, situé à Djaber Kalessi, restera, avec ses dépendances, la propriété de la Turquie qui pourra y maintenir des gardiens et y hisser le drapeau turc.

Article X

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie accepte le transfert de la concession de la section du chemin de fer de Bagdad entre Bozanti et Nousseïbine ainsi que des divers embranchements construits dans le vilayet d'Adana à un groupe français désigné par le Gouvernement Français avec tous les droits, avantages et privilèges attachés aux concessions, en particulier en ce qui concerne l'exploitation du trafic.

La Turquie aura le droit de faire ses transports militaires par chemin de fer de Meïdan-Ekbès à Tchoban-Bey dans la région syrienne, et la Syrie aura le droit de faire ses transports militaires par le chemin de fer de Tchoban-Bey jusqu'à Nousseïbine dans le territoire turc.

Article XI

Une commission mixte sera instituée après la ratification du présent accord en vue de conclure une convention douanière entre la Turquie et la Syrie.

Article XII

Les eaux du Kouveik seront réparties entre la ville d'Alep et la région au nord restée turque, de manière à donner équitablement satisfaction aux deux parties. La ville d'Alep pourra également faire à son frais une prise d'eau sur l'Euphrate en territoire turc pour faire face aux besoins de la région.

Article XIII

Les habitants sédentaires ou demi-nomades ayant la jouissance de pâturage ou ayant des propriétés de l'un ou de l'autre côté de la ligne fixée à l'article VIII, continueront comme par le passé à exercer leurs droits. Ils pourront pour les nécessités de leur exploitation, librement et sans payer aucun droit de douane ou de pâturage ni aucune taxe, transporter d'un côté à l'autre de cette ligne leur bétail avec le droit, leurs instruments, leur outillage, leurs sémences et leurs produits agricoles, étant bien entendu qu'ils sont tenus à payer les droits et taxes y relatifs dans les pays où ils sont domiciliés.

ANNEXE II

Lettre adressée par Youssouf Kémal Bey, ministre des Affaires étrangères du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie à Monsieur Franklin-Bouillon.

Angora, le 20 octobre 1921

Excellence,

Je me plais à espérer que l'accord conclu entre le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie et le Gouvernement de la République Française en vue de réaliser une paix définitive et durable, aura pour conséquence de rétablir et de consolider les relations étroites qui ont existé dans le passé entre les deux nations, le Gouvernement de la République Française s'efforçant de résoudre dans un esprit de cordiale entente toutes les questions ayant trait à l'indépendance et à la souveraineté de la Turquie.

Le Gouvernement de la Grande Assemblée, désireux d'autre part de favoriser le développement des intérêts matériels entre les deux pays, me charge de Vous déclarer qu'il est disposé à accorder la concession des mines de fer, de chrome et d'argent se trouvant dans la vallée du Harchite, pour une durée de 99 ans à un groupe Français qui devra procéder, dans un délai de 5 ans à partir de la signature du présent accord, à l'exploitation de cette concession par une société constituée conformément aux lois turques, avec participation des capitaux turcs jusqu'à concurrence de 50%.

En outre, le Gouvernement Turc est prêt à examiner avec la plus grande bienveillance les autres demandes qui pourraient être formulées par des groupes français relativement à la concession de mines, voies ferrées, ports et fleuves, à condition que les dites demandes soient conformes aux intérêts réciproques de la Turquie et de la France.

Enfin, la Turquie espère que, dès la conclusion de l'accord, le Gouvernement Français voudra bien autoriser les capitalistes français à entrer en relations économiques et financières avec le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

Veuillez agréer, Excellence, l'assurance de ma très haute considération,

Youssouf Kémal Bey

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

MINISTÈRE FRANÇAIS DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES
ARCHIVES DIPLOMATIQUES
(A.E.)

A. SÉRIE E: LEVANT 1918-1929

CILICIE - SYRIE - LIBAN

- 112 - 114 Armée du Levant. Opérations militaires (Décembre 1918-Décembre 1922).
118 - 120 Armée du Levant. Effectifs et stationnements (1919-1920).
137 - 142 Dossier général (Décembre 1920-Mars 1922).

TURQUIE

- 162 Conférence ottomane à Rome (Janvier 1921).
163 - 164 Conférence interalliée de Londres (Janvier-Avril 1921).
170 - 173 Relations avec la France (Mars 1920-Septembre 1921).
174 - 176 Mission Franklin-Bouillon et accord d'Angora (Octobre 1921-Mars 1922).

B. SÉRIE Z: EUROPE 1918-1929

GRÈCE

- 73 - 75 Politique extérieure (Janvier 1921-Mars 1922).

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ
(Α.Υ.Ε.)

A. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ. Α' ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1921

- A1 "Εγγράφα σχετικά πρὸς Συνδιάσκεψιν Λονδίνου.
A2 Συνδιάσκεψις Λονδίνου (3 φάκελοι).
A4 "Ανώτατον Συμβούλιον Συμμάχων. Ἐφαρμογή ὅρων Συν-
θηκῶν Εἰρήνης.
A5/II Περὶ Γαλλίας.

Η ΓΑΛΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ 1921

- A5/VI Γαλλοκεμαλική Συμφωνία.
- A5/VI(1) Πολιτική Κυβερνήσεων Ἀγκύρας καὶ Κωνσταντινουπόλεως.
- A5/VI(3) Συνθήκαι Τουρκίας μετὰ γειτόνων Κρατῶν.
- A5/VI(4) Γαλλοκεμαλική καὶ Ἱταλοκεμαλική Συμφωνία.
- A5/VI(8) Πολιτική Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως δι' Ἀνατολικὸν Ζήτημα.
- A5/VI(9) Ἐνισχύσεις Κεμαλικῶν.
- A5/VI(14) Κατάστασις Ἑλλήνων ἐν Κιλικίᾳ. Χριστιανικοὶ πληθυσμοί.
- A5/VI(16) Κιλικία, Συρία, Παλαιστίνη.
- A18 Συνδιάσκεψις Παρισίων (Ἰανουάριος 1921).
- A18 Συνδιάσκεψις Λονδίνου (Φεβρουάριος-Μάρτιος 1921).
- Θ230 Ἀποστολὴ Γούναρη εἰς Ἐξωτερικὸν (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1921).

1921-1922

- A5/VI(11) Πολιτικὴ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐν τῷ Ἀνατολικῷ Ζητήματι.
- Φάκελος χω- Τηλεγραφήματα ἐκ Λονδίνου περὶ ἐπιλύσεως ἑλληνοτουρκικῶν ἀριθμὸ κῶν διαφορῶν.

1922

- A5/VI Ἐκκένωσις ἰταλικῆς ζώνης Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ ἰταλικῶν στρατευμάτων.
- A5/VI(4) Φάκελος Ἱταλοτουρκικῆς Συμφωνίας (Μάιος 1922).
- A5/VI(9) Ἐνίσχυσις κεμαλικοῦ στρατοῦ ὑπὸ Γάλλων καὶ Ἱταλῶν διὰ πολεμικοῦ ὅλικοῦ.
- A5/VI(14) Ἑλληνες Κιλικίας.

1922-1923

- A5/Π Φάκελος Γαλλίας.
- A5/VI(6) Περὶ Συρίας, Παλαιστίνης.

Β. ΥΠΑΘΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΣΜΥΡΝΗΣ

- 6/2 1921. Πρόσφυγες Κιλικίας. Ἀπαγόρευσις ἐγκαταστάσεώς των εἰς περιοχὴν Σμύρνης.

Γ. ΥΠΑΘΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

- Γ/4α 1922. Μεταφορὰ καὶ περίθαλψις προσφύγων ἐκ Κιλικίας.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΡΕΛΟΣ

DOCUMENTS ON BRITISH FOREIGN POLICY
(D.B.F.P.)

FIRST SERIES

GREECE AND TURKEY (1921-1922)

Vol. XVII (January 1, 1921-September 2, 1922). Edited by W. N. Medlicott, Douglas Dakin, M. E. Lambert. London, Her Majesty's Stationery Office, 1970.